

UNIVERSITETET I AGDER

Tyske flyktninger i Danmark 1945-1949 i den danske historieskrivingen

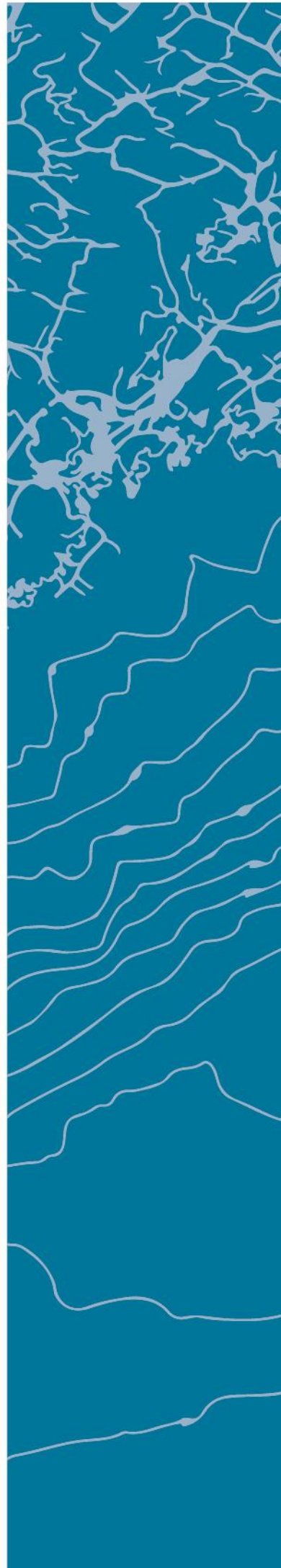
ANDREAS ÆRENSGAARD HAUGEN

VEILEDER

Øyvind Tønnesson

Universitetet i Agder, 2017

Fakultet for humaniora og pedagogikk
Institutt for religion, filosofi og historie

Innhold

1. Innledning.....	6
1.1 Tema	6
1.2 Problemstilling.....	7
1.3 Forklaringer på behandlingen av flyktingene.....	8
<i>Økonomiske forklaringer.....</i>	<i>9</i>
<i>Politiske forklaringer.....</i>	<i>9</i>
<i>Sosiale forklaringer.....</i>	<i>10</i>
1.4 Begreper.....	11
1.5 Aktører.....	13
1.6 Litteratur.....	15
1.7 Metode.....	17
1.8 Struktur.....	17
2. «Besættelsestidens historie»: Historiografisk oversikt.....	18
2.1 Grunnfortellingen.....	18
2.2 Historiografisk inndeling.....	19
<i>1. generasjon 1945 - 1970.....</i>	<i>19</i>
<i>2. generasjon 1970 - 1990.....</i>	<i>20</i>
<i>3. generasjon 1990 - i dag.....</i>	<i>21</i>
2.3 Konsensus eller konflikt.....	22
2.4 Historiografien om de tyske flyktingene.....	24
<i>Samtidsberetninger.....</i>	<i>24</i>
<i>Konsensusperspektivet.....</i>	<i>25</i>
<i>Kritikerperspektivet.....</i>	<i>26</i>

3. Bakgrunnshistorie.....	28
3.1 Krigene om Slesvig og grenseendringen i 1920.....	28
3.2 Flyktningregimet i mellomkrigstiden.....	31
<i>Flyktningstrømmen fra Tyskland på 1930-tallet.....</i>	<i>33</i>
3.3 Okkupasjonen av Danmark og samarbeidspolitikken.....	36
3.4 Sammenbruddet av samarbeidspolitikken.....	38
4. De tyske flykningene kommer til Danmark.....	42
4.1 Flukten fra det østlige Tyskland.....	42
4.2 Mottakelsen av flykningene i Danmark.....	44
4.3 Situasjonen etter befrielsen.....	49
<i>Bevoktning av leirene.....</i>	<i>51</i>
<i>Returnering av flykningene.....</i>	<i>52</i>
5. Forklaringer på behandlingen av flykningene	54
5.1 Diskusjonen om behandlingen av flykningene.....	56
<i>Dødeligheten blant flykningene sammenlignet med dansker.....</i>	<i>58</i>
5.2 Økonomiske forklaringer.....	60
<i>Helsevesenets muligheter for å håndtere flykningene.....</i>	<i>61</i>
5.3 Politiske forklaringer.....	66
<i>Drapene på danske leger under forhandlingene.....</i>	<i>67</i>
<i>Riis begrunnelse for flykningenes lengre opphold i Danmark.....</i>	<i>68</i>
<i>Økt spenning mellom Øst og vest.....</i>	<i>70</i>
5.4 Sosiale forklaringer.....	72
<i>Pressens omtale av flykningene.....</i>	<i>75</i>
5.5 Oppsummering av forklaringene.....	77

6. Historikerne som «dommere».....	79
6.1. Fra 11.februar til befrielsen.....	81
6.2. Fra befrielsen til september 1945.....	85
6.3 Fra september 1945 til februar 1949.....	88
7. Konklusjon.....	91
7.1 Oppsummering av mine funn.....	92
<i>Fra 11. februar 1945 til befrielsen.....</i>	<i>92</i>
<i>Fra befrielsen til september 1945.....</i>	<i>94</i>
<i>Fra September 1945 og Flygtningeadministrationen.....</i>	<i>96</i>
7.2 Hvorfor ble flyktningene mottatt på denne måten.....	97
7.3 Plassering i større sammenheng og videre forskning.....	99
Kilder og litteraturliste.....	101

Kapittel 1 - Innledning

1.1 Tema

Fra februar til mai 1945 kom 250 000 tyske flyktninger til Danmark. Forholdene de levde under de første månedene i Danmark var dårlige. 13 000 flyktninger omkom, hvorav et flertall barn.¹ Det er stor uenighet om behandling av flyktningene var god nok for hva man kunne forvente i denne situasjonen eller om det burde vært gjort mer fra dansk side for å bedre forholdene. Behandlingen av de tyske flyktningene som ankom Danmark vinteren og våren 1945 har de siste årene reist en stor diskusjon

I april 2005 forsvarte Kirsten Lylloff sin doktoravhandling- *Barn eller fjende?* ved Københavns Universitet. Denne doktoravhandlingen satte i gang en stor debatt om behandlingen av de tyske flyktningene som kom til Danmark i 1945, og om hele det danske selvbildet. Det ble reist spørsmål ved historien om Danmark som et land som hadde handlet på en gode og riktig måte i tiden hvor så mange andre ikke hadde gjort det. I følge Lylloff var Danmark slett ikke bedre enn de fleste andre nasjoner i Europa. Det var på tide at også Danmark aksepterte de mørke sidene av sin historie, hevdet Lylloff.

Jeg vil i denne masteroppgaven kritisk vurdere historieskrivingen om de tyske flyktningene fra de første utgivelsene om temaet fra 1950 til i dag. I den tidligere historieskrivingen har flyktningene fått liten plass i utgivelsene om okkupasjonen av Danmark. Ved utgivelsen av Lylloffs doktoravhandling, hevdet kritikerne at Lylloff forenklet bildet og ikke tok i betraktning den spesielle situasjonen i Danmark våren 1945. De hevdet at behandlingen av flyktningene var tilstrekkelig for hva man kunne forvente etter 5 år med tysk okkupasjon. Jeg vil vurdere historikernes omtale og presentasjon av behandlingen av flyktningene. Dette vil jeg gjøre i lyset av den historiske konteksten og forsøke å klargjøre hvorfor man er kommet fram til forskjellige perspektiver på behandlingen av flyktningene.

Situasjonen oppstod i februar 1945 da de første tyske flyktningene ankom Danmark. Mange hadde da i flere uker vært på flukt fra de sovjetiske styrkene som nå hadde rykket inn i Tyskland. Med skip ble flyktningene fraktet blant annet til Danmark. Danske myndigheter sa nei til å ta imot de tyske flyktningene, men dette ble ignorert av den tyske okkupasjonsmakten. Da flyktningene ankom var det derfor stor motstand mot dem i den

¹ Flygtningeadministrasjonen 1950: 164

danske befolkningen. Den danske legeforening ble bedt om å hjelpe, men svarte klart nei til å hjelpe tyskere. Den 5. mai, frigjøringsdagen i Danmark, ble ikke noen tydelig skille for flyktingene, slik det var for resten av befolkningen. Tyskerne forble ansett som «fienden» i en lengre stund etter. Fra høsten 1945 bedret forholdene seg betraktelig, men en del av de strenge reglene knyttet til interneringen av flyktingene bak piggtråd bestod. Temaet har i tiden etter krigen vært tabubelagt, og vært lite omtalt.

Situasjonen i 1945 kan sees i en større sammenheng ved å se på danskernes og tyskernes tradisjonelle forhold til hverandre. Temaet kan plasseres i en videre omfang som omhandler det store antall flyktinger i Europa etter andre verdenskrig.

Oppgaven vil undersøke de forskjellige forklaringene som er gitt i litteraturen på behandling av flyktingene og de forskjellige punktene hvor man er sterkt uenig. Det er ikke bare uenighet om årsakene til hvorfor flyktingene fikk en så dårlig behandling, men også om de rent faktisk ble så dårlig behandlet som Lylloff hevder. For å kunne vurdere behandlingen flyktingene fikk, må man forsøke å forstå *følelsene, stemningen, motivene og hatet*, som var i Danmark vårene og sommeren 1945. Dette utelukker ikke at det kan være rom for å kritisere behandlingen flyktingene fikk, når man vurderer dette i lys av ettertiden.

1.2 Problemstilling

Dette finnes i hovedsak tre perspektiver på behandlingen av flyktingene. Det første perspektivet oppstod allerede i perioden flyktingene var i Danmark og beskrev behandlingen av flyktingene som helt tilstrekkelig. Danmark kunne være stolt av hvordan de hadde håndtert flyktingesituasjonen og behandlet de tyske flyktingene, hevdes det i de sentrale utgivelsene som har det første perspektivet. Det andre perspektivet oppstod på 1990-tallet og Kristen Lylloffs utgivelser har vært sentrale for dette perspektivet. Dette var et oppgjør med de påstandene og det perspektivet som hadde vært på håndteringen av flyktingene siden 1950 og det ble hevdet at flyktingene ble behandlet svært dårlig og at mange døde som direkte følge av den dårlige behandlingen. Det tredjeperspektivet var en reaksjon fra de som hevder at kritikken av Danmarks behandling av flyktingene gikk for langt og at det er forståelig at flyktingene ikke fikk den nødvendige legehjelpen fra dansk side, når det ses i perspektiv av okkupasjonen og de tyske okkupasjonsstyrkenes handlinger helt fra til 5. mai.

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven er; *Hvordan ble de tyske flyktingene mottatt og behandlet i Danmark ifølge litteraturen? Hvordan er dette blitt vurdert i historiografien om flyktingene? Burde man kunne forventet at danske myndigheter og organisasjoner gjorde mer for flyktingene?* Jeg vil i denne oppgaven vurdere de forskjellige forklaringene som ligger til grunn for behandlingen av flyktingene.

Jeg har valgt denne problemstillingen fordi jeg ønsker å se hvilken type forklaringer som blir presentert, eller om det i hele tatt blir presentert noen forklaringer på hvorfor flyktingene fikk den behandlingen de fikk, som blant annet resulterte i at mange døde. Samtidig kan dette være med på å forklare hvorfor forholdene ble mye bedre i løpet av perioden flyktingen var i Danmark. Denne problemstillingen vil også belyse Danmarks generelle syn og holdninger på Tyskland etter den fem år lange okkupasjonen.

I denne oppgaven har jeg valgt å dele flyktingenes opphold i Danmark inn i tre perioder. Den første perioden startet med ankomsten av de første tyske flyktingene til Danmark i februar 1945 og endte med kapitulasjonen av den tyske okkupasjonsmakten i Danmark 5. mai 1945. Den andre perioden varte fra 5. mai og endte i september 1945, med opprettelsen av Flyktningeadministrasjonen og forberedelsene på å ha flyktingene i Danmark i en lengre periode. Den siste perioden varte fra september 1945 til de siste flyktingene ble sendt tilbake til Tyskland i februar 1949. Denne inndelingen har jeg gjort for å kunne si noe om behandlingen av flyktingene på forskjellige tidspunkt, ettersom situasjonen forandret seg raskt. Når temaet omtales i historieskrivingen er det ofte med utgangspunkt i forskjellige perioder av flyktingenes opphold i Danmark, og ved å generalisere ut i fra en av disse periodene, har dette gitt forskjellige bilder av mottakelsen og behandlingen av flyktingene. Denne periodeinndelingen vil gjøre det mulig for å se hvilke perioder som er blitt vektlagt i den forskjellige litteraturen.

1.3 Forklaringer på behandlingen av flyktingene

Jeg vil hevde at det finnes tre forklaringer for hvorfor forholdene de tyske flyktingene møtte og levde under i den første perioden i Danmark var så utilstrekkelige. Hver av forklaringene tar utgangspunkt i en økonomisk-, politisk- og sosial/kulturell forklaring. I denne innledningen blir tesene kun kort presentert og i hoveddelen vil jeg vurdere disse hypotesene opp mot de funnen jeg har gjort i studie av flyktingene. Uenigheten om behandlingen av

flyktingene og danske myndigheters innsats tar i hovedsak utgangspunkt i en av disse tesene som forklaring for hvorfor så mange flyktinger døde.

Økonomiske forklaringer

Den første forklaringen tar utgangspunkt i økonomiske forhold som forklaring på de dårlige forholdene og den høye dødeligheten. Fem år med okkupasjon og verdenskrig hadde redusert levetilstandene i Danmark. Selv om Danmark var et av landene som klarte seg best gjennom krigen, fikk de også vinteren og våren 1945 kjenne på mangelen av mange grunnleggende varer, som mat, klær og medisiner. I denne samme perioden var det i den okkuperte sonen av Nederland stor nød, og tusenvis av mennesker omkom av sult.² Det er derfor ikke veldig overraskende at også matforsyningene var dårlige i Danmark. Når tusenvis av tyske flyktinger begynte å ankomme Danmark kan det ha vært store problemer med å skaffe tilstrekkelig med matforsyninger til disse. Matsituasjon kan allikevel ikke ha vært så kritisk, fordi danske myndigheter rett etter okkupasjonen ble anbefalt av britene at den daglige rasjonen skulle bestå av 1800 kalorier, men flyktingeadministrasjonen valgt å øke dette til 2000 kalorier.³

Matmangelen har nødvendigvis ikke har vært så kritisk, men likevel kan mangelen på nødvendige medisiner har vært det. Det var sykdommer de fleste flyktingene døde av og dette kan ha vært på grunn av at de nødvendige medisinene som kunne har kureret dem ikke var tilgjengelig. Dette kan også ha sammenheng med de hygieniske og sanitære forholdene de fleste flyktingene levd under i den første tiden av oppholdet i Danmark. Til å begynne med var det få flyktingleirer som var klare for flyktingene og de var derfor innkvartert på skoler og i idrettshaller. Her bodde de svært tett og mange delte de sanitære anleggene som ikke var beregnet til det store antallet mennesker. Dette ga gode spredningsforhold for sykdommer som var alvorlig for de flyktingene som var svekket etter den lange flukten.

Politiske forklaringer

Den andre forklaringen jeg vil presentere tar utgangspunkt i politiske forhold. Hypotesen er at de danske myndighetene bevisst ønsket å hjelpe flyktingene så lite som mulig. Ved angrepet på Danmark 9. april 1940 var den danske motstanden svært liten. I løpet av noen timer hadde Danmark overgitt seg og var under tysk kontroll. Den danske sosialdemokratiske regjeringen

² Nederlandse Publieke Omroep. Vroeger & Zo. 2012

³ Lylloff 2006: 48

ble ikke fjernet, men fikk lov til å fortsette å styre Danmark så lenge den samarbeidet med den tyske okkupasjonsmakten. *Samarbeidspolitikken* varte fram til august 1943 da regjeringen ikke lengre kunne imøtekomme de tyske kravene. Først på dette tidspunktet ble Danmark offisielt okkupert. Danmarks samarbeid med tyskerne hadde ført til at man blant de allierte anså Danmark som tysk-vennlig. Da samarbeidspolitikken brøt sammen og det oppstod en sterkere og tydeligere motstand mot tyskerne, forandret synet på Danmark seg blant de allierte noe.

Da det ble tydeligere at Tyskland ville tape krigen ble det viktig for mange dansker å vise at de var motstandere av den tyske okkupasjonen og stadig flere meldte seg til motstandsbevegelsen. Det var i Danmark på slutten av krigen et sterkt behov for å vise overfor de seirende allierte at Danmark ikke hadde vært en alliert av Tyskland, men en del av de allierte. Dette kan ha spilt en sterk rolle når spørsmålet om hjelp til de tyske flyktingene dukket opp for de danske myndighetene. Når den tyske okkupasjonsmakten i februar 1945 ba de danske myndighetene om hjelp til å håndtere flyktingene valgte man å si nei. Min antagelse er at en viktig årsak til dette var for å vise de allierte at man ikke ville hjelpe tyskerne. Tyskerne måtte da selv bruke mange av sine knappe ressurser på å hjelpe flyktingene. Seinere ved å nekte hjelp til de tyske flyktingene, viste man også sin motstand mot tyskerne. Det skulle tydeliggjøres at Danmark var en av de allierte og ikke samarbeidet med tyskerne.

Sosiale forklaringer

Den siste forklaringen tar utgangspunkt i sosial og kulturelle forhold som forklaring for de dårlige forholdene. Den konfliktfylte fortiden mellom Danmark og Tyskland og den fem år lange okkupasjonen hadde bygget opp et utbredt hat mot tyskere. Mange danske motstandsfolk og sivile var blitt drept av tyskerne i løpet av okkupasjonen og det virket for mange i Danmark fullstendig feil at man nå skulle hjelpe flyktingene som mot danske myndigheters protester hadde kommet til landet. Det var en type hevn å la være å hjelpe flyktingene og konsekvensene som førte til at mange døde var akseptabel for deler av befolkningen. Sannsynligvis visste store deler av befolkningen ikke om det store antallet som døde, eller brydde seg ikke stort om det. Det var tyskerne selv som hadde startet krigen og de fikk derfor nå også selv lide for den, mente mange. Det kan ha vært et sterkt hat som kan karakteriseres som en type rasisme mot alle tyskere, og man unnlot derfor å hjelpe. Lylloff

mener det kan trekkes paralleller til krigen på Balkan, hvor i utgangspunktet ganske like etniske grupper utviklet et sterkt hat mot hverandre.

Når tyskerne kapitulerte forble forholdene like ille i de kommende månedene. Dette kan være på grunn av hatet som var mot tyskerne og at man ikke ønsket å dele de ressursene man hadde med «fienden». En slik forklaring kan også underbygges av at det for danske myndigheter etter okkupasjonen var viktig at det ikke skulle foregå noen fraternisering mellom flyktningene og den danske befolkningen. Flyktingleirene var derfor helt fram til 1949 inngjerdet med piggetråd og bevoktet av politi eller militært personell.

Da forholdene på sommeren 1945 ble forbedret for flyktningene, kan det ha vært fordi hatet mot tyskerne minsket noe og at man ble mer opptatt av humanitære hensyn. I tillegg kan det ha vært et ønske fra danskenes side å vise de tyske flyktningene at Hitlers regime ikke vernet om deres liv og helse, men at Danmark ville gjøre dette. Dette kunne være med på å bidra til å delegitimere det nazistiske styret. I tillegg ville også de forbedrede materielle forholdene i Danmark ha gjort det enklere å gi flyktningene bedre matforsyninger og øke deres levestandard.⁴

1.4 Begreper

Flyktning er det grunnleggende begrepet som går igjen i denne oppgaven og jeg mener derfor det vil være nødvendig å definere hva som er en flyktning. Flyktning brukes gjerne generelt om mennesker på flukt. Det finnes også juridiske definisjoner på hvem som skal regnes som en flyktning og dermed har rett på den nødvendige beskyttelsen.

Det er viktig å være klar over at definisjonen vi har på flyktninger i vår tid ikke var den samme i 1945. Hvem som var en «flyktning» var tidligere definert av Folkeforbundet. Det første flyktningregimet hadde fått oppgaven med å håndtere den store flyktningstrømmen som oppstod i sluttfasen av første verdenskrig. I den første fasen var hvem som var flyktning definert ut i fra deres nasjonalitet. Det var i utgangspunktet kun russere som hadde mistet deres statsborgerskap på grunn av den russiske borgerkrigen som fikk rettighetene statusen flyktning ga. Dette ble senere utvidet til andre nasjonaliteter som trengte hjelpe som følge av grenseendringer og opprettelsen av nye nasjonalstater etter første verdenskrig.⁵ Mennesker

⁴ Kyneb 2004: 99

⁵ Feller 2001: 130

som kunne være i samme situasjon, men av andre nasjonaliteter fikk derfor ikke status som flyktning. Hvilke nasjonaliteter som ble definert som flyktning ble utvidet i løpet av mellomkrigstiden, men det kom aldri noen generell definisjon på hvem som skulle vurderes som flyktning og som hadde rett på hjelp.

Dagens definisjon på hva som er en flyktning ble først etablert av FN med grunnleggelsen av UNCHR i 1951. Det var først på dette tidspunktet at det kom en universell definisjon på hvem som var en flyktning. Protokoll 1 i Flyktningkonvensjonen fra 1951 ga mennesker som var forfulgt på grunn av politiske grunner eller andre årsaker rett til å kunne søke asyl i andre land. Mottakerlandet var pålagt å ta hånd om dem og kunne ikke returnere dem før det var sikkert at de ikke lengre ble forfulgt i hjemlandet.⁶ Ingen kunne returnere en flyktning mot hans eller hennes vilje til et område hvor han eller henne fryktet at livet deres stod i fare. Den originale konvensjon fra 1951 var et direkte resultat av flyktningstrømmene andre verdenskrig hadde skapt. Derfor var det kun mennesker som flyktet fra hendelser som hadde skjedd før 1951 som ble definert som flyktninger, og dette var kun avgrenset til Europa. Først ved tilføringen av en ny protokoll i 1967, ble dette opphevet til å gjelde alle hendelser og omfatte mennesker fra hele verden.

De tyske flyktningene var i 1945 derfor ikke innenfor noen juridisk definisjon av datidens definisjon av hva som var en flyktning. Henrik Havrehed skrev i sin doktoravhandling om de tyske flyktningene fra 1987 at det ikke dreide seg om flyktninger i flyktningkonvensjonenes forstand, men om tvangs evakuerte tyskere.⁷ Dette var mennesker fra en stat som hadde tvunget deler av sin befolkning på en annen stat. De tyske flyktningene vil selv i dag ikke kunne juridisk defineres som flyktninger. Jeg vil allikevel omtale dem som flyktninger fordi det er dette begrepet som er brukt om dem i den tidligere litteraturen. Også administrasjonen som tok seg av dem fikk navnet *Flygtningeadministrationen* og det var vanlig å anse de tyske sivile som flyktninger.

I Danmark i 1945 var det ikke bare flyktninger fra Tyskland, men flyktninger av mange forskjellige nasjonaliteter. Opprinnelig ble alle flyktninger av følgende nasjonaliteter regnet som tyske flyktninger eller likestilte: tyskere, østerrikere, ungarer, jugoslaver, rumenere, bessarabere, memellendere, danzigere, sudeterfolk og finner. Dette ble hurtig forandret slik at kun egentlige tyskere, memellendere, sudeterfolk og danzigere ble regnet for å være tyske

⁶ UNHCR 2010: 2

⁷ Havrehed 1987: 9

flyktninger. Bessarabere ble satt i en egen særklasse og resten inngikk i begrepet «allierte flyktninger».⁸ Denne oppgaven skal ha hovedfokus på det som senere ble definerte som tyske flyktninger.

Begreper som også kan ha hatt betydning for behandlingen av flyktningene er etnisitet og rase. Disse faktorene er tidligere i liten grad blitt vurdert som relevante i behandlingen av flyktningene, men Kirsten Lylloff hevder i sin avhandling at dette likevel kan ha spilt en rolle.⁹ At flyktningene var tyske var avgjørende for den dårlige behandlingen de fikk. Det sterke hatet som eksisterte i mange av de tidligere okkuperte landene er ofte ikke blitt karakterisert som rasisme, men har allikevel en del felles med rasisme, ettersom en hel folkegruppe ble diskriminert og hatet. Dette hatet mot tyskerne var nettopp det som hadde satt i gang tyskernes store flukt mot vest, og i måneden etter krigen var det mange hendelser hvor tyske sivile ble utsatt for overgrep og drap.¹⁰ Det samme hatet de flyktet i fra eksistert også i Danmark og kan vært en av årsakene til den dårlige behandlingen av flyktningene. Derfor er etnisitet og rasisme begreper som kan ha hatt betydning for håndteringen av flyktningene.

Noen grunnleggende begreper som går igjen i oppgaven er *besettelsen* og *befrielsen* som er tilsvarende de norske begrepene *okkupasjonen* og *frigjøringen*. Jeg vil bruke begrepene litt om hverandre. Når det skrives om perioden vil jeg bruke de norske begrepene, men når det skrives om litteraturen og historiografien som kalles *besættelsehistoriografien* vil jeg bruke de originale danske begrepene.

1.5 Aktører

Min problemstilling legger opptil en forklaring på hvorfor flyktningene ble behandlet slik de ble. For å kunne forklare dette må det være helt tydelig hvem det var som mottok flyktningene og behandlet dem på denne måten. I tidligere litteratur blir ofte veldig upresise begreper som dansker og Danmark brukt, men for å kunne komme opp med en forklaring vil det være nødvendig å bryte ned disse store begrepene og virkelig se hvilke aktører som stod bak disse begrepene.

⁸ Flygtningeadministrasjonen 1950: 138

⁹ Lylloff 2006: 20

¹⁰ Stoldt 2009: *Czech Town Divided over How to Commemorate 1945 Massacre*

Etter fem år med okkupasjon er det krevende å definere hvem som var de danske aktørene som spilte den største rollen i håndteringen av flyktingene da de begynte å ankomme i midten av februar til de tyske okkupasjonsmaktens overgivelse 5. mai. Det fantes ingen dansk regjering, da denne var avgått i protest i 1943. De danske myndighetene var ledet av *Departementssjef-styret* med Nils Svenningsen i spissen.¹¹ De forsøkte å forhindre flyktingene å komme til Danmark, men lyktes ikke. En annen aktør som hadde en viktig rolle før 5. mai var *legeföreningen*.¹² Den la retningslinjer for hvem danske leger skulle behandle og hvem de ikke skulle behandle. De tyske flyktingene ble bestemt som tilhørende den tyske okkupasjonsstyrken og man bestemte derfor at danske leger ikke skulle yte legehjelp til disse da de tyske okkupasjonsmyndighetene etterspurte dette. *Frihetsrådet* var et hemmelig råd som bestod av medlemmer fra forskjellige deler av motstandsbevegelsen.¹³ De hadde bestemt at det skulle være forbudt å hjelpe tyskerne på noen som helst måte, og de som gjorde det kunne vente represalier.

Det generelle begrepet «dansker» blir ofte brukt i litteraturen og er vanskelig å definere. Ofte omfatter dette gjerne den generelle stemningen og de holdningene som var blant mange store deler av befolkningen, eller som ble uttrykket i pressen. Det er vanskelig å avgjøre om dette er noe som representerer flertallet av den danske befolkningen, eller om det ofte var de som var sterkt imot flyktingene og som ga uttrykk for det som har kommet til å definere den generelle holdningen i den danske befolkningen,

Det er også nødvendig å bryte ned begrepet «tyskere» og «tyskerne», noe som også er begreper som preger den tidlige litteraturen. Naturligvis var det ikke alle tyskere eller hele Tyskland som deltok i okkupasjon av Danmark. Det blir derfor for upresist å kun omtale styrkene som okkuperte Danmark for tyskerne uten å definere nærmere hvem de var.

Vinteren 1945 var også kaotisk for tyskerne som oppholdt seg i Danmark. I hovedsak bestod den tyske tilstedeværelsen av enheter fra Wehrmacht som var opptatt av å holde kontrollen i Danmark og å forsvare mot en potensiell alliert invasjon. Ut over dette var det en rekke tyske sivile aktører som blant annet utnyttet den danske økonomien. I februar 1945 ble de tyske flyktingene også en del av den tyske tilstedeværelsen i Danmark. Årsakene til flyktingenes ankomst i Danmark var naturligvis helt andre enn resten av de tyske okkupasjonsstyrkene,

¹¹ Lidegaard 2003: 535

¹² Lylloff 1999: 38

¹³ Danmarks Historien 2015: *Samarbejdspolitikken under besættelsen 1940-45*

allikevel var det i 1945 vanskelig for mange dansker å skille mellom dette. Dette utydelige skillet var muligens en faktor for hvorfor mange av de danske aktørene ikke ønsket å hjelpe flyktingene.

Et viktig skille i denne oppgaven er frigjøringsdagen 5. mai 1945. Denne dagen gikk nærmest all makt fra de tyske okkupasjonsstyrkene over til de danske aktørene, som var veldig uklart definert den første tiden. Dette inkluderte ansvaret for behandlingene av flyktingene, et ansvar de danske aktørene ikke var interessert i, fordi de mente at også flyktingene var en del av den tyske okkupasjonsstyrken. Hatet som var mot de tyske okkupasjonsstyrkene gjorde mange «blinde», og for mange var det ikke noe skille mellom de tyske okkupasjonsstyrkene og flyktingene. Håpet var derfor at flyktingene skulle sendes ut så fort de tyske styrkene hadde overgitt seg og trukket seg ut. Sånn skulle det ikke gå, og det ble helt nødvendig for Danmark å ta seg av flyktingene.

1.6 Litteratur og kilder

Jeg vil i dette kapitlet beskrive hva slags litteratur og kilder som ligger til grunnen for denne oppgaven. Jeg skal også beskrive litt av kildearbeidet som er gjort. Først vil jeg kort beskrive hvilken litteratur og kilder oppgaven min bygger på og begrunne dette utvalget. Deretter vil arbeidet som er gjort for å hente inn og bearbeide kildene beskrives. Til slutt vil jeg drøfte kildekritiske problemer og praktiske utfordringer som jeg har støtt på i dette arbeidet.

Litteratur som utgitte bøker og artikler vil utgjøre hoved fundamentet for oppgaven. Jeg vil også benytte noen få førstehåndsberetninger, først og fremst avisartikler som omtaler flyktingene. Skjebnen til de tyske flyktingene som kom til Danmark i 1945 har ikke vært et sentralt tema i den danske historieskrivningen om okkupasjonstiden. Litteraturgrunnlaget for min oppgave består av forskjellige utgivelser om temaet. Den første utgivelsen om temaet ble utgitt av Flygtningeadministrationen selv i 1950. Dette er et oversiktsverk hvor forholdene til flyktingene i liten grad beskrives, men mye av tallmaterialet presenteres. I de store oversiktsverkene utgitt rett etter krigen er historien om flyktingene nesten utlatt eller kun nevnt med et avsnitt hvor det vektlegges hvilken stor byrde flyktingene var for Danmark. Det andre store verket utgitt om flyktingene er Henrik Havreheds *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* fra 1987. Dette er det første vitenskapelige verket om flyktingene.

Rundt år 2000 oppstod det nye diskusjoner om behandlingen av de tyske flyktningene og mange var kritiske til behandlingen flyktningene mottok. De nyere utgivelsene om temaet vil naturligvis også benyttes, hvor Kirsten Lylloffs artikkel *Kan lægeløftet gradbøjes?* og bok *Barn eller Fjende* spiller en sentral rolle. Denne boken bygger på doktoravhandlingen utgitt i 2006 med samme tittel som skapte stor oppmerksomhet i Danmark. I denne avhandlingen anklaget Lylloff Danmark for å ha behandlet flyktningene alt for dårlig. Hun mener Danmark bør erkjenne at de burde ha gjort mere for de tyske flyktningene for å forhindre at så mange omkom av sykdommer som de enkelt kunne vært behandlet for, hvis de hadde mottatt den rette hjelpen. Lylloffs anklagelser skapte stor debatt og mange var uenig med Lylloff.

Andre utgivelser som er benyttet som kilde for bakgrunnshistorien er boken *Tyskernes Katastrofe* skrevet av den danske forfatteren og journalisten Ole Steen Hansen, utgitt i 2015. Her beskrives historien til noen av de mange flyktningene som flyktet mot vest mot slutten av krigen. Boken består av øyenvitnebeskrivelser som forfatteren har innhentet gjennom flere intervjuer av mennesker som deltok i flukten. Boken gir en god oversikt over hvilke mennesker som flyktet og hva mange opplevde før de ankom Danmark.

Ut over dette er mitt litteraturutvalg tatt med utgangspunkt i den litteraturen som ligger nærmest opp til min problemstilling. Sentrale utgivelser som har hatt stor innflytelse på debatten om de tyske flyktningene har jeg naturligvis også valgt å bruke. Noen av de meste sentrale utgivelsen er som allerede nevnt Flyktningeadministrationens bok *Flyktninge i Danmark 1945-1949* fra 1950, Henrik Havreheds *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* fra 1987 og Kirsten Lylloffs bok *Barn eller Fjende* fra 2006. Jeg vil også benytte meg av avisartikler og offentlige debatter om temaet for å presentere de uenigheten og de forskjellige perspektivene som finnes angående behandlingen av de tyske flyktningene. Disse beretningene er lett tilgjengelige og danner grunnlaget for forståelsen og bakgrunns fortellingen om situasjonen for de tyske flyktningene.

Jeg har også benyttet meg av avisartikler og offentlige debatter om temaet fra tidsperioden fordi disse gjerne kan si mye om den oppmerksomheten flyktningene fikk og hva slags holdninger som eksistert i befolkningen. En avis jeg har funnet nyttig og interessant er *Flensborg Avis*. Denne avisens tidligere utgivelser er digitalisert og er tilgjengelig i avisens nettarkiv. Avisens utgivelses sted, Flensburg, er også interessant. Flensburg avis' målgruppe var den danske mindretallsbefolkning som bodde i Flensburg og omegn, som under hele okkupasjonen lå innenfor Tyskland grenser. Dette er altså dansker som bodde på den tyske

siden av grensens sitt perspektiv på de tyske flyktningene i Danmark. Et interessant element knyttet til primærmaterialet er det tydelige skille som oppstod ved frigjøringen 5. mai 1945. Ved undersøkelse av avisutgivelsen av Flensborg avis kommer det tydelig fram at avisen får helt nye perspektiver etter 5. mai 1945. Fra å være svært tysk vennlig blir perspektivet tyskfiendtlig, bokstavelig talt over natten.

1.7 Metode

Jeg skal i denne oppgaven gjennomgå historieskrivning om flyktningene fra flere perioder med henblikk på å vurdere perspektiver, problemstillinger og forklaringer som er gitt. Denne gjennomgangen vil jeg bruke til å si noe om hvordan flyktningene i Danmark har blitt omtalt i historieskrivingen. Dette vil kunne svare på min problemstilling. Ved å vurdere perspektivene på temaet i de forskjellige delene av historieskrivingen, vil man kunne si noe om hva som ble vektlagt i de forskjellige periodene. Ved å vurdere forklaringene som er gitt vil man kunne si noe om behandlingene av flyktningene, og om det kunne vært forventet at mer skulle vært gjort for å forhindre det store antallet døde og for å bedre forholdene.

1.8 Struktur

Denne oppgaven er delt inn i syv kapitler. Det første kapitlet er innledningen hvor jeg presenterer temaet, problemstilling og litteratur. Kapittel 2 handler om «besettelsestidens historie» og historiografien om flyktningene. Kapittel 3 er en generell bakgrunnshistorie om Tyskland og Danmarks tidligere historie, som hadde innvirkning på hvordan dansker generelt oppfattet tyskere. Det vil også være en gjennomgang av utviklingen av flyktningregimet i mellomkrigstiden. I dette kapitlet vil jeg også gjennomgå de fem okkupasjonsårene og hvordan situasjonen var i det besatte Danmark vinteren 1945, før de første tyske flyktningene startet og ankomme Danmark. Dette har jeg inkludert fordi jeg mener det er nødvendig for å kunne forstå de eksisterende forholdene i Danmark i perioden. Kapittel 4 vil være en oversikt over flyktningenes ankomst til Danmark og mottakelsen av dem, først under den tyske okkupasjonen og seinere under dansk kontroll. I kapittel 5 vil det diskuteres hvordan de tidligere utgivelsene forklarer den behandling flyktning fikk og hvorfor dette gradvis forandret seg. I kapittel 6 vil jeg se på hvordan flyktningssituasjonen er blitt omtalt i seinere historieskriving. Den siste delen vil svar på problemstillingen og konklusjon.

Kapittel 2 - "Besættelsestidens historie": Historiografisk oversikt

Det jeg har til hensikt å gjøre, er å vurdere de forskjellige forklaringene som er gitt på at mottakelsen og behandlingen av flyktingene fikk de former den fikk. Hvilke forklaringer som er blitt vektlagt varierer mellom de forskjellige utgivelsene. Disse utgivelsene og historikerne kan plasseres i de forskjellige hovedposisjonen i historikerdebatten om okkupasjonstidens Danmark. Ved å inkludere en beskrivelse og oversikt over perspektiver og hovedposisjoner i historiker debatten vil muligens også forklaringene på behandlingen av flyktingene kunne sees i denne konteksten.

Årsaken til den begrensede plasseringen historien om flyktingene har fått i besettelsesforskningen var til dels det faktum at myndigheten i samtiden i stor grad lyktes i å forhindre kritikk av behandlingen av flyktingene i den offentlige debatten.¹⁴ Det lyktes for Flyktningeadministrasjonen og danske myndigheter å skape en grunnfortelling om en vellykket håndtering av flyktingene. Denne grunnfortellingen ble reproduisert i senere fremstillinger. Det var først med Lylloffs doktoravhandling avhandling i 2004 at denne grunnfortellingen virkelig ble rokket ved. Videre i dette kapittelet vil jeg presentere en kort oversikt over besættelsestidens historiografi.

2.1 Grunnfortelling

Fra avslutningen på krigen og fram til i dag har det skjedd en rekke brudd i forståelsen og fortolkningen av krigen. Dette gjelder både i den danske historieskrivingen og internasjonalt. Historieskrivingen om andre verdenskrig og okkupasjonsperiode har gjennomgått en rekke faser fra starten av den kalde krigen til i dag.

Så fort krigen var over, ble det viktig for alle landene som hadde vært med å skape en fortelling om de dramatiske årene, inkludert for Danmark. I landene som hadde vært okkupert av tyskerne var det komplekse historier som måtte fortelles. Dette gjaldt blant annet for Frankrike, Belgia, Nederland og Danmark, som alle hadde et ikke helt ukomplisert forhold til sin fortid. Hvert av landene gikk rett etter krigen i gang med å bygge opp en *nasjonal*

¹⁴ Chakravarty, Bonnén, Hansen 2015: 6

grunnfortelling om okkupasjonstiden.¹⁵ Denne grunnfortellingen ble konstruert så fort krigen var over, eller allerede før okkupasjonen var over. Danmark og flere andre av de tidligere okkuperte landene trengte en samlende forståelse og en felles nasjonal erindring om perioden. Denne nasjonale fortellingen kom til å gjennomgå flere faser og endringer fram til i dag.

I Danmark oppstod grunnfortellingen allerede befrielsessommeren 1945, eller til og med fra månedene før tyskerne kapitulerte. Grunnfortellingen var ifølge M.P. Broe, en sammensmelting av politisk og kulturell meningsproduksjon som samlet ble en idealisert fortelling om de fem krigsårene. Grunnfortellingen ble skapt som et politisk kompromiss hvor man forsøkte å dekke over interne uenigheter og konflikter i Danmark og forsøkte å framstille det som om Danmark hadde stått samlet som en enhet mot den tyske okkupasjonsmakten. Språkbruken var ofte myteskapende og fremhever besettelsen som et unntak i danks historie. Den er ofte blitt beskrevet som «Den mørke tid», «krigsvintrene», «De fem forbandede år» og «den lyse befrielsessommer».¹⁶ Grunnfortellingen kom til å prege formidlingen og fortolkningen av besettelsestiden fremover og gjør det i en betydelig grad fremdeles i dag.

2.2 Historiografisk inndeling

Historieskrivingen om besettelsestiden kan deles i tre generasjoner. Første generasjon startet allerede i 1945, men de første vitenskapelige verkene ble først publisert etter 1950. Andre generasjon oppstod på begynnelsen av 1970-tallet hvor en rekke yngre historikere stilte spørsmål ved hvordan de eldre historikerne hadde fremstilt krigsårene. Tredje generasjon startet på 1990-tallet og ble preget av at mange tidligere ubehandlede temaer ble tatt opp. Dagens situasjon er preget av forskning på et bredt spekter av temaer og en del sentrale danske historikere har valgt å gå litt tilbake til grunnfortellingen, framfor hvordan mange framstilte besettelsesiden på 1970-tallet.

1. generasjon 1945-1970

Allerede i 1945 ble det publisert flere oversiktsverker over besettelsen. Den tidligere motstandsmannen og historikeren Vilhelm la Cour fremmet et *borgerlig-nasjonalt synspunkt* med hovedvekt på motstandsbevegelsen.¹⁷ Peter Munch og Hartvig Frisch hadde vært aktive

¹⁵ Broe 2008: 8

¹⁶ Broe 2008: 36

¹⁷ Mølstrøm og Bengtsson 2010: 7

politikere under samarbeidspolitikken og var stadig aktive politikere i årene etter krigen. De gjorde seg til talsmenn for *tilpasningssynspunktet* og ville forsvare samarbeidspolitikken. Dette kan anses som et forsøk på å gjenskape den politiske orden, nøytralisere motstandsbevegelsen og få folkestemningen under kontroll.

Jørgen Hæstrup hadde også vært aktiv i motstandsbevegelsen under besettelsen og framstilte på slutten av 1940-tallet Danmark som en samlet nasjon i kampen mot den tyske okkupasjonen. Han var den første danske historikeren som jobbet vitenskapelig med besettelsen. Han utga det første vitenskapelige verk om motstandsbevegelsens rolle i 1954, *Kontakt med England*, og i 1959, *Hemmelig Alliance 1-2*. Han beskrev motstandsbevegelsen som en bred bevegelse som prinsipielt alle dansker sympatiserte med. Hæstrup er blitt karakterisert som «motstandsbevegelsens historiker». Hans fokus lå på en enig nasjonal og demokratisk konsensus. Det store flertallet av Danmarks befolkning og danske aktører hadde alle ønsket å kjempe for Danmarks frihet, mot tyskerne. Hæstrup godtok samtidig ikke påstanden om at samarbeidspolitikken hadde vært en form for «legal-motstand» mot tyskerne.¹⁸

I 1961 ble DNH dannet – *Udgiverselskabet for Danmarks nyeste historie*. Selskapet ble opprettet i offisiell regi, og forskerne som var tilknyttet selskapet fikk gjennom regjeringen eksklusiv adgang til besettelsestidens arkiver. Det var et ønske fra politisk hold å utvide forskningen til å omfatte mer enn motstandsbevegelsen, for å slik avbalansere forholdet mellom politikerne og motstandsbevegelsen. Man følte at motstandsbevegelsen hadde fått en alt for sterk rolle i historieskrivingen og politikerne ønsket selv å styrke deres rolle og posisjon i motstanden mot tyskerne.

2. generasjon 1970-1990

På 1970-tallet begynte en rekke yngre historikere å forske på besettelsen. De var typisk født på 1930-tallet og hadde kun opplevd krigen som barn. To historikere, Aage Trommer og Hans Kirchhoff, kom til å spille en sentral rolle på 1970-tallet. De var begge elever av Jørgen Hæstrup, Kirchhoff var direkte tilknyttet DNH, og de videreførte profesjonaliseringen og vitenskapeliggjøringen av besettelsesforskningen.¹⁹

¹⁸ Mølstrøm og Bengtsson 2010: 7

¹⁹ Broe 2008: 25

De to historikernes undersøkelser og resultater kom til å markere ett brud med konsensussynet og de kom til at stå som representanter for konfliktsynet. Konfliktlinjen vektla motsetningene, og på flere punkter virket den provoserende, særlig på tidligere motstandsmenn og politikere som hadde vært aktive under besettelsen. De forsvarte samarbeidspolitikken ut i fra konsensussynet, som fremstilte samarbeidspolitikken som et uttrykk for passiv motstand.²⁰

I 1971 utga Aage Tommers sin avhandling som var en undersøkelse av den jyske motstandsbevegelsens aksjoners militære innvirkning på tyskernes forflytning av styrker fra Norge gjennom Danmark til Tyskland. Trommer analyserte DSBs togtabeller og påviste, at av de 30 tyske divisjonene, som sommeren 1944 ble sendt gjennom Norge og Danmark, var det kun fem som ble forsinket i et døgn eller mere, resten i mindre grad eller ikke i det hele tatt. Aage Trommers avhandling skapte heftig debatt, fordi undersøkelsen var den første som satte spørsmålstegn ved motstandens militære effekt. Derved rokket den ved motstandsbevegelsens tidligere så urørlige posisjon.²¹

I 1979 leverte Kirchhoff sin disputas *Augustoprøret 1943 - Samarbeidspolitikkenes fald*. Her presenterte han en langt mer kritisk bedømmelse av samarbeidspolitikken. Tidligere var samarbeidspolitikken ansett som et resultat av tysk tvang og at de danske politikerne ikke hadde noen alternativer. Kirchof hevdet at samarbeidspolitikken hadde vært mer et resultat av danske kollaborasjon enn av tvang. Politikerne ønsket til enhver tid å unngå den kampen som motstandsbevegelsen ønsket.²²

3. generasjon 1990 - i dag

På 1990-tallet begynte en ny generasjon historikere å arbeide med besettelsestiden. De fleste av disse var født etter krigen og hadde dermed ikke noen personlige erfaringer med perioden. Fokuset skiftet fra et nasjonalt-politisk tyngdepunkt til fokus på sosiale og økonomiske temaer. Det ble tatt opp mange nye temaer som tidligere hadde vært utelatt og tabubelagt. Det ble satt fokus på nye grupper som danske nazister, dansker som hadde vært i tysk krigstjeneste og «tyskerpiger».

²⁰ Broe 2008: 25

²¹ Broe 2008: 25

²² Broe 2008: 25

Av eksempler på verker fra perioden kan nevnes Anette Warring sin bok *Tyskerpiger* (1994). Boken inneholder beretninger fra forskjellige danske kvinner som i krigsårene innledet forhold til tyske soldater, med vidt forskjellige bakgrunner og skjebner under krigen.²³ Samme år ble emnet ”de danske tysklandsarbejdere” behandlet af Therkel Stræde. I 1998 utkom Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smiths verk: *Under hagekors og Dannebrog*, som handlet om danske soldater i Waffen SS.

Etter år 2000 er interessen for besettelsen ikke minket. Det har kommet mange nye verk om et vidt spekter av temaer, blant annet dagligliv, økonomi, mentalitetshistorie, flyktninger og forfulgte. Tidligere nevnte Kirsten Lylloffs bok *Barn eller Fjende?* faller nettopp inn i denne tematisk orienterte bølgen i besettelsestids-forskningen.

Det har imidlertid også kommet en rekke nye utgivelser som gir sammenhengende framstilling av besettelsestiden. Claus Bryld og Anette Warring la vekt på hvordan Danmark som felleskap og samfunn husker og framstiller okkupasjonen. Formålet var å undersøke hvordan besettelseshistorien slik den blir framstilt i forskjellige sammenhenger og medier, uttrykker en bevissthet om besettelsestiden, samlet i begrepet *kollektiv erindring*²⁴.

Bo Lidegaards *Kampen om Danmark 1933-45* og Claus Bundgaard Christensen, Jacob Sørensen, Joachim Lund og Niels Wium Olesens *Danmark Besat*, begge fra 2005, er også eksempler. *Kampen om Danmark 1933-45* av Bo Lidegaard bygger på en tolkning som de senere år har vært utbredt. Dette er den funksjonalistiske-tolkningen. Den Funksjonalistiske-tolkningen tar utgangspunkt i aktørenes handlinger og resultater. I motsetning til den funksjonalistiske tolkningen står den intensjonalistiske-tolkningen. En slik tolkning tar utgangspunkt i og fokuserer på aktørenes motiver, intensjoner og bakenforliggende hensikter.²⁵

2.3 Konsensus eller konflikt

Hans Kirchloff introduserte i sin bok om August-opprøret fra 1985 og også i en senere artikkel, et skille mellom to historiografiske kategorier.²⁶ Den tidlige historieforskningen plasserte han i hovedsak innenfor det som er blitt kalt konsensuslinjen. Konsensuslinjen oppstod med

²³ Broe 2008: 26

²⁴ Broe 2008: 27

²⁵ Broe 2008: 28

²⁶ Mølstrøm og Bengtsson 2010: 9

de første historikerne etter krigen og fremstilte Danmark som forent mot de tyske okkupas-
tene. I de første framstillingene var det en tradisjonell «svart og hvitt» fortelling hvor
mange nyanser og interne konflikter ble utelukket. Gruppene som samarbeidet med tyskerne,
der de som meldte seg til militærtjeneste for tyskerne eller til det danske hjelpepolitiet, ble
framstilt som en liten gruppe forrædere. Disse var vanligvis sosiale særtilfeller som ikke re-
presenterte noen bredere strømning i befolkningen. På den andre siden ble motstandsbeveg-
elsen framstilt for å ha en nasjonalt samlende karakter. Dette var ikke kunne en liten gruppe
som nektet å akseptere samarbeidspolitikken, men de hadde en bred støtte i befolkningen. I
følge konsensuslinjen hadde samarbeidspolitikken vært politikernes forsøk på å skåne Dan-
mark for kamphandlinger og sikre en mildes mulig okkupasjon. De klarte å beholde en grad
av demokrati og selvstendighet, helt frem til 1943. Det var et samlet Danmark som sto opp
mot og motarbeidet den tyske okkupasjonsmakten.

Konfliktlinjen oppstod med den tidligere nevnte 2.generasjonen på 1970-tallet og var et opp-
gjør med konsensuslinjen. De nye historikerne mente konsensuslinjen var alt for ukritisk som
forsonte og harmoniserte motsetningene som var avgjørende i det danske samfunnet. Histori-
kerne som gikk lengst innenfor konfliktlinjen så det interne oppgjøret mellom tilpasning og
motstand som den avgjørende konflikten i besettelseshistorien. Dette var i motsetning til kon-
sensuslinjen hvor konflikten mellom Danmark og de tyske okkupasjentene var den sentrale kon-
flikten.²⁷

De fleste nyere forskningsarbeidene ligger i en forlengelse av konfliktparadigmet hevder Poul
Broe.²⁸ Diskusjonen om konsensus eller konflikt pågår imidlertid stadig og flere historikere
har spurt seg om denne konfliktlinjen vil fortsette å eksistere også i den framtidige historie-
forskningen om besettelsestiden. Konsensus eller konflikt står ikke nødvendigvis i motsetning
til hverandre, men snarer som supplerende perspektiver. Det kunne være enighet om motstand
mot nazismen og tysk okkupasjon, men samtidig sterk splid om hvordan og om hvem og hva
som skulle prege overgangen til fredstid.

Bo Lidegaard sitt historiesyn er i hans verker om besettelsen blitt betegnet som «neo-konsen-
sus».²⁹ Lidegaard anerkjenner eksistensen av betydelige konflikter mellom det politiske syste-
met og motstandsbevegelsen, men han legger avgjørende vekt på at det var en demokratisk

²⁷ Mølstrøm og Bengtsson 2010: 10

²⁸ Broe 2008: 28

²⁹ Mølstrøm og Bengtsson 2010: 11

konsensus mellom befolkning, politikere og motstandsbevegelsen i besettelsens siste år. Derfor går han på mange måter tilbake til konsensuslinjen og mener at konflikten og uenigheten i det danske samfunnet er blitt overdrevet i mye av forskningen gjennomført av den andre generasjonens historikere.

2.4 Historiografien om de tyske flyktingene

De tyske flyktingene som kom til Danmark vinteren 1945 har vært et tema i utgivelser som kan plasseres i alle de tre «generasjonene» av besettelsestidslitteratur. Jeg vil i kapittel 4 gjøre nærmere rede for situasjonen som oppsto da flyktingene kom til Danmark, men her først kort gjennomgå historiografien om flyktingene. Jeg vil nevne en del av den sentrale litteraturen som jeg allerede har nevnt i det foregående kapitlet om kilder, men vil her sette dem inn i den historiografiske konteksten. I litteraturen om de tyske flyktingene er det tydelige spor etter konsensuslinjen. Kirchhoff beskriver det «imødekom et vældigt psykologisk behov hos besættelsesgenerationen for at se verdenskrigen som 'the good war' og forsone sig med dens moralske og eksistensielle udfordringer»³⁰

Grunnfortellingen om flyktingene bygger opp et bilde av et Danmark som gjorde en formidabel innsats for å hjelpe de tyske flyktingene, selv etter fem år med tysk okkupasjon og undertrykkelse. Historiografien om de tyske flyktingene deles inn i tre temaer i masteroppgaven Et regulert lejrlev. En analyse af tyske flygtninge i Danmark 1945-1949 av Thorbjørn Chakravarty, Ole Rasmus Bonnén, Lasse Friis Hansen fra 2015. De tre temaene er samtidens beretninger, konsensusperspektivet og kritikkperspektivet. Denne inndelingen er både kronologisk og står i sammenheng med besettelsesforskningen historiografi.

Samtidsberetninger

De siste flyktinger ble sendt tilbake i 1949 og året etter kom den første utgivelsen om flyktingene som var en dypt gående rapport av Flygtningeadministrationen selv om håndteringen av flyktingene. Også Udenrigsministeriet ga ut en rapport om deres arbeid med tilbakesendelsen av flyktingene med tittelen Aktstykker vedrørende de tyske flygtninge. Begge bøkene redegjør fra den danske stats innsats for flyktingene. Disse bøkene gir presis informasjon og tallmateriale om håndteringen av flyktingene, men man bør være kritisk når

³⁰ Kirchhoff 2003: 164

man leser disse bøkene, da de også er et forsvar av Flygtningeadministrationen og Udenrigsministeriet eget arbeid.³¹

Tyske flygtninge i Danmark 1945-49 er utgitt av Flygtningeadministrationen selv. Det er ikke nevnt noen forfatter, det er bare forordet som er skrevet av sjefen for Flygtningeadministrationen Johannes Kjærbøl. Mange sider av håndteringen av flyktningen behandles, men ikke alle. At flyktningene måtte isoleres fra resten av samfunnet blir nevnt og beskrevet, men det begrunnes aldri hvorfor de ikke kunne ha tilgang til det danske samfunnet. Det understrekes at det var et komplekst arbeid og en enorm utfordring for Danmark å håndtere flyktningene. Arbeidet beskrives i forordet av Kjærbøl på følgende måte:

På den ene side måtte der sørges for, at flyktningene blev holdt isoleret, således at de ikke fik adgang til i større eller mindre grad at blive opsuget i den danske befolkning, og på den anden side måtte afsondringen gennemføres på en sådan måde, at flyktningene ikke gik åndeligt til grunde³²

Det komplekse forholdet mellom å ta hånd om flyktningene å beskytte det danske samfunnet mot flyktningene fremheves i forordet. Dette forholdet har fått stor betydning for den senere tidens oppfattelser av hvordan man håndterte flyktning-situasjonen. Rapporten har vært med på å skape grunnfortellingen om behandlingen av flyktningene, at Danmark på en best mulig måte håndterte situasjonen og i ettertid kan være stolt av det arbeidet de gjorde for hjelpe sine tidligere fiender.³³

Konsensusperspektivet

Konsensusperspektivet preget også lenge bilde av håndteringen av flyktningene. Det sentrale verket her er Henrik Havreheds avhandling *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* fra 1987. Dette var den første store vitenskapelig avhandling om temaet og den har en sentral rolle i historiografien om flyktningene. Her kommer det fram mye ny informasjon, men Havrehed er siden likevel blitt kritisert for å være for ukritisk til grunnfortellingen og Flygtningeadministrationens egen beretning.³⁴ Han problematiserer i liten grad behandlingen av flyktningene. Han konkluderer i innledning med at det ble gjort noen feil i behandlingen av flyktningene, men at han vil hevde «at man vel ikke i historien finder et land, der har givet en

³¹ Chakravarty, Bonnén, Hansen 2015: 7

³² Flygtningeadministrationen, 1950: 7

³³ Chakravarty, Bonnén, Hansen 2015: 8

³⁴ Chakravarty, Bonnén, Hansen 2015: 9

tidligere fjendes pårørende en bedre behandling end den, danskerne gav de tyske flygtninge»³⁵ Hans konklusjoner ligger veldig tett opp til hva Flygtningeadministrasjonen selv hevdet og den ligger meget tett opp til grunnfortellingen om at Danmark gjorde en innsats man kunne være stolt av overfor flyktningene. Dette passer også meget godt inn i konsensusperspektivet i besettelses historiografien.

En annen viktig bidragsyter til litteraturen om flykningene er Arne Gammelgård. Han har utgitt tre bøker om temaet, *Mennesker i malstrøm* fra 1981, *Drivtømmer* fra 1993 og *På Hitlers befaling – tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* fra 2005. Disse bøkene inneholder mange personlige beretninger fra flykningene om tilværelsen i Danmark. Også Gammelgård har lagt seg tett opp til konsensusfortellingen om at Danmark håndterte flykningene på beste mulig måte. Både Havrehed og Gammelgård har gitt mye ny kunnskap og innblikk i flykningenes opphold Danmark, men det kan stilles spørsmål om de ikke har stilt seg for ukritisk til grunnfortellingen om flykningene.

Kritikperspektivet

Først på 1990-tallet ble håndteringen av flykningene tatt opp og for alvor kritisert. Det ble nå satt spørsmålsteget ved spesielt isolasjonspolitikken. Anette Warring utga i 1996 artikkelen Bag pigtråd som retter et kritisk blikk på mange av sidene av håndteringen av situasjonen. De nye temaene som preget besettelsestidens forskning ble også tatt opp i forskningen på flykningene.³⁶

Det kritiske blikk er det likevel særlig tidligere nevnte Kirsten Lylloff som har stått for. I 1999 publiserte hun, som selv har bakgrunn som lege, artikkelen Kan Lægeløftet Gradbøjes? i Historisk Tidsskrift. Her undersøkes de danske legenes motvilje mot å hjelpe flykningene og sammenhengen med den høye dødeligheten de første månedene. Hun konkluderer at, «de fleste dødsfald blandt de tyske børn kunne være undgået, hvis de danske læger var gået ind i en humanitær indsats for at få reddet dem i stedet for at afvise dem fra de danske sygehuse»³⁷ Dette utløste en kraftig debatt og mange har hevdet at Lylloff går for langt i å legge skylden for den høye dødeligheten på den danske legeföreningen. Lylloff fortsatte sin kritikk i doktoravhandlingen fra 200, Barn eller Fjende?. Her beskriver hun hvordan barn som hadde

³⁵ Havrehed 1987: 10

³⁶ Chakravarty, Bonnén, Hansen 2015: 10

³⁷ Lylloff 1999: 66

kommet vekk fra sine foreldre ble behandlet. Hun kritiserer Flygtningeadministrationen for å ha vært alt for streng i håndhevelsen av et reglement som gikk ut over barnas beste.³⁸

Boken *Tyskernes Katastrofe* skrevet av den danske forfatteren og journalisten Ole Steen Hansen fra 2015 inneholder også mange svært dramatiske beretninger om flyktningene som opplevde flukten. Gjennom denne boken får man et bilde av en rekke personers liv før flukten, og dermed hva slags mennesker det dreide seg om. Hansen skriver ikke om behandlingen av flyktningene, men hans bok har bidratt med å gi et bilde av situasjonen sett fra flyktingenes synsvinkel.

Kritikkperspektivet bryter med konsensusperspektivet ved at myndighetenes framstilling av historien utfordres. I besettelsestidens historiografi skjedde dette bruddet allerede på 1970-tallet, men i historiografien om flyktningene kom det først da temaet på nytt fikk økt oppmerksomhet på 1990-tallet. I følge Chakravarty, Bonnén og Hansen i deres bacheloravhandling er det avgjørende med kritikkperspektivet at det åpner for økt oppmerksomhet både om intensjoner og holdninger som lå bak det danske samfunns behandling av flyktningene og virkningene på flyktningene som mennesker, noe som ikke ble vektlagt i konsensusperspektivet.³⁹

³⁸ Lylloff 2006: 271

³⁹ Chakravarty, Bonnén, Hansen 2015: 11

Kapittel 3 – Bakgrunnshistorie

Verken historien om forholdet mellom dansker og tyskere eller et spørsmål om behandling av flyktninger kan isoleres til besettelsestiden. Jeg vil i denne delen først kort presentere det tidligere forholdet mellom Danmark og Tyskland som har vært med på å forme synet og forholdet dansker hadde til tyskere og Tyskland. Deretter skal jeg se på det tidligere forholdet mellom dansker og tyskere for å kunne forstå hva slags relasjon som eksisterte før okkupasjonen og som også kan ha hatt innvirkning på hvordan man ønsket å ta imot å behandle de tyske flyktningene som kom til Danmark i 1945. Før okkupasjonen i 1940 hadde Danmark et spent forhold til Tyskland. Flere tidligere hendelser preget fortsatt forholdet mellom de to landene, spesielt i Sønderjylland som hadde byttet side mellom Danmark og Tyskland flere ganger. Tyskland var fra samlingen i 1871 en stormakt Danmark måtte forholde seg til og ta hensyn til, noe som kunne være en vanskelig balansegang.

3.1 Krigene om Slesvig og grenseendringen i 1920

For å kunne forstå forholdet mellom Danmark og Tyskland vil det være nødvendig og inkludere en kort oversikt over den tidligere historien. De tidligere konfliktene var med på å skape et fiendebilde av tyskerne blant mange dansker, noe som ble kraftig forsterket under besettelsen og som kan ha fått betydning for behandlingen av de tyske flyktningene da den ankom Danmark i 1945.

De to hertugdømmene Holstein og Slesvig var underlagt den danske kongen siden middelalderen, og var siden 1400-tallet i union med Danmark. På 1800-tallet med den økende nasjonalismen ble spørsmålet om de to hertugdømmenes nasjonale tilhørighet et aktuelt spørsmål. I Danmark ønsket mange at Slesvig og Holstein skulle innlemmes i det Danske kongeriket og den tysk-talende befolkningen der skulle for-danskes. Den tysk-talende befolkningen i hertugdømmene var på sin side blitt mer opptatt av deres tilhørighet til den tyske nasjonen, som ennå ikke var blitt samlet.

I 1848 gjorde Holstein og Slesvig opprør mot Danmark som i økende grad strammet grepet om de to hertugdømmene. Med press fra Preussen klarte allikevel ikke Holstein og Slesvig å løsrive seg fra Danmark slik de hadde ønsket. Med krigen i 1864, hvor Danmark brøt en

fredsavtale fra 1851 med ønsket om å konsolidere sin grense ved Eideren syd for Slesvig, gikk Preussen og Østerrike til krig mot Danmark. Etter det uunngåelige nederlaget måtte Danmark avstå Holstein og hele Slesvig til Preussen.⁴⁰ Slesvig ble en del av Preussen og Holstein en del av Østerrike etter deres seier over Danmark. I 1871 ble begge hertugdømmene innlemmet i Tyskland. I Nordslesvig var flertallet av befolkningen dansk og de ønsket igjen å bli en del av Danmark.

I 50 år var dette et nasjonalt traume for Danmark som hadde mistet 1/3 av sitt areal til Tyskland.⁴¹ Dette tapet preget Danmark og forholdet til Tyskland. I de kommende tiårene økte Tyskland sin makt og posisjon i Europa og mulighetene for Danmark å vinne de tapte områdene tilbake så mørke ut. De danske politikerne innså at det var svært lite de kunne gjøre med situasjonen og man forsøkte å leve med den nye grensesituasjonen. I oppløpet mot først verdenskrig var det fortsatt mange dansker som oppfattet Tyskland som sin fiende. Den danske befolkningen hadde stor sympati for danskene i Nordslesvig som levde under tysk kontroll og det utviklet seg også et utbredt tyskerhat.⁴²

Danmark førte allikevel en nøytralitetspolitikk og forsøkte å ikke provosere Tyskland og ønsket om gjenforening var ikke en del av den offisielle utenrikspolitikken. Danmark hadde ingen alliere som ville være villige til å beskytte Danmark mot et tysk angrep og alle de politiske-partiene ønsket en nøytral utenrikspolitik. ⁴³ Man fryktet at hvis det skulle oppstå krig mellom Danmark og Tyskland som Danmark ville tape, ville Danmark risikere helt å falle under tysk kontroll.

Krigen mot Preussen og tapet av Slesvig hadde naturlig nok skapt en anti-tysk stemning i den danske befolkningen. Under første verdenskrig klarte Danmark å holde seg nøytralt, men måtte hele tiden balansere sin nøytralitet. Fikk Danmark et for tett forhold til Tyskland kunne man forvente en reaksjon fra Storbritannia og omvendt. Størst var frykten i Danmark for at hvis man fikk et for tett forhold til Storbritannia, ville Tyskland kunne besette Danmark for å forhindre at Storbritannia kunne angripe Tyskland gjennom Danmark. Den danske befolkningen i Nord-Slesvig fikk også oppleve presset den tyske sivilbefolkningen kom under som følge av krigen. 30 000 dansker ble innkalt til tjeneste i den tyske hæren under første

⁴⁰ Christensen 1922: 25

⁴¹ Winding 1948: 105

⁴² Lidegaard 2003: 26

⁴³ Lidegaard 2003: 24

verdenskrig og måtte kjempe for Tyskland - 5000 av dem falt. At så mange danskere ble drept i kamp for Tyskland skapte også et negativt syn på Tyskland i Danmark.

Et av målene i fredsavtalen til seiersmaktene etter første verdenskrig var nasjonalselvbestemmelsesrett for befolkningen i Europa. Det var derfor naturlig at Nordslesvig skulle tilbakeføres til Danmark siden flertallet av befolkningen var danske. Gleden var derfor stor da områdene ble gjenforent med Danmark i 1920 og dagens grense ble fastsatt etter en folkeavstemning.

Ved folkeavstemningen var Slesvig delt inn i to soner, en sørlig og en nordlige. Flertallet i hver av de to sonene avgjorde hvilke land de skulle tilhøre. Selv om siden som støttet folkeavstemningen hadde fått det slik den ville, var man allikevel noe bekymret for folkeavstemningen. Man fryktet at den kaotiske situasjonen som preget Tyskland ville fører til at mange tyskere ville stemme for innlemmelse i Danmark. Den 10. februar ble folkeavstemningen gjennomført i den nordlige sonen og 14. mars i den sørlige sonen. I den første sonen stemte ca. 75 % for dansk tilhørighet og 25 % for tysk tilhørighet.⁴⁴ Dette resultatet var slik som man hadde forventet på forhånd. I den andre sonen var det mye større usikkerhet ettersom økonomiske og sosiale faktorer kunne spille inn i større grad og man forventet at mange tyske sosialdemokrater ville stemme for Danmark. Resultatet endte allikevel med klart flertall for Tyskland. 10. juli 1920 ble Sønderjylland gjenforent med Danmark og grensen fulgte nå i høy grad de nasjonale skillelinjene, men det ble også boende betydelige minoriteter på hver side av grensene.

Danmark hadde gjenvunnet den delen av Slesvig med flertall av dansk befolkning, allikevel ble Tyskland fortsatt av mange ansett som en fiende og det eksisterte betydelig anti-tyske holdninger. Etter at begge parter hadde godtatt grenseendringen forbedret forholdet seg betydelig. Weimar-republikken med sine problemer og begrensede militære styrker ble ikke ansett for å være noen trussel mot Danmark. Med den generelle normaliseringen av Tysklands posisjon i det internasjonale samfunnet ble også forholdet bedre.

Dette kom til å endre seg etter nazistenes maktovertakelse i 1933. Igjen økte trusselen fra Tyskland og flere ble igjen i økende grad negativt innstilt overfor naboen i sør. Selv om den generelle stemningen i befolkningen i økende grad ble negativ overfor Tyskland og nazistene var det også et mindre tall av dansker som støttet nazistene. Danmark fikk sitt eget nazistparti

⁴⁴ Lidegaard 2003: 14

med opprettelsen av *Danmarks nasjonalsosialistiske arbeider parti* i 1930. Situasjonen i Danmark før angrepet 9. april var imidlertid preget av en generell sterk skepsis til Tyskland og spesielt til nazismen. Dette kom til å forsterke seg kraftig etter okkupasjon skapte etter hvert et utbredt hat mot Tyskland.

3.2 Flyktningsregimet i mellomkrigstiden

For å kunne vurdere behandlingen av de tyske flyktingene i 1945 er det viktig å ha en oversikt over hvordan man i mellomkrigstiden hadde behandlet flyktinger. Også i etterkant av første verdenskrig hadde Europa opplevd et enormt antall flyktinger, en situasjon som hadde eksistert i store deler av mellomkrigstiden. Det var etter første verdenskrig at det for første gang ble inngått internasjonale avtaler om håndteringen av flyktinger.

League of Nations High Commission for Refugees ble opprettet i 1921, ledet av Fridtjof Nansen, og var et resultat av det store antall flyktinger som hadde oppstått etter krigen i Europa. Første verdenskrig fikk store konsekvenser for håndteringen av flyktinger i det 20. århundre. Kampene i seg selv hadde ført hundretusener av mennesker på flukt, men også de store forandringene etter krigen førte til at enda flere måtte flykte. Det var i årene etter krigen 10 millioner flyktinger i Øst-Europa og to millioner på Balkan.⁴⁵ Den prekære situasjonen førte til at det internasjonale samfunnet og Folkeforbundet mente at man ikke kunne la være og handle. For første gang ble det ansett som det internasjonale samfunnets plikt å hjelpe flyktingene.

Folkeforbundet definerte flyktinger ut fra den nasjonale tilhørigheten de hadde. Definisjonen av flykting ble utvidet fra å være russere som ikke lenger hadde den russiske statens beskyttelse til også å omfatte noen andre grupper, sånn som armenere.⁴⁶ Et av tiltakene man kom fram til for å løse krisen var introduksjonen av det såkalte Nansen-passet som i første omgang ga alle mennesker som flyktet fra Russland status som flykting og ga dem mulighet til å reise til bestemte destinasjoner i en 12 måneders periode. Borgerkrigen i Russland hadde drevet hundretusener av mennesker på flukt. I 1921 fratok Lenin alle russiske borgere som var i eksil deres russiske statsborgerskap og 800 000 mennesker ble statsløse.⁴⁷ Nansen-passet

⁴⁵ Gatrell 2013: 3

⁴⁶ Feller 2001: 130

⁴⁷ Amoriza 2012: *Nansen-pass*

skulle gi disse nå statsløse menneskene mulighet til å reise til bestemte destinasjoner, noe som ikke hadde vært mulig uten.

I mellomkrigstiden var det ifølge Claudena Skran tre normer som karakteriserte det internasjonale flyktningregimet. Dette var asyl, assistanse og fordeling av byrder. Asyl innebærer retten til opphold for enhver person som kommer til landet for å søke beskyttelse fra forfølgelse i sitt hjemland. Historien om retten til asyl i moderne tid går tilbake til de franske Hugenottene som etter å ha blitt utstøtt fra Frankrike i 1695 fikk asyl i en rekke land.⁴⁸

Den andre normen knyttet til assistanse ga stater plikt til å hjelpe flyktninger på grunn av deres spesielt kritiske situasjon. Disse menneskene var ikke bare fattige, men de hadde også en usikker lovlige status. De var ikke var av samme nasjonalitet som nasjonalstaten de bodde i, og hadde derfor ingen stat til å beskytte dem.

Den sisten normen knyttet til fordeling av byrder innebar at alle land, ikke bare de som fungerte som mottakerlandet for flyktningene hadde et ansvar for å hjelpe flyktningene. I en rapport til Folkeforbundet fra en komité med ansvar for planleggingen av flyktning assistanse ble det understreket at en løsning på flyktningproblemet krevde et tett samarbeid mellom alle stater. Rapporten delte stater inn i grupper bestående av land som først mottok flyktningene, land hvor flyktningene bosatte seg, land som kunne støtte økonomisk og land som «produserte» flyktninger.⁴⁹

Et av de viktigste målene for flyktningregimet var å sørge for et fungerende rettsvern for flyktningene. Før første verdenskrig fantes det ikke noe eget regelverk for flyktnings rettsvern. Muligheten til å søke asyl hadde eksistert lengre tilbake i tid og var veletablert i det internasjonalesystemet, men det fantes det ingen internasjonaleregler som sa noe om hvordan flyktninger skulle behandles i mottakerlandet. Før krisen i mellomkrigstiden hadde ikke spørsmålet om flyktnings lovlige status vært noe stort problem, fordi antall flyktninger hadde vært lavt, men dette forandret seg dramatisk etter første verdenskrig. Det tradisjonelle lovverket viste seg å være utilstrekkelig når antall flyktninger nådde millioner i mellomkrigstiden.

⁴⁸ Skran 1995: 69

⁴⁹ Skran 1995: 71

Hovedaktørene i flyktningregimet brukte to strategier for å utarbeide et rettsvern for flyktninger. Den første var å lage regler som skulle definere hva en flyktning var ifølge et internasjonalt lovverk. Denne strategien hadde sammenheng med den tids tro på at utviklingen av internasjonale lover ville bevare freden. Den andre strategien gikk ut på at Folkeforbundet ville forsøke å beskytte spesielle grupper av flyktninger med hjelp og støtte ved å bistå dem på vegne av mottakerlandene.⁵⁰ Utviklingen av regler som definerte flyktninger økte muligheten for å bevege seg over landegrensene, forbedre de økonomiske og sosiale forholdene og forhindre utvisning.

Det ble ut over 1920-tallet gjort få endringer i synet på hva som var en flyktning. I konvensjonene av 1933 om den internasjonale statusen til flyktninger ble stadig kun russere, armenere, tyrkere, assyrere definert som flyktninger.⁵¹ Statusen som flyktning ble avgjort av personens nasjonale opphav. Konvensjonen av 1933 utvidet regelverket for å hjelpe flyktninger, og mennesker på flukt fikk nå også en rekke rettigheter. Konvensjonen var det første forsøke på å lage et regelverk angående flyktninger og skulle forhindre undertrykkelsen av flyktninger.

De snevre og geografiske definisjonene på hvem som var en flyktning kom til å få konsekvenser ut over 1930-tallet. Mennesker som flyktet fra forfølgelse av nazistene ble ikke inkludert i den nye konvensjonen. Det fantes derfor ikke noe regelverk som påla mottakelse av jøder som ville flykte fra Tyskland. Ut over 1930-tallet stoppet den positive utviklingen i arbeide med håndtering av flyktninger opp. Den økonomiske krisen og den økte nasjonalismen i mange land hindret den videre utviklingen og utvidelsen av det første flyktningregimet.⁵²

Flyktningstrømmen fra Tyskland på 1930-tallet

På 1930-tallet oppstod det en ny stor flyktningestrøm i Europa, denne gang fra Tyskland. Flyktningene fra Tyskland hadde sjeldent noe hjemland som ville akseptere dem og de måtte på egenhånd forsøke å finne nye hjemland. Forskjellene fra situasjonen på 1920-tallet, var at verden på dette tidspunktet var mitt opp i den verste økonomiske krisen i det 20. århundre.

⁵⁰ Skran 1995: 102

⁵¹ League of Nations 1933: 2

⁵² Migration Citizenship Education 2016

Dette førte til at mange land gjorde det vanskeligere for flykninger og andre immigranter å komme til landet.

De fleste land skilte ikke på flykninger og immigranter, og flykningen fra Tyskland måtte derfor konkurrere med alle andre immigranter om å få opphold. Anti-semittisme som eksisterte i de fleste land gjorde det også ekstra vanskelig for de tyske flykningene som i hovedsak var jøder.⁵³ Mange land som på 1920-tallet hadde mottatt et stort antall flykninger, ønsket ikke på 1930-tallet og motta de jødiske flykningene. En annen avgjørende forskjell var at flykningen som flyktet fra Tyskland, flyktet fra en stormakt i vekst.

Tyskland hadde på 1930-tallet en økte påvirkning på mange land i Europa og Latin-Amerika. Dette var med på å svekke Folkeforbundets mulighet til å handle effektivt som svar på flyktningsstrømmen fra Tyskland. Folkeforbundet opererte på en basis av konsensus blant medlemmene og så lenge Tyskland var medlem kunne de forhindre Folkeforbundet i å handle. Også etter at Tyskland trakk seg ut var det få land i Europa som ville provosere Tyskland, noe som hindret en effektiv respons på flyktningsstrømmen. I tillegg døde Fridtjof Nansen i 1930, som ifølge Skran hadde vært den største humanitære-hjelperen i perioden, og han kunne ikke lengre lede flyktningsregimet gjennom denne krisen.⁵⁴

Inntil 1938 hadde man klart å håndtere flyktningsstrømmen fra Tyskland, men etter dette forandret det som hadde vært en kontrollert flukt seg til en flyktningskrise. Spesielt var det Tysklands *Anschluss* av Østerrike som førte til en ny ukontrollert strøm av jødiske flykninger. Det var nå blitt enda vanskeligere for jøder å finne opphold i andre land, også i Palestina var det kommet kraftig begrensninger på antall jøder som fikk komme. Med de lignende situasjonene på 1920-tallet hadde de involverte statene vendte seg til Folkeforbundet for å ta ledelsen i håndteringen av situasjonen. I 1938 klarte ikke Folkeforbundet å spille sin ledende rolle.⁵⁵ USA ønsket å opprette en ny organisasjon som kunne håndtere flyktningsproblemet. USA hadde lite lyst til å jobbe innenfor Folkeforbundet som de aldri hadde vært medlem av. Frankrike og Storbritannia på sin side, ønsket å fortsette arbeidet innenfor Folkeforbundet som de hadde vært medlemmer av fra starten. Tilslutt gikk både Frankrike og Storbritannia med på USAs ønske om å opprette en ny komite. Den politiske og moralske vekten knyttet til

⁵³ Simpson 1938: 140-141

⁵⁴ Skran 1995: 205

⁵⁵ Skran 1995: 207

flyktninger, flyttet seg nå fra Folkeforbundet til den nye organisasjonen *Intergovernmental Committee for Refugees*.⁵⁶

I oppløpet mot andre verdenskrig ble det vanskeligere å håndtere flyktningstrømmen på grunn av de mange problemene som fulgte med den dype økonomiske krisen og den sterke antisemittismen som fortsatt eksisterte i mange land. De siste årene før utbruddet av andre verdenskrig klarte ikke flyktningregimet å løse krisen, noe som fikk tragiske følger for jødene som ikke hadde klart å flykte fra de tysk-kontrollerte områdene. Dette har vært med på å danne et bilde av det første flyktningregimet som mislykket, men dette stemmer i liten grad med resultatene det oppnådde tidlig i mellomkrigstiden.

Utbruddet av andre verdenskrig i Europa satte en effektiv stopper for alle aktivitetene til det første flyktningregimet. Det var ingen internasjonale systemer som kunne hjelpe det store antallet flyktninger som oppstod under andre verdenskrig, og siden det ikke fantes noen generell definisjon på hva som var en flyktning, fantes det heller ikke noe gjeldende internasjonalt regelverk for behandlingen av disse flyktningene. Tyskland hadde vært med på å ødelegge flyktningregimets arbeid for en internasjonal løsning på flyktningkrisen de selv hadde skapt. Når krigen var over og det ikke var noen formelle krav til hvordan flyktningene skulle behandles, ble mange tyskere nå selv offer for dette. Spesielt gikk det hardt ut over tyskerne som måtte flykte fra de tidligere østlige provinsene og andre deler av Øst-Europa. Da krigen var over var de 250 000 tyske flyktningene i Danmark ikke beskyttet av noe internasjonalt regelverk.⁵⁷

Om den flyktningepolitiske og -rettslige utviklingen før 1939 er relevant i vurderingen av situasjonen til de tyske flyktninger vinteren 1945, kan det stilles spørsmål ved. Situasjonen som oppstod i Danmark 1945 var forskjellig fra de situasjonene som hadde oppstått i mellomkrigstiden og det reglementet og de normene som hadde blitt skapt under det første flyktningregimet var lite relevante for situasjonen i Danmark. Dette førte til at det var få flyktning-politiske og rettslige normer danske myndigheter kunne forholde seg til, og de stod dermed ganske fritt i å selv utforme håndteringen og behandlingene av flyktningene, innenfor de rammene som eksisterte i 1945. Disse rammene innebar blant annet at flyktningene ikke kunne sendes tilbake til Tyskland, selv om det var det danske myndigheter i utgangspunktet

⁵⁶ Holborn 1939: 135

⁵⁷ Hansen 2015: 12

ønsket, fordi den allierte overkommandoene hadde bestemt at flyktningene inntil videre skulle bli i Danmark. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 4.

3.3 Okkupasjonen av Danmark og samarbeidspolitikken 1940-1943

For å forstå hvordan Danmark mottok de tyske flyktningene våren 1945 er det viktig å ha en oversikt over forholdet mellom den tyske okkupasjonsmakten og de danske myndighetene. Utviklingen av dette forholdet hang tett sammen med krigens generelle gang og mottakelsen av flyktningen kan ses på som et ledd i utviklingen av det dansk-tyske forholdet og Danmarks behov for å posisjonere seg blant de allierte og som fiende av Tyskland.

Ved utbruddet av andre verdenskrig i 1939 var Danmarks mål å forholde seg nøytralt. Dette var en balansegang hvor man forsøkt å ikke provosere noen av stormaktene, spesielt ikke Storbritannia og Tysland, som var nærmest Danmark. Tyskland ble ansett som den største trusselen mot Danmark, og under første verdenskrig hadde man holdt en tett forbindelse med Tyskland for å garantere dem at man ikke ville godta noe angrep fra Storbritannia og på den måten forsikre tyskerne om at det ikke var nødvendig å okkupere Danmark for å slå tilbake et britisk angrep mellom Jylland.⁵⁸ Denne politikken hadde man lyktes med og Danmark hadde klart å forbli nøytrale under første verdenskrig. I tiden fram mot utbruddet av andre verdenskrig forsøkte man å holde en tilsvarende nøytralitets linje, hvor man balanserte sitt forhold til Tyskland og Storbritannia. Tyskland var fast bestemt på at de ikke skulle havne i samme situasjon som under første verdenskrig hvor de var «beleiret» av den britiske marinen. Den tyske admiral Raeder overbeviste Hitler om at det var nødvendig å okkupere Danmark og Norge for å kunne føre krigen til sjøs mot Storbritannia.⁵⁹

Danmark ble 9. april 1940 besatt av tyske tropper. Etter kun svært liten motstand valgte Danmark å overgi seg for å skåne landet og folket fra videre ødeleggelse og død. Den raske danske kapitulasjonen var hva tyskerne hadde ønsket og de ville framstille angrepet som et forsvar mot et planlagt britiske invasjonforsøk. Tyskerne hevdet derfor at de ikke var der for å ta kontroll over og okkupere Danmark, men kun for å hjelpe Danmark i forsvaret mot et mulig britisk angrep. Istedenfor å fjerne den sittende regjeringen i Danmark innledet man heller et samarbeid.

⁵⁸ Lidegaard 2003: 128

⁵⁹ Lidegaard 2003: 346

Statsminister Stauning som ledet den sosialdemokratiske regjeringen gikk nå med på tyskerne krav med støtte fra de andre folketingspartiene. Grunnlaget ble lagt for samlingsregjeringen som skulle føre den omdiskuterte samarbeidspolitikken de kommende årene under okkupasjonen.⁶⁰ Samarbeidsregjeringen var basert på en parlamentarisk konstruksjon, hvor de største partiene i Folketinget gikk sammen i en regjering for å følge en felles politisk linje overfor tyskerne. Tysklands interesse var og holde kontrollen på Danmark ved bruk av så få ressurser som mulig, og samtidig hente ut jordbruksvarer og annen industriproduksjon. Danmark skulle også være et eksempel hvordan de andre okkuperte landene skulle fungere i det nye stor-tyske riket.

Allerede fra 9. april samlet de politiske partiene i Danmark seg i samarbeidsregjering og innledet det som er blitt kjent som samarbeidspolitikken. De tyske okkupasjonsmaktene hevdet 9. april at de ikke ville blande seg i innenrikspolitikken, men allerede den 10 april kom det flere krav som også angikk indre anliggende. Samarbeidspolitikken utviklet seg til en lang og treg innrømmelsespolitikk hvor danskenes siste trussel var å oppgi samarbeidet og overlate alt til okkupasjonsmakten.⁶¹ Sett fra tysk side var samarbeidspolitikken hele tiden avhengig av ulemper og fordeler ved å opprettholde den danske administrasjonen.

Det var ikke kun den danske samlingsregjeringen som måtte komme med innrømmelser til okkupasjonsmakten, men også tyskerne kom med flere innrømmelser til en demokratisk logikk, som i utgangspunktet stod i et motsetningsforhold til nazismen. I de første årene av okkupasjonen samarbeidet den tyske okkupasjonsmakten med den danske samarbeidsregjeringen om styringen av Danmark. Fra 1942 var *Werner Best* riksfullmektig i Danmark og han hadde et tett samarbeid med den danske statsministeren Scavenius. Best var av den oppfatning at en mild okkupasjon av Danmark var i Tysklands interesse og han ønsket derfor å opprettholde samarbeidspolitikken. På den andre siden stod den tyske øverstkommanderende for de militære styrkene, Hermann Hanneken, som heller ønsket en strengere okkupasjon og mer omfattende utnyttelse av danske ressurser.

Det er blitt hevdet at samarbeidspolitikken innrømmelser kun førte til krav om nye innrømmelser. Tilslutt hadde de danske partiene som deltok i samlingsregjeringen ansvar for en rekke beslutninger som ikke var forenlige med en demokratisk rettsstat og dette kunne slett

⁶⁰ Lidegaard 2003: 401

⁶¹ Lidegaard 2003: 400

ikke anses som noen aktiv motstand mot det Det Tredje Riket.⁶² Et slikt samarbeid var muligens ikke forenlig med noen form for motstand i det hele tatt. Da samarbeidspolitikken ble innledet, var man klar over hvor problematisk det var å komme med innrømmelser for okkupasjonsmakten for å forhindre en hardere okkupasjon. Dette var en lang periode med pinefulle vurderinger om hvor langt innrømmelsene kunne forsvares med henvisning til at alternativet var det som av historikere i ettertiden er blitt kalt «norske tilstander».⁶³ Dette innebar innsettelsen av en nazistisk regjering og fullstendig tysk kontroll av sivilsamfunnet. Regjeringen så seg for å unngå dette tvunget til skritt for skritt å imøtekomme de tyske kravene.

Det var flere dilemmaer knyttet til samarbeidsregjeringens insistering på å beholde den siste resten av suvereniteten. Et dilemma var at samarbeidsregjeringen fikk et større medansvar for de beslutningene som ble tatt. På den andre siden la suvereniteten som tyskerne hevdet Danmark hadde opp til at det også for tyskerne var nødvendig å komme med innrømmelser til den danske samlingsregjeringen. Tyskerne var villig til å gi noen av disse innrømmelsene for å skape forestillingen om en «fredsbesettelse av Danmark».

Mange av innrømmelsene tyskerne ble tvunget til å komme med, stod i utgangspunktet i et motsetningsforhold mot nazismen. Noen av tyskernes viktigste innrømmelser var opprettholdelsen av det parlamentariske demokratiet med sosialdemokratene som det største partiet og gjennomføringen av et tilnærmet demokratisk valg i mars 1943.⁶⁴ Allikevel ble mengden av krav fra tyskerne om innskrenkingen av demokratiske rettigheter tilslutt mer enn samlingsregjeringen kunne godta og i juli 1943 var grensen nådd.

3.4 Sammenbruddet av samarbeidspolitikken 1943-1945

I august 1943 fremmet tyskerne en rekke krav til den danske samarbeidsregjeringen som den ikke ville innfri og det oppstod krise i det dansk-tyske forhold. Denne krisen er blitt kalt august opprøret. Den ble utløst av streiker som oppstod blant industriarbeidere i flere av de store byene. Tyskerne krevde at det skulle innføres militær unntakstilstand, streikeforbud, sterk pressesensur og dødsstraff for sabotasje. Disse kravene kunne samlingsregjeringen ikke

⁶² Lidegaard 2003: 402

⁶³ Lidegaard 2003: 402

⁶⁴ Lidegaard 2003: 516

innfri, og selv om det kanskje kunne ha vært noen fordeler ved å ha beholdt dansk administrasjon av landet, så politikerne at dette ville ført til at deres folkelige mandat ville ha smuldret opp.⁶⁵ Den 28. august avslo samlingsregjeringen de tyske kravene og forberedte seg på den tyske motreaksjonen. Dagen etter erklærte den tyske øverstkommanderende for de tyske styrkene unntakstilstand og tyskerne tok over de utøvende funksjonene og regjeringen og kongens funksjon opphørte. De danske væpnede styrker ble det også oppløst.

Det tyske okkupasjonsstyret tok offisielle over styringen av Danmark, men det sivile styret ble likevel opprettholdt gjennom det som er blitt kalt departement-sjefstyret resten av krigen. Før samlingsregjeringen oppga sine funksjoner, oppfordret den nemlig sammen med kongen embetsmennene til å fortsette sitt virke. Selv om samlingsregjeringen sluttet å utøve sine funksjoner 29. august 1943, fortsatte derfor i praksis samarbeidspolitikken til en viss grad, men politikerne måtte ikke lengre stå til ansvar for den. Departementssjef-styret hvilte fortsatt på et sett av sammenfallende interesser mellom Danmark og besettelsesmaktene.

Udenrigsministeriets direktør - Nils Svenningsen plasserte seg fra begynnelsen som departementssjef-styrets førstemann.⁶⁶ Han fulgte den samme linjen som var blitt ført tidligere og slik fortsatte også en del av samarbeidspolitikken dilemmaer. Dette fikk betydning da det ble aktuelt å motta tyske flyktninger, og at det kan tillegges betydning når man i ettertid skal bedømme det danske samfunns behandling av disse flyktningene

Bruddet med samarbeidspolitikken og en økt aktivitet fra motstandsbevegelsen fra 1943 hadde liten militær betydning for kampen mot tyskerne. Men det viktigste var at det viste at Danmark hadde vendt seg mot den tyske besettelsen og alt hva Nazi-Tyskland stod for. Det ble viktig for danskene å vise hvilken side de stod på. I en årsrapport fra *Foreign Office* er det sitert en appell fra danske motstandsfolk til Winston Churchill: «Vi er allierede. Vi handler som allierede. Hvorfor så ikke kalde os allierede?»⁶⁷ Dette ble et av de viktigste utenrikspolitiske spørsmålene i det siste år av okkupasjonen og kom til å få betydning for hvordan Danmark mottok og håndterte de tyske flyktningene. Alle beslutningene vedrørende flyktningene ble vurdert etter hvordan de ville framstå blant de allierte og det var viktig å vise at man ikke lengre gjorde som tyskerne ønsket, og ytte så lite hjelp som mulig.

⁶⁵ Lidegaard 2003: 531

⁶⁶ Lidegaard 2003: 535

⁶⁷ Lidegaard 2003: 556

Tyskernes grep om Danmark ble gradvis styrket i løpet av okkupasjonen og med folkestreiken i 1944 og økt sabotasje ble situasjonen mer tilspisset mellom danskene og den tyske okkupasjonsmakten. Sommeren 1944 med de alliertes landgang i Normandie økte optimismen blant den danske befolkningen og mange trodde nå at krigen straks ville være forbi. Fra 30. juni 1944 startet det som er blitt kalt folkestreiken og det var opprørstilstander i København. Etter flere dager med opprør og mange drepte ble streiken avsluttet og den vanlige oppfattelsen var at opprøreren hadde vunnet og tyskerne tapt.

Tyskerne hadde ikke knust opprøret fordi det stadig var i deres interesse og samarbeidslinjen ble videreført. Werner Best ønsket derfor ikke å bruke mer makt enn nødvendig og gikk med på flere av de danske politikernes krav. Departement-styret mente også fortsatt at et samarbeid med tyskerne fortsatt var til det beste for Danmark og at det fortsatt var mulig å oppnå kompromisser. Et eksempel er at Nils Svenningsen, lederen av departement-styret, i januar 1944 foreslo å opprette en fangeleir i Danmark for dansker som var dømt for forbrytelser mot okkupasjonsstyrkene. Dette lyktes og en slik leir ble opprettet for dansker. Hensikten med denne leiren var å forhindre at de danske fangene ble sendt til tyske konsentrasjonsleirer. Dette lyktes i en viss grad, selv om tyskerne brøt løfte sitt og sendte noen av fangen videre til Tyskland.⁶⁸

Danmark var formelt ikke-krigførende, selv om mange oppfattet sammenbruddet av samlingsregjeringen og 29. august 1943 som et brudd med nøytralitetspolitikken. *Frihedsrådet* var dannet av forskjellige motstandsbevegelser og de gikk i gang med å forberede befrielsen og for dem var det avgjørende at Danmark skulle oppfattes som en av de allierte.⁶⁹ Både politikere og motstandsledelsen tryglet om at Danmark offisielt skulle bli akseptert som en del av alliansen mot Tyskland og bli medlem i de Forente Nasjoner. Likevel fortsatte det selv i krigens siste fase å oppstå situasjoner hvor det offisielle Danmark hverken tenkte eller handlet som et alliert land. Det var en tilnærming til de allierte, men ikke noe virkelig kursskifte i politikernes utenrikspolitiske tankegang. Våpen som politikerne hadde skaffet fra Sverige, ble skjevt fordelt mellom motstandsgruppene. De passive gruppene som var lojale mot politikerne fikk alle våpnene, mens den aktive delen av motstandsbevegelsen ikke fikk noe.⁷⁰

⁶⁸ Lidegaard 2003: 578

⁶⁹ Danmarks historien 2015: *Samarbejdspolitikken under besættelsen 1940-45*

⁷⁰ Lidegaard 2003: 590

Fra høsten 1944 ble den danske befolkningen stadig mer utålmodige og ventetiden på befrielsen var ulidelig lang. Ved de alliertes invasjon av Normandie hadde mange begynt å håpe at krigen om ikke lenge ville være over, men kampene trakk ut og de alliertes vei til Berlin ble lengre enn de fleste hadde tenkt seg. Motstandsbevegelsen økte sin sabotasje og mot fabrikker som produserte varer for tyskerne og jernbanen. Tyskerne svarte med flere henrettelser av motstandsbevegelsen og ved hjelp av det såkalte *Schalburgkorpset* som bestod av danske nazister, møtte de sabotasjen med terror og ødeleggelser av populære bygninger og steder.⁷¹ I begynnelsen av 1945 var situasjonen i Danmark svært spent. Okkupasjonens siste måneder skulle da også bli noen av de mest dramatiske i løpet av hele krigen for Danmarks vedkommende. En medvirkende faktor til dette var at flyktninger fra det østlige Tyskland fra februar 1945 begynte å ankomme København. De ble ikke tatt imot med åpne armer.

⁷¹ Lidgaard 2003: 570

Kapittel 4 - De tyske flyktingene kommer til Danmark

I dette kapitelet vil jeg beskrive de tyske flyktingenes vei til Danmark og deres mottakelse. Det synes generelt å råde enighet blant historikere om hva som skjedde i perioden da flyktingene kom til Danmark. Det er derimot, som jeg allerede har vært inne på uenighet om hvordan det som skjedde og det som danske myndigheter og sivilsamfunnet gjorde bør vurderes og bedømmes. Dette kapitlet skal i hovedsak presentere det historiske forløp det er enighet om. Uenigheten vil først og fremst bli diskutert i neste kapittel. Det historiske forløpet bygger på hovedverkene om flyktingene, Flygtningeadministrationens *Tyske flygninger i Danmark* og Havrehed H. *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* og Lylloffs *Barn eller fjende?*

4.1 Flukten fra det østlige Tyskland

Vinteren 1945 var situasjonen for Det Tredje riket veldig mørk. I vest hadde amerikanerne rykket over grensen og erobret den historisk viktige byen Aachen. På Tysklands østfront så det enda mørkere ut og de sovjetiske styrkene hadde startet sitt angrep på Øst-Preussen, den østligste regionen i Tyskland. Den tyske sivilbefolkningen var dårlig informert om situasjonen og de ble gang på gang forsikret av propagandaen at russerne aldri skulle klare å rykke inn i Øst-Preussen. Det fantes planer for evakuering av den tyske befolkningen og av industrien i Øst-Preussen, men gauleiter i Øst-Preussen, Erik Koch - forbød evakuering, fordi han mente at dette ville svekke soldatenes vilje til å kjempe.⁷² Befolkningen som bodde nær grensen mot øst kunne etter hvert høre lyden fra de voldsomme kampene som pågikk, og det ble etter hvert klart for dem at propagandaen ikke stemte og at det bare var et spørsmål om tid før de sovjetiske styrkene ville bryte igjennom og trenge inn i Øst-Preussen. Den tyske propagandaen hadde allerede fortalt den tyske befolkningen og soldatene om overgrep som var blitt gjort av sovjetiske soldater mot tyske sivile for å oppildne dem til å gi alt i kampen for å holde dem tilbake. Nå som det ble klart at man ikke klarte å holde dem tilbake, utbrøt det panikk i Øst-Preussen.

Den 20. januar aksepterte nazi-ledelsen i Øst-Preussen at evakuering kunne begynne, og de var selv de første som flyktet. Det var for seint å gjennomføre en organisert evakuering og det

⁷² Hansen 2015: 35

utbrøt fullt kaos blant de flyktende menneskene. Sovjetiske stridsvogner brøt gjennom i sør og mange sivile flyktet mot kysten. Vinteren var kald og de fleste flytningene hadde kun fått med seg noen få ting av deres eiendeler. Mange tusen omkom som følge av at de ble fanget i kampene eller de døde av kulde og utmattelse under flukten.⁷³ For å hjelpe flyktingene med å komme seg vekk, igangsatte den tyske marinen en stor operasjon for å evakuere de flyktingene som var fanget i havnebyene Danzig og Gotenhafen.

Tyske barn og kvinner på flukt et sted i det østlige Tyskland februar 1945. (Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland)

Fra februar til mai 1945 ble hundretusenvis av mennesker via sjøveien fraktet mot vest, hvor av 250 000 ble fraktet til Danmark.⁷⁴ Da Øst-Preussen fullstendig var erobret av de sovjetiske styrkene var det kun 500 000 tyskere tilbake av den tidligere befolkningen på 2 350 000. Befolkningen i Øst-Preussen endte opp med å betale den høyeste prisen for Hitlers krig. Dette var de første tyske områdene den røde arme nådde fram til og hevnlysten var stor blant mange av de sovjetiske soldatene. Tusenvis av sivile ble drept og enda flere kvinner ble voldtatt i etterkant av erobringen. Det var i hovedsak kvinner, eldre og barn som var igjen og del levde under forferdelige forhold de første årene under den sovjetiske okkupasjonen. I den gamle hovedstaden Königsberg var det 120 000 tyske sivil igjen da byen ble erobret. I 1949 var det kun 20 000⁷⁵, resten hadde enten klart å flykte eller omkommet under okkupasjonen. De siste

⁷³ Hansen 2015: 22

⁷⁴ Kyneb 2004: 14

⁷⁵ Hansen 2015: 256

gjenværende ble nå tvangsflyttet til Tyskland. Øst-Preussen opphørt å eksistere og ble nå en del av Sovjetunionen, Polen og Litauen.

Den 4. februar 1945 bestemte Hitler at noen av flyktningen skulle sendes til Danmark.⁷⁶ Sjøveien til Danmark var også en redsfull opplevelse for de tyske flyktningene da de var stuet sammen i tusentall på overfylte skip. Skipene i Østersjøen ble angrepet både av russiske ubåter og britiske fly. Blant andre ble skipet *Goya* den 17. april da det var på vei mot Danmark fullastet med flyktninger, angrepet av en russisk ubåt og 5900 mennesker omkom. I Henrik Havreheds avhandling framgår det at minst 20 000 flyktninger omkom under evakueringen over Østersjøen. Fra 11. februar til 5. mai 1945 ankom de tyske flyktningene til Danmark i stort antall.⁷⁷ Etter tyskernes kapitulasjon i Danmark ble alle tyske skip med flyktninger avvist og skip som ennå ikke var lagt til kai ble sendt tilbake mot Tyskland. De første tyske flyktningene ankom Sønderjylland med tog, men de aller fleste kom senere sjøveien til København. Så mange som 370 000 flyktninger og soldater skal ha kommet til den danske hovedstaden.⁷⁸

4.2 Mottakelsen av flyktningene i Danmark

Flyktningenes ankomst skulle bli en stor utfordring og det var stor motstand i den danske befolkningen mot at så mange tyskere skulle overføres til Danmark. I Ulf Kynebes masteroppgave fra 2004 omtales ankomsten av flyktningene som «invasjonen» og for mange dansker var det slik det virket, et nytt voldsomt overgrep mot Danmark. Tyskerne var allerede forhatt blant de fleste dansker og nå som man håpet at krigen straks var over og tyskerne ville forlate Danmark, begynte det altså å komme tusenvis av flyktninger og sårede soldater.

I første omgang ble det et spørsmål om hvordan de som på dette tidspunkt faktisk representerte den danske stat skulle forholde seg når de fikk beskjed om at flyktninger var på vei. Deretter, når så mange mennesker faktisk kom som flyktninger, ble Danmark – den sivile statsadministrasjon som var i funksjon, en rekke lokalsamfunn og sivilsamfunnsaktører som Legeforeningen – stilt overfor en rekke store utfordringer. De måtte for det første ta stilling til meldingene om at et ukjent antall tyske flyktninger var på vei til Danmark. For det andre når

⁷⁶ Kyneb 2004: 13

⁷⁷ Lylloff 1999: 37

⁷⁸ Lylloff 1999: 37

det ble klart at et stort antall flyktninger var på vei, måtte de vurdere hvordan de skulle håndtere dette. For det tredje måtte de ta stilling til tyskernes forespørsel om støttet til legehjelp til flyktningene. Jeg skal nå først presentere hvordan den siviladministrasjonen forholdt seg til dette og deretter hvordan legeföreningene forholdt seg til forespørselen om bidrag med legehjelp i den kritiske situasjonen.

De danske myndighetene fikk den første melding om de tyske flyktningenes ankomst 8. februar 1945 da den tyske gesandten Bernard fra det tyske gesandtskap sendte meldingen til direktørene for utenriksministeriet, Nils Svenningsen. Tyskerne hevdet at de ville la tyske leger undersøke flyktningene for smittsomme sykdommer ved ankomsten. Til å begynne med var det ikke tale om at danske leger skulle være med å hjelpe de tyske flyktningene, fordi man ennå ikke hadde noen ide om hvor mange flyktninger som vil komme til Danmark og tyskerne trodde at de selv skulle klare å ta seg av flyktningene uten assistanse fra danske leger.⁷⁹ To dager senere protesterte Svenningsen til den tyske riksfullmektig i Danmark, Werner Best, at flyktningene ikke var velkomne i Danmark.

Ifølge Kirsten Lylloff henviste Svenningsen til Haag-konvensjonen i forhandlingene med tyskerne og hevdet på dette grunnlaget at de tyske flyktningene ikke kunne forvente å få noen hjelp fra dansk side, siden de var kommet til Danmark mot danske myndigheters vilje.⁸⁰ Haag-konvensjonen inneholder ingen retningslinjer angående flyktninger, allikevel fortsatte Svenningsen og bruke dette som argument for hvorfor danske myndigheter ikke kom til å ville hjelpe flyktningene. Jeg har undersøkt Haag-konvensjonen av 1899 og 1907, og kan ikke se at den nevner flyktninger noe sted. Konvensjonen sier heller ikke noe om behandlingen av fiendes sivilbefolkning på eget territorium.

Ifølge Lylloff framgår det tydelig av referatene fra departementschef-møtene at flyktningstrømmen ble oppfattet som enda et overgrep fra tysk side og at Danmark ikke burde bistå i å hjelpe flyktningene. Protestene fra utenriksministeriet over for den tyske riksfullmektig, Werner Best, resulterte bare i en henvisning til at tilførselen av flyktningene var på befaling fra Berlin. Det ble også protestert til general Lindemann i Silkeborg. Dette ble besvart med henvisning til at de tyske vernemaktene alene bistod med å finne innkvartering av flyktningene. Flyktningene begynte å ankomme Danmark uten noen overordnet plan for

⁷⁹ Lylloff 1999: 38

⁸⁰ Lylloff 1999: 38

hvordan de skulle mottas og innkvarteres. Det var like så uventet for de tyske myndighetene som for de danske.⁸¹

En uke senere hadde det gått opp for de tyske okkupasjonsmyndighetene at det var et betydelig antall flyktninger på vei til Danmark. De hadde fått vite at 80 000 skulle ankomme Danmark. De hadde også fått vite at deres tilstand var svært dårlig og at de trengte umiddelbar hjelp. Tyskerne ba på dette tidspunktet om dansk hjelp til flyktningene, men ikke i første omgang om legehjelp. De danske myndighetene ville ikke uten videre gå med på å hjelpe de tyske flyktningene og ville forhandle med Werner Best før de gikk med på å hjelpe. Nils Svenningsen hevdet overfor tyskerne, at hvis den danske befolkningen skulle ha større forståelse for mottakelsen av flyktningen, måtte dansker som satt i fangeleirer i Tyskland, få komme tilbake til Danmark. Werner Best lovet at han skulle legge fram forslag i Berlin. Av de deporterte danskene var det spesielt fanger fra politiet og grensepolitiet som man ønsket at skulle sendes hjem igjen, slik at disse kunne hjelpe til å bevokte den sydlige grensen mot Tyskland og stoppe en eventuell flyktningstrøm fra sør.⁸²

Tyske flyktninger blir tatt hånd om i Åbenrå i Sønderjylland, 12. februar 1945(Bundesarchiv, Bild 183-1990-0927-501)

I mars og april økte ankomsten av tyske flyktninger. Dette toppet seg rundt påsken, hvor det kom nesten 10 000 flyktninger på en dag.⁸³ For å huse flyktningene beslagla

⁸¹ Flygtningeadministrationen 1950: 21

⁸² Lylloff 1999: 39

⁸³ Lylloff 1999: 39

okkupasjonsmaktene mange skoler, idrettshaller og hoteller i Københavns-området. Dette økte sinnet mot tyskerne og få var vennlig innstilte overfor de utmattede flyktningene. Skoler måtte stenges og barn kunne ikke lengre får undervisning. Ved befrielsen 5. mai 1945 var 59 av 70 skoler i Københavns-området stengt ned og gjort om til bosted for flyktningene.⁸⁴

Klasserommene ble ryddet og gulvet fylt med høy og fungerte så som sovesaler for flyktningene. De sanitære forholdene var svært dårlig ved de improviserte flyktningleirene og var på ingen måte tilstrekkelig for det store antallet flyktninger. Ofte bodde opp til hundre mennesker under samme tak.

Den 20. februar kom den første henvendelsen fra tyskerne om støttet til hjelp fra de danske legene. Denne striden om de danske legene skulle hjelpe flyktningene eller ikke, er det sentrale temaet i Kirsten Lylloffs artikkel, publiserte i historisk tidsskrift i 1999. Her spør hun «Kan lægeløftet gradbøjes?» Den første meldingen til de danske *amtssygehuse* ble gitt 16. februar og sa at de tyske flyktningene ikke skulle behandles ved danske sykehus, med mindre det handlet om spesielle sykdomstilfeller. Denne beslutningen førte til at de fleste flyktningene ikke fikk noen lege hjelp fra dansk side.⁸⁵

En avgjørende hendelse som førte til at den danske *legeforeningen* var lite villige til å behandle flyktningene var at *Peter-gruppen* på ordre fra okkupasjonsmyndighetene den 20. februar hadde henrettet fire tilfeldige danske leger i en hevnaksjon. Peter-gruppen bestod av dansker som arbeidet for nazistene og gjennomførte mange hevnangrep for motstandsbevegelsens aktiviteter. I diskusjonen med tyskerne ble det klargjort at denne typen hendelser måtte stoppe hvis det skulle være aktuelt å bistå i hjelpen til de tyske flyktningene.⁸⁶

I løpet av mars fikk den danske legeforeningen mange henvendelser fra danske leger om retningslinjer for hvordan de skulle forholde seg til flyktningene. Både det danske utenriksministeriet og legeforeningen var i forhandlinger med tyskerne om muligheten for å yte legehjelp til de tyske flyktningene. Som motytelse ville de ha vesentlige forbedringer for danske fanger i tyske konsentrasjonsleirer.⁸⁷ Så lenge forhandlingene pågikk skulle danske leger ikke gi noen form for legehjelp til flyktningene.

⁸⁴ Kyneb 2004: 15

⁸⁵ Lylloff 1999: 41

⁸⁶ Lylloff 2006: 40

⁸⁷ Lylloff 2006: 42

Lylloff skriver at den 10. mars var det kommet 10 000 flyktninger til Danmark med flere spedbarn og kvinner som straks skulle føde om bord. Tyskerne forsøkte de neste dagene å legge inn de svært syke spedbarna på et av sykehusene i København, men de ble alle avvist med begrunnelsen at det ikke var kommet til noen enighet med tyskerne.⁸⁸ Werner Best ba Røde Kors om å hjelpe flyktningene med å skaffe leger, sykepleiere og medikamenter. Samtidig hevdet han at det nå fra tysk side var vist imøtekommenhet i forhold til innfrielse av de danske kravene. Lederen for det danske Røde Kors, H. Rosting erkjente at det kunne være Røde kors oppgave å hjelpe de syke og sårede, og kvinner og barn, men siden organisasjonen bygget på frivillig bidrag fra medlemmene, måtte han avvise forespørselen. Han mente at man ikke ville ha folkets støtte i å hjelpe flyktningene og derfor måtte la være.⁸⁹

Argumentasjonen Nils Svenningsen hadde brukt overfor tyskerne, at Danmark ifølge Haag-konvensjonen ikke hadde noen plikt til å hjelpe flyktningene, overtok sener den danske legeforeningen for å begrunne hvorfor den ikke ville hjelpe de tyske flyktningene, ifølge Lylloff. Innstillingen til Svenningsen og resten av departement-styret var at man ikke skulle hjelpe flyktningene.⁹⁰ I det brevet hvor legeforeningen ga det endelige vedtaket om å ikke hjelpe flyktningene til sine medlemmer fra 26.3.1945, argumenteres det for at de ikke er pliktige til å hjelpe flyktningene. Legeforeningen skriver: «De tyske flygtninge er kommet ind i landet mod de danske myndigheders protest og danske læger er ifølge folkerettens bestemmelser ikke forpligtet til at behandle dem.»⁹¹

Forhandlingene fortsatte i flere uker mellom de tyske forhandlerne Werner Best og Walter Stalmann og danske myndigheter. Ifølge Lylloff oppfylte tyskerne langt på vei mange av de danskene krav, noe som blant annet muliggjorde hjemsendelsen av mange danske fanger fra konsentrasjonsleirer i løpet av april 1945. Om hjemsendelsen av danske fanger i hovedsak var et resultat av disse forhandlingene er usikkert, ettersom dette også var resultat av Folke Bernadottes forhandlinger om å få evakuere dansker og nordmenn fra konsentrasjonsleirer i Tyskland.⁹² Men resultat av forhandlingene hadde liten gjennomslagskraft og legene fortsatte å følge linjen til den danske legeforeningen om å ikke hjelpe de tyske flyktningene. Danske embetsmenn og lege-autoriteter fryktet på dette tidspunktet, så sent i krigen å bli oppfattet for

⁸⁸ Lylloff 1999: 44

⁸⁹ Lylloff 1999: 45

⁹⁰ Lylloff 1999: 38

⁹¹ Lylloff 1999: 38

⁹² Johannes 1984: 21

å ha gitt etter for tyskeres press. Mange fryktet opinionen som i høy grad mente at legene ikke skulle hjelpe flyktningene, og unnlot derfor å hjelpe. Dette fikk fatale konsekvenser for mange av de syke flyktningene.⁹³

4.3 Situasjonen etter befrielsen

Før 5. mai var det tyskerne som hadde organisert flyktningenes innkvartering og behandling. Tiden rett etter kapitulasjonen kom til å bli den mest kaotiske for flyktningene. Den tyske okkupasjonsmakten som hadde hatt ansvar for flyktningene ble umiddelbart sendt tilbake til Tyskland og plutselig var det Danmark selv som måtte ta seg av de uvelkomne flyktningene. De midlertidige flyktningleirene var ikke jevnt spredd ut over Danmark, men var konsentrert på Sjælland og spesielt rundt København, hvor det var 90 000 flyktninger.⁹⁴ I følge Lylloff var situasjonen også mest kaotisk rundt København, som følge av at mange av skolene tyskerne hadde gjort om til flyktningleirer, så fort som mulig skulle føres tilbake så de igjen kunne brukes som skoler.

I Sønderjylland forble mange av organisasjonene og leirene tyskerne hadde opprettet i funksjon sommeren over og situasjonen var noe mindre kaotisk. Den eneste tyske organisasjonen som fortsatte sitt arbeid med flyktningene etter 5. mai, var det Tyske røde kors.⁹⁵ Det var den danske motstandsbevegelsen som hadde tatt over vakt holdet av leiren etter kapitulasjonen og ifølge Lylloff hadde vaktene ordre om å skyte hvis noen av flyktningene forsøkte å flykte. Motstandsbevegelsen tok også over styringen inne i flere av leirene, og Lylloff beskriver at dette i mange av tilfellene fikk negative konsekvenser for flyktningene, fordi den nye leirledelsen ofte ikke var spesielt interessert i flyktningenes forhold.⁹⁶

Kostreglementet for flyktningene ble utsendt av Socialtjenesten og inkluderte aller lokaliteter hvor flyktningene oppholdt seg i området Stor-København den 8. mai 1945. I det første kostreglementet var antall kalorier for voksne satt til 1200 kalorier om dagen og for barn til ca. 1000 kalorier dagen.⁹⁷ Dette nivået lå langt under hva som vanligvis er nødvendig. 12. mai holdt britene et møte med de danske myndighetene og krevde at det daglige kaloriinnholdet

⁹³ Lylloff 1999: 52

⁹⁴ Lylloff 1999: 53

⁹⁵ Lylloff 2006: 41

⁹⁶ Lylloff 2006: 41

⁹⁷ Flygtningeadministrasjonen 1950: 323

skulle økes til minimum 1800.⁹⁸ Den 24. mai ble det utgitt et nytt kostreglement for de tyske flyktningene, utsendt av *arbejds- og Socialministeriet*. I dette reglementet var det daglige kaloriinnholdet oppjustert til 2035.⁹⁹

I midten av juni startet de danske myndighetene å bygge opp brakkeleirer som skulle huse flyktningene, slik at man kunne overflytte flyktningene fra skolene som tidligere var blitt rekvirert av tyskerne. Det var Socialministeriet som hadde det overordnede ansvaret for reglene angående flyktningene og *Indenrigsministeriet* som fikk ansvar for innkvarteringen av flyktningene. På dette tidspunktet trodde de danske myndighetene at flyktningene snarest skulle tilbakesendes, men den 25. juli meddelte britene at flyktningene ikke kunne sendes tilbake til Tyskland med det første. Det ble derfor klart at det måtte opprettes en egen organisasjon med kun ansvar for å ta seg av flyktningene, og i september 1945 ble *Flyktningeadministrationen* opprette med den ene oppgaven - å håndtere flyktningene.

Flyktningene ble ikke behandlet av danske leger, men av tysk sanitetspersonell som i utgangspunktet skulle ta seg av sårede soldater. Sivilt tysk helsepersonell som hadde vært med i flyktningstrømmen, bidro også med å ta seg av de syke og svake. Når de siste sårede tyske soldatene ble hjemsendt fra Danmark i August 1945 skulle i utgangspunktet alt sanitetspersonell også sendes med, men Lylloff understreker at Danmark ikke ville ta over legebehandlingen. Med britenes tillatelse fikk de omgjort statusen til 85 leger og 360 sykepleiere fra militærpersonell til flyktninger å kunne derfor beholde dem i Danmark, i mange tilfeller mot deres vilje, for å ta seg av flyktningene. Denne tvungne interneringen uten lønn var i strid med Genèvekonvensjonene av 1929, hevder Lylloff.¹⁰⁰

Flygtningeadministrationen ble ledet av Johannes Kjærbøl som suverent avgjorde alt. Et av hans viktigste mål var å flytte flyktningene til leire som skulle ligge avsides og på den måten forhindre at det oppstod noen kontakt mellom den danske befolkningen og flyktningene. Det danske jordbruket manglet arbeidskraft og ønsket å bruke flyktningene i jordbruket, men dette ble ikke godkjent av Flygtningeadministrationen med den begrunnelsen av at man ikke ville risikere å la smittefarlige personer, som de mente de tyske flyktningene var, arbeide med jordbruket.¹⁰¹

⁹⁸ Lylloff 1999: 56

⁹⁹ Flygtningeadministrationen 1950: 323

¹⁰⁰ Lylloff 1999: 54

¹⁰¹ Lylloff 2006: 46

Det var også viktig at de tyske flyktningene ikke skulle få mulighet til å lære seg dansk, fordi man ikke ønsket at noen av dem skulle ønske å bosette seg i Danmark senere.¹⁰² Dette hadde sammenheng med den tidligere konflikten om grensen til Tyskland. Det var fortsatt et betydelig mindretall av tyskere i Sønderjylland og man ville gjøre alt for å forhindre at dette antallet skulle øke. Selv om Tyskland nå var fullstendig knust, hadde man sett hvordan Tyskland hadde bygget seg opp igjen etter første verdenskrig og at en større tysk befolkning innenfor grensene kunne by på problemer. Det var også nasjonalistiske bevegelser i Danmark som ønsket at man skulle benytte seg av Tysklands sammenbrudd til å få tilbake større områder som Danmark hadde tapt i 1864, men frykten for å få en stor tysk minoritet innenfor grensene gjorde at de fleste politikerne var enig om grensen skulle forbli slik det var blitt avgjort ved folkeavstemningen i 1920.¹⁰³

Bevokning av leirene

Et av de viktigste punktene i bestemmelsene om flyktningleirene var å unngå fraternisering mellom den danske befolkningen og flyktningene. Tyske leger, sykepleiere og prester var de eneste som skulle ha mulighet til å ferdes utenfor gjerdene, da det var nødvendig for dem å reise mellom leirene.¹⁰⁴

Leirene som ble opprettet skulle inngjerdes med piggråd og bevoktes av bevæpnet mannskap. Rett etter kapitulasjonen hadde hverken det danske politiet eller militæret nok mannskap til å bevokte alle de 1100 innkvarteringsstedene. Det var bare motstandsbevegelsen som hadde kapasitet nok til å overta vaktholdet. Vaktholdet ved de tidligere tyske militærforlegningene, som kaserner og flyplasser var enkelt da det vanligvis allerede eksisterte piggrådgjerder rundt disse. Det var en mye større utfordring å bevokte skoler, sportshaller og badhoteller som også bruktes som flyktningeleirer. I de første ukene var dette nærmest umulig, å flyktningene kunne i praksis ferdes ganske fritt rundt. Det var allikevel ikke så mange som gjorde dette fordi man fryktet reaksjonene fra den danske befolkningen.

I løpet av sommeren var det mange av vaktmannskapet fra motstandsbevegelsen som ønsket å vende tilbake til sine tidligere sivile liv. Det oppstod da store problemer med å skaffe tilstrekkelig vaktmannskaper, og man måtte løse dette ved å ansette ny-innkalte styrker fra politiet og militæret. Det var en veldig mannskapskrevende oppgave, og den 1. juli 1946 var

¹⁰² Lylloff 2006: 158

¹⁰³ Winding 1948: 183

¹⁰⁴ Havrehed 1987: 94

10 000 mann satt til å vokte leirene.¹⁰⁵ Dette var en stor utfordring for politiet som hadde mange andre oppgaver som skulle løses og for gjenoppbygningen av det danske forsvaret.

Henrik Havrehed presenterer i sin doktoravhandling fra 1987 flere årsaker til hvorfor det ble besluttet at flyktingene skulle holdes innesperret i leire med bevæpnet bevoktning. De tyske flyktingene ble ansett som et uønsket fremmedelement, og man ville beskytte det danske samfunnet mot dem. Man ville unngå tigging, prostitusjon og konflikter med den danske lokalbefolkningen. En annen av de viktigste årsakene var at hovedparten av flyktingene var kvinner (50%).¹⁰⁶ Det kunne lett oppstå kontakt mellom dem og danske menn. Dette ønsket man ikke da det kunne resultere i forhold og barn mellom tyske kvinner og danske menn. Dette ville kunne gjøre det mye vanskeligere å få dem hjemsendt.

Returnering av flyktingene

Danske myndigheter hadde i utgangspunktet ønsket å sende flyktingene ut av Danmark så snart okkupasjonen var over, men som tidligere nevnt, påla britene Danske myndigheter å beholde flyktingene i Danmark inntil situasjonen var forbedret i Tyskland. De fleste av flyktingene kom fra de østlige tyske områdene som nå var okkupert av Sovjetunionen og som kort tid senere ble annektert av Sovjetunionen og Polen. De tyske flyktingene hadde ingen mulighet til å reise tilbake til disse områdene. Flyktingene skulle derfor sendes til en av de fire okkupasjons-sonene Tyskland var delt inn i av de allierte etter krigen. I disse områdene var også situasjonen kaotisk og det var store problemer med å skaffe mat og husly til store deler av befolkningen som allerede var der.

I tillegg kom et stort antall av *Volks- og Reichdeutsche* personer som var blitt fordrevet fra hele Øst-Europa, i hovedsak fra Polen og Tsjekkoslovakia. Ingen av de allierte okkupasjonsmaktene var derfor interessert i å motta flyktingene som var i Danmark før situasjonen var kommet mer under kontroll. Det var de alliertes kontrollråd i Berlin som var ansvarlig for avgjørelsen om at flyktingene skulle bli værende i Danmark. Danske myndigheter argumentert for hjemsendelsen av flyktingene til Tyskland med at de utgjorde en stor økonomisk byrde for Danmark. I følge Lyloff var dette et svært dårlig argument, fordi Danmark var et av de få landene i Europa som økonomisk hadde kommet gjennom krigen uten for store skader og hvor det ikke på noe tidspunkt var betydelig matmangel, som i de

¹⁰⁵ Havrehed 1987: 95

¹⁰⁶ Havrehed 1987: 94

fleste andre Europeiske land.¹⁰⁷ Selv om situasjonen var god i Danmark sammenlignet med de fleste andre europeiske land, var også den danske økonomien svekket og det var mangel på mange varer. Det var også for Danmark en stor belastning å ta seg av flyktingene, selv om landet var bedre stilt enn de fleste andre europeiske land i perioden.

Den 1. februar 1946 klarte danske myndigheter å bli enig med de britiske okkupasjonsmyndighetene at de tyske flyktingene gradvis skulle hjemsendes, på den betingelse at Danmark skulle stille en kontingent på 4000 mann til okkupasjonen av Tyskland. Kort etter begynte den første hjemsendelsen av flyktingene, men kun i små grupper av gangen. Dette var i virkeligheten heller ingen hjemsendelse, siden de færrest flyktingene fikk komme tilbake til sine gamle hjem, men måtte forsøke å skaffe seg nye hjem innenfor Tysklands nye grenser. De siste tyske flyktingene forlot Danmark i februar 1949. De var blitt fordelt på de forskjellige okkupasjonssonene, 44 000 var sendt til den britiske sonen, 51 000 til den franske, 15 000 til den amerikanske, 36 000 til den russiske og 1600 til Berlin.¹⁰⁸

I fire år hadde titusenvise av tyske flyktinger oppholdt seg i Danmark, over 13 000 hadde omkommet i løpet av oppholdet. Samtidig hadde flyktingene også vært en stor byrde for det danske samfunnet å bære, store ressurser hadde gått med på å bygge opp det enorme leirsystemet som huset alle flyktingene. Vurderingen av danske myndigheters behandling av de tyske flyktingene vil være hovedfokuset videre i denne oppgaven

¹⁰⁷ Lylloff 2006: 53

¹⁰⁸ Lylloff 2006: 54

Kapittel 5 - Forklaringer på behandlingen av flyktingene

Det er en rekke forskjellige forklaringer på hvorfor de tyske flyktingene fikk den behandlingen de gjorde. Et første skritt som må tas for å forstå de danske myndighetenes og legeföreningens avgjørelse om å ikke hjelpe de tyske flyktingene er å se i hvilken kontekst disse beslutningene ble tatt. Det er nødvendig å forsøke å skape et helhetsbilde av situasjonen i Danmark våren 1945. Som et grunnlag for forståelsen av dette har jeg tidligere i oppgaven beskrevet besettelsen av Danmark for å gi et bedre bilde av hva som ledet opp til situasjonen i 1945.¹⁰⁹

Tesene i denne oppgaven tar utgangspunkt i økonomiske, politiske eller sosiale forklaringer på hvorfor flyktingene ble behandlet slik de ble. Hvilken av de forskjellige forklaringene som er blitt vektlagt, varierer i historiografien om flyktingene. I de første omtalene av flyktingenes forhold i Flyktningeadministrationens egen utgivelse fra 1950 er det i hovedsak de økonomiske forholdene som framstilles som årsak til den behandlingen flyktingene fikk. Senere fra 1990-tallet og fram til i dag har de politiske forklaringene spilt en større rolle og er blant mange danske historikere ansett som like viktige som de økonomiske forklaringene.

Kirsten Lyloff introduserte en ny type forklaring som jeg har kalt sosiale forklaringer. Disse forklaringen innebærer at hverken økonomiske eller politiske forhold gjorde det nødvendig å behandle flyktingene slik de ble, men at det var en mentalitet bestående av hat mot tyskerne som eksisterte og som hadde blitt kraftig forsterket av okkupasjonen. Dette hatet førte til at flyktingene ikke fikk en tilstrekkelig behandling. Spesielt er det store antallet barn som døde et resultat av dette. Lyloff hevder derfor at man i dansk selvoppfattelsen må innse at Danmark ikke alltid har vært så mye bedre enn andre, men må innrømme sine feil i historien. Denne påstanden vakte stor debatt og flere har argumentert mot Lyloffs påstand.¹¹⁰

Det er ikke bare hvilke årsaksforklaringer man tar utgangspunkt i som avgjør hvordan man anser behandlingen av flyktingene. Knyttet til årsaksforklaringer er hvordan behandlingen av flyktingene vurderes. Dette har variert også i historiografien. I de første tiårene etter krigen vurderte man behandlingen som god og absolutt tilstrekkelig for hva man burde kunne

¹¹⁰ Riis 2004

forvente av Danmark. I Flygtningeadministrationens utgivelse skrives det at fra de beslutningene som ble truffet i den første tiden av okkupasjonen fulgte man den retningslinjen som hadde vært grunnleggende for hele flyktningeomsorgen. Den skulle være nødtørftig, men forsvarlig, slik at Danmark med sine demokratiske og humanitære tradisjoner kunne stå inne for omsorgen ovenfor utlandet og for ettertiden.¹¹¹ I Lylloffs framstilling lever behandlingen ikke opp til den danske tradisjonen og er beskrevet som dårlig og i verstefall hatefull.

Hva som avgjør hvordan man vurderer behandlingen avhenger av hvilke forventninger man har til den behandlingen flyktningene burde ha fått. Dette kan avhenge av hvordan man generelt vurderer den andre verdenskrig og behandlingen av sivile i krigen. På den ene siden kan man hevde at andre verdenskrig var en total krig hvor alle midler måtte tas i bruk for å knekke fienden. For de allierte var det ikke bare tyske soldater som var fiender, men hele Tyskland og man nøyte ikke med å risikere å drepe kvinner og barn hvis dette førte til en svekkelse av Tysklands mulighet til å føre krigen videre. Dette kommer tydeligst fram ved den hensynsløse bombingene som britene og amerikanerne gjennomførte av alle større tyske byer. Bruk av atombombene mot Japan er kanskje det ytterste eksempel på viljen til å drepe sivile for å avslutte krigen. Anser man denne typen krigføring som riktig og akseptabel, så kan dette også gjelde overfor de tyske flyktningene i Danmark.

De tyske flyktningene måtte behandles som en del av den totale krigen og var i utgangspunktet fienden. Med et slikt syn er forventningene man har til behandlingen av flyktningene lave og det vil være naturlige og vurdere den som god nok.

På den andre siden har man et annet perspektiv på andre verdenskrig. Dette perspektivet er at det aldri er akseptabelt med overlegg å drepe eller la sivile dø. Er dette utgangspunktet kan det være naturlig og vurdere den hjelpen flyktningene fikk som utilstrekkelig. Det er et slikt syn Lylloff har på behandlingen av flyktningene: Barn burde aldri bli behandlet som en fiende og burde holdes utenfor alle militære og politiske hensyn, uansett hvor total krigen er eller hva deres hjemland var ansvarlig for.¹¹²

¹¹¹ Flygtningeadministrationen 1950: 11

¹¹² Lylloff 2006: 266

5.1 Diskusjonen om behandlingen av flyktingene

Kirsten Lylloffs utgivelser om flyktingene, spesielt *Kan lægeløfte gradbøjes* og *Barn eller Fjende*, skapte en stor debatt og flere historikere har stilt seg kritisk til påstanden om at flyktingene ble behandlet svært dårlig i Danmark. I sin bok *Barn eller fjende?* oppsummerer Lylloff Danmarks behandling av flyktingene som ignorerende, og i verstefall som en hatefull-behandling. De ressursene som ble stilt tilgjengelig for flyktingene var alt for utilstrekkelig og resulterte i at mange barn døde av underernæring, hevder Lylloff.¹¹³ Denne påstanden har fått stor tilslutning i Danmark på grunn av en rekke oppslag i Danmarks største aviser, men er også blitt kraftig kritisert for å ensidig fokusere på de dårlige forholdene og for å utelukke en større kontekstualisere av situasjonen i 1945. Bedømmelsen av danske myndigheters behandling av de tyske flyktingene vil være hovedfokuset videre i denne oppgaven.

En av påstandene i *Kan lægeløfte gradbøjes?* er at den danske legeforeningen i 1945 brøt med legeløfte da de avviste å bistå i hjelpen til flyktingene.

Det danske legeløfte lyder som følger:

Efter at have aflagt offentlig prøve på mine i de medicinsk-kirurgiske fag erhvervede kundskaber, aflægger jeg herved det løfte, til hvis opfyldelse jeg end ydermere ved håndsrækning har forpligtet mig, at jeg ved mine forretninger som praktiserende læge stedse skal lade det være mig magtpåliggende, efter bedste skønnende at anvende mine kundskaber med flid og omhu til samfundets og mine medmenneskers gavn, at jeg stedse vil bære lige samvittighedsfuld omsorg for den fattige som for den rige uden persons anseelse, at jeg ikke ubeføjet vil åbenbare, hvad jeg i min egenskab af læge har erfaret, at jeg vil søge mine kundskaber fremdeles udvidede og i øvrigt gøre mig bekendt med og nøje efterleve de mig og mit fag vedkommende anordninger og bestemmelser.¹¹⁴

Hvordan legeløftet skal tolkes er det likevel forskjellige oppfatninger om. Den danske legen Thorkild Frederiksen motsetter seg Lylloffs tolkning i et innlegg i denne debatten. Fredriksen skriver at Lylloffs gjennomgang av forhandlingene mellom de danske og tyske myndighetene om hvem som skulle ta ansvar for flyktingene, er gjort saklig. Legeforeningen kom fram til at de ikke ville hjelpe de tyske flyktingene. Denne beslutningen er ikke i strid med legeløfte hevder Fredriksen. Han tolker det slik at dette er en personlig avgitt erklæring om å utføre

¹¹³ Lylloff 2006: 56

¹¹⁴ Lægeforeningen 2017: *Lægeløftet*

legearbeidet samvittighetsfullt.¹¹⁵ Det kan ikke brukes i forbindelse med avtaler mellom foreninger og myndigheter.

Lylloff svarer på Fredriksens kritikk. Legeforeningen er legenes interesse organisasjon og har stått sterkt og vanligvis følger legene foreningenes retningslinjer. Det gjorde også de aller fleste legene i 1945. Derfor er det ekstra problematisk når legeforeningens retningslinjer var i strid med legeløftet som alle leger i Danmark hadde avgitt, hevder Lylloff.¹¹⁶ Dette er demonstrert av Lylloff ved å bytte ut «tyske flygninger» med «statsløse jøder» i brevet til legeforeningen fra 25.3.1945. Hadde dette vært tilfelle mener Lylloff at Fredriksen ikke ville hevdet at beslutningen var i tråd med legeløftet. Når man bestemmer at en definert gruppe mennesker i landet ikke skal tilbys legehjelp, er dette utvilsomt et brudd med legeløfte på punktet *«jeg stedse vil bære lige samvittighedsfuld omsorg for den fattige som for den rige uden persons anseelse»*. Dette underbygger Lylloffs hovedpåstand om det var det etniske hatet mot tyskerne som førte til en behandling av flyktingene som man i ettertid ikke kan være stolte av.

I sin kritikk hevder Fredriksen at Lylloff tar for gitt at de tyske sivile som oppholdt seg i Danmark hadde status som flyktinger. Han mener selv at på det tidspunktet de tyske sivile ble dirigert mot Danmark istedenfor de vestlige delene av Tyskland, ble tyskernes status forandret fra flykting til «expat»¹¹⁷. Denne påstanden bygger også på hva Henrik Havrehed hevder i innledningen til sin doktoravhandling fra 1987, at det ikke var snakk om flyktinger i flyktingkonvensjonens forstand.¹¹⁸ Da de kom til Danmark var de under tysk jurisdiksjon og de var ankommet Danmark på dirkede ordre fra Hitler den 4. februar 1945. De tyske flyktingene var *«under fremmedlovens § 14, der hjemler at anbringe personer, der i medfør af loven kan nægtes ophold her i landet, under tilsyn og bevogtning, indtil bortsendelse kan finne sted»*¹¹⁹. Dette muliggjorde inngjerdingen av flyktingeleirene, selv om flyktingene ikke hadde begått noe kriminelt.

Fra dansk side oppfattet man dette som et voldsomt overgrep og som det siste leddet i den tyske okkupasjonen av Danmark. Dette forklarer mye av de beslutningene som ble tatt skriver

¹¹⁵ Fredriksen 2000: 230

¹¹⁶ Lylloff 2000: 233

¹¹⁷ Fredriksen 2000: 229. En expat er en person som midlertidig eller permanent er bosatt i et annet land enn det landet personen opprinnelig kommer fra.

¹¹⁸ Havrehed 1987: 9

¹¹⁹ Statens civile luftværn 1947: *Cirkulære til samtlige luftværnschefer*

Fredriksen. Fra danske side ønsket man ikke å gjøre noe med den medisinske situasjonen for tyske soldater som oppholdt seg i Danmark fram til mai 1945, og det var vanskelig å skille mellom de forskjellige gruppene.¹²⁰

På sin side avfeier Lylloff påstanden om de sivile tyskerne ikke var flyktninger men expatrierte. Det er alminnelig språkbruk å kalde dem for flyktninger og det statlige organet som tok seg av dem fikk navnet «Flyktningeadministrasjonen», dermed følger det naturlig at man vurderte de tyske sivile som flyktninger også i samtiden, skriver Lylloff.¹²¹

Dødeligheten blant flyktningene sammenlignet med dansker

En av de sentrale påstandene i Lylloffs beskrivelse av behandlingen av flyktningene, er at de mange tusen flyktningene som døde, døde som følge av manglende hjelp fra dansk side.

13 741 flyktninger omkom, inkludert 7859 barn. I ettertid har en del av kritikken vært rettet mot at det ikke er inkludert eller nevnt noe om dødeligheten blant den danske befolkningen. Fredriksen hevder at Lylloff overvurderer det antallet av flyktningbarna som kunne overlevd hvis de hadde fått tilstrekkelig hjelp.¹²² I 1945 ble det født 95 052 danske levende barn, av disse døde 4590 det første leveåret.¹²³ Dødeligheten blant 100 fødte danske barn i løpet av det første året var slik:

Født innenfor ekteskap:
Gutter 4,8 døde/100
Jenter 3,9 døde/100

Født utenfor ekteskap:
Gutter 9,2 døde/100
Jenter 7,3 døde/100

Tallene viser at det i 1945 også var en betydelig dødelighet blant danske barn og I lys av dette var ikke dødelighet blant flyktningbarna noe dramatisk høyere mener Fredriksen. Den gjennomsnittlige dødsraten blant barn under 1 år blir 8,3 om man tar gjennomsnittet av gutter og jenter født utenfor ekteskap i Danmark. Det var 3500 flyktningbarn under 1 år, og med den samme dødsraten skulle 291 ha omkommet. Det reelle tallet var ifølge Lylloff 3029,¹²⁴ og den vanlige dødsraten blant spedbarn forklarer derfor kun 10 % av antallet døde og ikke de resterende 90 %.

¹²⁰ Lylloff 2006: 266

¹²¹ Lylloff 2000: 234

¹²² Fredriksen 2000: 230

¹²³ Danmarks statistik 1945: 19

¹²⁴ Lylloff 1999: 61

Fredriksen fremhever også et annet ikke tidligere vurdert moment knyttet til antall døde flyktninger i Danmark. Han mener at mange av flyktningene som er begravet i Danmark ikke døde i Danmark, men på overfarten fra Tyskland, og at det kun var likene deres som ble brakt i land og begravet. Lylloff nevner i *Kan Lægeløfte gradbøjes?* at det på et av flyktningsskipene var 46 døde personer som ble brakt i land og begravet på Vestre Kirkegaard i København.¹²⁵ Fredriksen hevder at dette kan tyde på at mange av de døde flyktningene som står oppført i statistikken ikke omkom i Danmark.¹²⁶ Tar man utgangspunkt i antall begravelser som antall døde i Danmark, får man et for høyt tall, hevder Fredriksen.

Denne påstanden imøtegår Lylloff. Hun mener at det ifølge beretninger av mannskapet om bord på skipene framgår at det kun var i begynnelsen at man brakte med seg de døde til Danmark for å begrave dem der. Senere da situasjonen ble mer kaotisk dumpet man istedenfor likene på havet. Det var på dette tidspunktet at flest døde, og derfor har dem som er begravet i Danmark, men som døde på overfarten, liten innvirkning på statistikken. Antall dødsfald Lylloff ligger til grunn er Flygtningeadministrationens egne tall. De opplyser selv at 7746 tyske barn under 15 år døde i de danske leirene. I tillegg kommer 417 som døde under overfarten eller umiddelbart etter på.¹²⁷ Påstanden om at mange av flyktningene allerede var døde da de ankom Danmark og at antall døde er overdrevet, viser seg dermed og ikke være korrekt.

Flygtningeadministrationens utgivelse fra 1950 konkluderer med at de fleste flyktningene døde som et resultat av den harde flukten. Dette motsier Lylloff med sin påstand om at det ikke er en gyldig dødsårsak å være død i mai fordi man var på flukt i mars.¹²⁸ Fredriksen forsvarer Flygtningeadministrationens påstand og hevder at flukten kan være årsaken til dødeligheten flere uker i ettertid. Dette gjelder for barn som ble født rett etter ankomsten til Danmark fordi sulten som mødrene var utsatt for under flukten påvirket fostrene. De ble utsatt for det Fredriksen kaller «hungersyndrom» som medfører at tarmslimhinden ødelegges på grunn av sult og fører til døden i løpet av måneder. Det var og er stadig ingen måte å behandle dette på.¹²⁹ Fredriksen mener derfor at det ikke var noe de danske leger kunne ha gjort for å forhindre at mange av spedbarnene døde i løpet av de første ukene.

¹²⁵ Lylloff 1999: 64

¹²⁶ Fredriksen 2000: 231

¹²⁷ Lylloff 2000: 235

¹²⁸ Lylloff 1999: 34

¹²⁹ Fredriksen 2000: 231

Lylloff er uenig i påstanden om at sulten mødrene utsattes for har noen betydelig innvirkning på barnas mulighet til å overleve. Hun refererer til undersøkelsen som er gjort i forhold til dødeligheten blant barn som ble født under eller rett etter hungersnøden i deler av Nederland vinteren 1945. Disse undersøkelsene viser at det ikke var noen økt dødelighet blant barna hvor moren ble utsatt for sult. Derimot var det en kraftig økning i antall dødsfall blant barna som ble født under selve hungersnøden og som direkte ble berørt av den.¹³⁰ Dermed er sulten mødrene var utsatt for ikke noe argument for at så mange av de nyfødte barna senere døde i Danmark. Årsaken må heller ha vært sult og mangel på behandling i Danmark, hevder Lylloff.

Flygtningeadministrationen beskriver de tyske flyktingenes innstilling overfor Danmark slik: «Alle var dog klar over, at forplejningen var tilstrækkelig, og at maden var veltillavet, så vidt det var mulig i store forlægnigner».¹³¹ En tysk lege fra Hamburg skal etter et besøk i Danmark ha uttrykt at forholdene og forpleiningen i de danske flyktingleirene ikke kunne sammenlignes med dem i Tyskland og at enhver som ikke måtte reise tilbake til Tyskland, burde forbli i Danmark. Dette uttrykker ikke en begeistring for situasjonen i Danmark, men er en anerkjennelse av at det de fikk, var bedre enn det de ville få i Tyskland, hevder Flygtningeadministrationen.¹³² Denne beskrivelsen er med på å bygge opp det bildet som preget synet på flyktingenes opphold i Danmark i ettertidskrigen og fram til 2000-tallet.

Det er ingen konsensus i synet på behandlingene av flyktingene. Det er allikevel vanskelig å benekte at dødeligheten var unormalt høy, og dette må forklares med vekt på forskjellige typer årsaksforklaringer. Videre i de neste delkapitlene vil jeg drøfte de forskjellige årsaksforklaringen for mottakelsen av flyktingene.

5.2 Økonomiske forklaringer

Jeg vil nå gjennomgå de forskjellige årsaksforklaringene for hvorfor flyktingene mottok den hjelpene de gjorde, uavhengig om man vurderer den som tilstrekkelig eller ikke. I det første delkapittelet vil jeg vurderer den økonomiske situasjonen som årsak til forholdene. Jeg begynner med de økonomiske årsakene fordi det er disse som i hovedsak er vektlagt i den tidligere litteraturen fra Flygtningeadministrationen og Havrehed som hovedforklaring for de

¹³⁰ Lylloff 2000: 236

¹³¹ Flygtningeadministrationen 1950: 216

¹³² Flygtningeadministrationen 1950: 216

knappe forholdene. I den tidlige litteraturen brukes dette allikevel ikke som argument for hvorfor så mange flyktninger døde, fordi dette blir vurdert som et resultat av den svært krevende flukten.

Den tyske okkupasjonen hadde, som tidligere nevnt, i mye mindre grad skadet Danmarks økonomi sammenlignet med andre land i Europa som hadde vært under tysk okkupasjon. Den danske industrien og landbruk hadde vært tvunget til å eksportere varer til Tyskland, noe mange hadde tjent godt på. Danmark var under okkupasjonen i hovedsak selvforsynt med matvarer og det var ikke på noe tidspunkt stor matmangel blant befolkningene. Svært få krigshandlinger hadde funnet sted i Danmark og bombeangrep hadde ikke ført til noen utstrakt ødeleggelse i danske byer. Generelt var forholdene ganske gode i Danmark under okkupasjonen og rett etter avslutningen på krigen.

Det var i Danmark allikevel ikke noen overflod i 1945 og ressursene som var tilgjengelig begynte å bli knappe også for den danske befolkningen. Alle lagre var tømt og landet befant seg i store økonomiske vanskeligheter. Befolkningens klær og andre forsyninger var sterkt redusert og av dårlig kvalitet.¹³³ Da tusenvis av tyske flyktninger ankom Danmark måtte disse også få del i de ressursene som var tilgjengelige. Dette kan ha påvirket den danske befolkningens syn på flyktingene som var svært skeptiske til å skulle dele med tyskerne. Spesielt før Tysklands kapitulasjon var det mange som klaget på at flyktingene hadde for gode forhold og fikk bedre og mer mat enn mange dansker. Før frigjøringen var de tyske flyktingene ikke internert bak piggtrådgjærer slik de var senere. De var ofte sterkt mislikt når de kom til matvareforretninger for å handle med danske penger de hadde fått fra de tyske okkupasjonsmyndighetene.¹³⁴ Det ble derfor viktig for mange etter 5. mai at flyktingene ikke skulle få mer mat enn nødvendig.

Forsyningssituasjonen var rett etter frigjøringen dårligere enn den hadde vært under okkupasjonen fordi leveransene fra Tyskland hadde nesten fullstendig stoppet opp. Import fra vestmaktene kom sakte i gang og den knappheten av varer som preget hele verden innvirket også på Danmark. Mangel på utenlandsk kapital, og spesielt dollar gjorde det vanskelig å kjøpe varer fra USA som var det eneste markedet som hadde de nødvendige varene Danmark

¹³³ Wendt 1966: 353

¹³⁴ Lylloff 2006: 40

trengte. Etterhvert kom det hjelp fra den allierte militærmisjonen som skaffet noen av de mest nødvendige varene og Sverige leverte 110 millioner kroner på kreditt til Danmark.¹³⁵

Utsiktene for en rask forbedring av den økonomiske situasjonen var ikke god i 1945. Danmarks to viktigste handelspartnere, Tyskland og Storbritannia var begge svekket etter krigen. Storbritannia krevde at Danmark skulle selge sine jordbruksvarer til dem for svært lave priser, og samtidig krevde de svært høye priser tilbake for sine industrivarer.¹³⁶ Mangelen på varer og de mørke økonomiske utsiktene kan ha spilt en rolle i avgjørelsene som ble tatt og reduserte viljen til å hjelpe flyktningene. Det er ikke vanskelig å sette seg inn i situasjonen da danskene selv opplevde knapphet på de fleste og mest grunnleggende varene. Å skulle dele dette med flyktningene som hadde kommet til Danmark mot de danske myndighetenes vilje kan ha vært lite ønskelig.

Økonomiske forklaringer er også brukt som hovedargumentet for at man ønsket å sende flyktningene tilbake så hurtig som mulig. Da dette ikke var mulig måtte Danmark selv dekke kostnadene for å ha flyktningene i Danmark, noe som blir understreket i de fleste omtalene av flyktningenes opphold i Danmark i oversiktsverkene om okkupasjonen.¹³⁷

De offisielle tallene for kostnadene flyktningene påførte Danmark er 430 til 450 millioner kroner.¹³⁸ Av dette ble 160 millioner senere tilbakebetalt av Vest-Tyskland i løpet av 1950-årene. Lylloff kritiserer den økonomiske årsaksforklaringen. Dette kan ikke forklare den behandling flyktningen fikk hevdes det i konklusjonen i *Barn eller Fjende? Deler av utgiftene til å brødfø flyktningene kunne man dekket ved å la dem arbeide spesielt i jordbruket som hadde stor mangel på arbeidskraft. Dette var blitt foreslått, men hadde ikke blitt gjennomført fordi man da risikerte å bryte med den grunnleggende retningslinjen om at flyktningene ikke skulle fraternisere med dansker.*¹³⁹ Det var altså viktigere å forhindre fraternisering enn det var å kunne dekke deler av de økonomiske utgiftene. Store utgifter gikk også til den 10 000 mann store vaktstyrken som måtte bevokte flyktningeleirene. Hadde man valgt at flyktningene ikke trengte å være sperret inne og under bevokning, kunne store utgifter ha vært spart.

I Flygtningeadministrationens egen framstilling var det de økonomiske forutsetningene og forholdene som ble vektlagt som forklaring på forholdene flyktningene levde under. Samtidig

¹³⁵ Wendt 1966: 342

¹³⁶ Wendt 1966: 354

¹³⁷ Wendt 1966: 341

¹³⁸ Lylloff 2006: 273

¹³⁹ Lylloff 2006: 273

ble de mange tiltakene som ble gjennomført for å forbedre forholdene i leirene fremhevet. Disse tiltakene ble gjennomført både for å bedre levestandardene, men også for å aktivisere flyktningene slik at de ikke skulle komme på tanken å gjøre opprør eller rømme fra de strengt bevoktede leirene. Gjennomføringen av vaktetjenesten beskrives nøkternt, uten at det forklares hvorfor det var så nødvendig å ha bevæpnede vakter til å bevokte leirene.

Et annet velferdstilbud som beskrives er opparbeidelsen av en kirketjeneste i flyktningleirene. Tyskernes beskrives i hovedsak å ha vært strengt tilknyttet kirken, og at man ikke traff på mange religiøse massevekkesler, som potensielt kunne ha oppstått med tanke på flyktningenes situasjon. Leirlivet ga en frodig grobunn for det «ubalanserte sjelelivet», også i forhold til religiøse spørsmål. Flyktningenes kirkelige tradisjon bidro til at mange ikke kom inn under «sygelig, ekstatisk religiøs påvirkning», noe man under de eksisterende forhold kunne ha fryktet, ifølge Flygtningeadministrasjonen.¹⁴⁰ Videre beskrives den religiøse situasjonen ved at det naturligvis var noen tilfeldige religiøse foretak som forsøkte å utnytte situasjonen og som under epidemier av leirpsykose, forsøkte å rekruttere tilhengere. Det var kun enkelte steder at «perverterte religiøsitet» ble oppdaget, blant annet i Grove-leiren. «En del kvinner på et vist tidspunkt fikk utløsning for deres religiøse følelser- rimeligvis forbundet med noget erotisk- ved om natten at klæde sig nøgne og løbe rundt i platagerne og tilbede månen eller ved at tilbede en nøgen kvinde».¹⁴¹ «Religiøse foretagender af den art, ble ikke tilladt», understrekes det.

Lylloff kritiserer Hevrehed for å hevde at mange flyktninger i ettertid har følt skyldfølelse for den økonomiske byrden de var for Danmark. Lylloff på sin side hevder at det trolig ikke er tilfelle fordi flyktningene ble nektet å arbeide og ble sperret inne uten å ha gjort noe galt. Det var ikke deres skyld at utgiftene ble så store som de ble, men den kostbare håndteringen.¹⁴²

Helsevesenets muligheter for å håndtere flyktningene

Det var ikke kun den rent økonomiske situasjonen i Danmark som gjorde det krevende å ta imot alle flyktningene. Også helsevesenets kapasitet spilte naturlig nok en rolle for hvor godt man kunne ta seg av de mange flyktningene. Lylloff hevder i et intervju at det danske helsevesenet som var beregnet for den danske befolkningen på 4 millioner burde ha klart å yte

¹⁴⁰ Flygtningeadministrasjonen 1950: 159

¹⁴¹ Flygtningeadministrasjonen 1950: 159

¹⁴² Lylloff 2006: 273

hjelp til de tyske flyktingene. Dette ville latt seg gjøre, mener hun, så når nødvendig hjelp ikke ble ytt, skyldtes det manglende vilje.¹⁴³

En som har imøtegått Lylloff, er Simon Riber Kristensen (f.1927). I flere debattinnlegg og artikler har han kritisert Lylloff, ikke minst for påstanden om at det danske helsevesenet kunne ha håndtert de tyske flyktingene bedre. Kristensen hevder at kapasiteten allerede var strukket til det ytterste vinteren 1945. Dette underbygger han ved å referere til korrespondansen mellom Werner Best og Berlin. 31.01.1945 fikk Best ordre om å anskaffe 10 000 sengeplasser for sårede tyske soldater som skulle evakueres fra Østfronten. Han ønsket å benytte sykehus, sanatorier, skoler og hoteller for å innkvartere de sårede soldatene. Tyskerne anbefalte at de danske myndighetene selv var med på å velge ut lokalitetene som skulle brukes til å huse de sårede soldatene.

Ordren ble videresendt til det danske udenrigsministeriet og direktør Nils Svenningens kalte inn til møte med de andre departementscheferne. Medicindirektør Frandsen var også med i møtet og opplyste om statusen for tilgjengelige sengeplasser ved danske sykehus. Det var i Danmark på dette tidspunktet 40 000 sengeplasser, men kapasiteten var allerede sprengt med 25-50 %.¹⁴⁴ Og skulle man finne plass til 10 000 flere sårede soldater ville dette kunne få katastrofale konsekvenser. Det var allerede stor mangel på medisiner og brensel. Det var også stor mangel på personale.¹⁴⁵

Oversikt over sykehuskapasiteten 1943: ¹⁴⁶

	Sykehus	Plasser
Alm. medecin-kirurgiske sygehuse:		
København, Frederiksberg	17	7.248
Øerne i øvrigt	59	7.082
Jylland	78	10.082
Hele landet	154	24.412
Privatklinikker	26	636
Sygeafdelinger ved institutioner m.m.	38	2.383
Tuberkulosehospitaller	62	4.235
Sindsygehospitaller	13	10.215
I alt	293	41.881

¹⁴³ Lylloff 1999. *Weekendavisen* 3-9. sept: s. 7

¹⁴⁴ Kristensen 2003: *Kommentarer til overlæge Kirsten Lylloffs afhandling*: »Kan lægeløftet gradbøjes?«

¹⁴⁵ Kristensen 2003: I 1943 var det alt 3 761 danske leger og det manglet 2000 sykepleiere.

¹⁴⁶ Politikkens Årbog. 1946: 270

Statistikken svarer godt til Medicindirektør Frandsen påstanden om at det var 40 000 sengeplasser. Det må også bemerkes at dette gjaldt i hele landet, og at det kun var 7000 i Københavns-området hvor først de sårede soldatene og senere flyktningene ville ankomme. Møtet mellom Nils Svenningsen og de andre departementssjefene kom derfor fram til at de tyske kravene måtte avvises. R. Kristensen forsvarer denne avgjørelsen ved å framsette en hypotese for hva som hadde kunne blitt situasjonen hvis alle de tyske flyktningene som trengte innleggelse ville blitt innlagt på danske sykehus. I midten av mai ble de 23 200 ikke-tyske flyktningene som også hadde ankommet Danmark adskilt fra tyskerne og fikk tilgang til innleggelse på danske sykehus. Av disse ble ca. 11 % innlagt på danske sykehus.¹⁴⁷

Kristensen hevder at det er rimelig å anta at ca. samme prosentdel av de tyske flyktningene ville trenge innleggelse på danske sykehus. 11 % av det totale antall flyktninger som var 261 210 ville være ca. 29 000 pasienter, som tilsvarer 72 % av det totale antall sengeplasser som var i Danmark. At det lyktes å ta hånd om de 1500 ikke-tyske flyktningene på danske sykehus medfører ikke at man kunne ha håndtert også alle de tyske flyktningene som trang sykehusinnleggelse. Kristensen konkluderer derfor: «KL(Kirsten Lylloff) undervurderer overbelægningen på de danske sygehuse. Der var ikke tilstrækkelig sengeplads og mulighet for behandling og pleje, hverken på de tyske lazaretter eller på de danske sygehuse.»¹⁴⁸

Årsaken til den manglende behandlingen var den allerede sprengte kapasiteten, og et forsøk på å hjelpe alle ville bare lede til et sammenbrudd av det danske helsesystemet, hevder Kristensen. Han kritiserer samtidig Lylloff for å ha ignorert dette sentrale problemet, og skriver «Ingen kan gjøre det umulige, det kunne danske læger heller ikke i 1945.»¹⁴⁹

Det er ikke mulig å vite hva som ville vært den beste måten for det danske helsevesenet å behandle flyktningene. Det ville uansett vært en enorm oppgave å ta seg av så mange personer og overbelastningene kunne muligens ha gjort situasjonen enda verre. Jeg vil hevde at å ha forsøkt å få alle de tyske flyktningene som trengte det, innlagt på danske sykehus, ville være en uholdbar situasjon. Jeg vil si meg enig med Kristensen at helsevesenet kunne ha kollapset under det store antallet flyktninger som trengte hjelp. Samtidig vil jeg være enig i at en fullstendig utelukkelse av tyskerne fra legehjelp fra dansk side ikke nødvendigvis var en bedre løsning. I teorien ville en løsning hvor danske leger som selv ønsket å bidra til å hjelpe, kunne

¹⁴⁷ Kristensen 2003

¹⁴⁸ Kristensen 2003

¹⁴⁹ Kristensen 2003

få muligheten til dette. Slik kunne den kapasiteten som eksistert blitt utnyttet og de som hadde ønske om å hjelpe, fått gjøre dette.

Legeforeningenes beslutning om at flyktingene ikke skulle motta hjelp fra danske leger, ble trolig tatt på bakgrunn av andre årsaker enn kun de økonomiske forholdene. Også det danske Røde kors kunne i denne situasjonen ha ytt hjelp til flyktingene, noe de ikke gjorde. Dette henger igjen sammen med at svært mange dansker i 1945 ikke anså de sivile tyskerne som flyktinger, men som en del av okkupasjonen av Danmark. Økonomiske forhold og utfordringen knyttet til kapasitet kan ikke alene forklare den mottakelsen og behandlingen flyktingene mottok. Å overbelaste det danske helsevesenet med mennesker som var påtvunget Danmark av en okkupant, kunne ha ført til en kraftig folkelig reaksjon – det ville stridd mot folks rettsfølelse – og dermed til myndighetenes tap av legitimitet.

5.3 Politiske forklaringer

De politiske forklaringene som kan ha ligget bak håndteringen av flyktingene er i den tidligere litteraturen lite vektlagt. I dette delkapitlet vil jeg først vurdere forklaringer som har med de bestemte politiske utfordringene innad i Danmark og nasjonalt overfor okkupanten våren 1945, blant annet drapene på danske leger. Så vil jeg vurdere forklaringer med utgangspunkt i danske utenriks- og sikkerhetspolitiske interesser.

Danske myndigheter og frihetsrådet kan ha hatt et stort behov på slutten av krigen for å markere seg som en av de allierte og motstander av Tyskland.¹⁵⁰ Etter fem år med samarbeid med tyskerne var det ikke opplagt at USA, Storbritannia og Sovjetunionen ville anse Danmark som en av de allierte og behandle Danmark på linje med for eksempel Norge. Vinteren 1945 var det opplagt at Tyskland ville tape krigen, det var bare et spørsmål om når. Mange hadde for lengst startet å fokusere på hvordan Danmark skulle få en best mulig posisjon etter at tyskerne hadde kapitulert.

Årsaken til at dette er utelatt i den tidligere litteraturen henger sammen med at man ikke var interessert i å skrive om Danmarks samarbeid med tyskerne, men heller om danskenes motstand og motstandsbevegelsen. Det var dette som skulle framheves. På dette tidspunktet var man fortsatt opptatt av å bygge opp bildet av Danmark som en alliert. Målet med å bygge

¹⁵⁰ Lidegaard 2003: 556

opp bildet av Danmark som en av de allierte har på lang vei lyktes og de fleste har i dag den oppfattelsen at Danmark utvilsomt var en fiende av Tyskland og en del av de allierte. Dette er utvilsomt et resultat av den store vekten som er lagt på motstandsbevegelsens aktiviteter, redningen av jødene i 1943 og folkestreiken i 1944. I mye mindre grad har historien handlet om det omfattende samarbeidet med tyskerne og danskers deltakelse i Frikorps Danmark som kjempet med tyskerne på Østfront. Dette har fått en mye større plass i historieskrivingen siden 1990-tallet, på samme måte som historien om flyktningene har det.

Da flyktningene ankom Danmark kan dette ha blitt ansett som en mulighet for å vise at Danmark ikke var på Tysklands side ved å motarbeide hjelpen til flyktningene. Jeg mener det er sannsynlig at man i Danmark fryktet at hvis man tilbydde hjelp til de tyske flyktningene, så ville dette kunne svekke Danmarks stilling som en av de allierte. Man var derfor så forsiktig som mulig og ønsket så langt som mulig å unngå å hjelpe flyktningene. På den måten ville man overbevise de allierte om at Danmark motarbeidet tyskerne.¹⁵¹ Ved å nekte å hjelpe tyskerne sendte man ikke bare et signal til de allierte om at man ikke ville samarbeide med tyskerne, men samtidig tvang man tyskerne selv til å bruke mer ressurser på å håndtere flyktningene, som ellers kunne vært brukt på å behandle sårede soldater.¹⁵² Dessverre for flyktningene var de tyske styrkene så presset på dette tidspunktet og den tyske overkommandoen så hensynsløse at flyktningene ikke ble bevilget den nødvendige hjelpen.

Drapene på danske leger under forhandlingene

Selv under forhandlingen med danske myndigheter var man lite villige fra tyskernes side til å gå med på et kompromiss. Dette ga igjen alvorlige konsekvenser for flyktningene. På samme tidspunkt som den danske legeforeningen vurderte og forhandlet med tyskerne om mulig å gi legehjelp til flyktningene, gjennomførte tyskerne flere clearings-mord på danske leger. Clearings-mordene var drap på tilfeldig utvalgte dansker som hevn for motstandsbevegelsens likvidering av tyskere og stikkere. Stikkere var betegnelsen på dansker som samarbeidet med Gestapo arbeidet spesielt for å avsløre motstandsbevegelsens medlemmer. Tyskernes beslutning om å gjennomføre drapene på seks danske leger i samme periode som man hadde etterspurt hjelp fra den danske legeforeningen, er blitt trukket fram som en av hovedårsakene til at foreningen bestemte seg for å ikke hjelpe flyktningene.¹⁵³

¹⁵¹ Riis 2004: Tyske flygtninge

¹⁵² Lylloff 2006: 266

¹⁵³ Kristensen 2003

De seks drapene er ikke nevnt i Lylloffs artikkel Kan lægeløfte gradbøjes?. Kristensen kritiserer dette fordi han mener at legeforeningens beslutning ikke kan bedømmes uten å inkludere disse hendelsene.¹⁵⁴ De tyske makthaverne ba om legehjelp og lot samtidig Gestapo henrette flere danske leger. Legeforeningen kunne ikke la være å bli påvirket av disse drapene og dette gjorde dem trolig mindre villige til å imøtekomme tyskeres forespørsel i denne situasjonen, selv om det gikk ut over flyktningene. De tyske myndighetene må derfor kunne gis en betydelig del av skylden for mangelen på legehjelp. Kristensen legger spesielt vekt på dette og argumenterer for at det var den viktigste årsaken til at flyktningene ikke fikk legehjelp fra dansk side.¹⁵⁵

Riis begrunnelse for flyktningenes lengre opphold i Danmark

Den danske pastoren Richard Riis forklarer behandlingen av flyktningene som et resultat av den «råheten» som hadde oppstått i løpet av krigen. Krigen hadde utviklet seg til å bli særdeles brutal og sivile ble i høy grad rammet også av de allierte. Både de allierte lederne og opinionen i folket hadde blitt mer hensynsløs overfor tyskerne. Riis skriver at britene hadde lært amerikanerne at terrorbombing var tillatt og amerikanerne hadde lært britene at å la tyskerne sulte var greit.¹⁵⁶ Når krigen nærmet seg avslutningen kom de allierte i både vest og øst over de tyske konsentrasjons- og utrydningsleirene, og nazi-regimets virkelig grusomheter ble tydelige for hele verden. Den effekten og sjokket kan ikke undervurderes og forsterket det allerede eksisterende hatet mot tyskerne. Også i Danmark var det mange som anså tyskerne som grusomme og de ble nærmest umenneskeliggjort.

Riis beskriver utviklingen av politikken overfor tyskerne på følgende måte; I den siste delen av krigen var det en stemning som gjorde at det gjaldt å være «tøff» blant den allierte ledelsen og blant danske myndigheter. Man måtte være tøff for å bli hørt, barmhjertighet for tyskerne skulle ikke få bre om seg. Når Tyskland endelig kapitulerte, kan vi si at denne motivasjonen for å være tøff mot tyskerne mistet sitt grunnlag, men i mange tilfeller ble bestemmelsene stående. I Potsdam-deklarasjonen av 2. august 1945 lyder det; «Det tyske folk er begynt å sone for de forferdelige forbrytelser, som er begått under ledelse av menn, som folket på høydepunktet av sine seire fulgte frivillig og adlød blindt».¹⁵⁷ Tyskerne skulle nå på grunnlag av de alliertes beslutning bøte for Nazi-Tysklands ugjerninger. Etter en del måneder og år, når

¹⁵⁴ Kristensen 2003

¹⁵⁵ Kristensen 2003

¹⁵⁶ Riis 2004: *Tyske flygtninge*

¹⁵⁷ Rasten 1967: 33

konsekvensene av den harde politikken mot tyskerne ble tydelig og hatet minsket, ble den opphevet. Den harde politikken hadde naturligvis ført til mange døde.¹⁵⁸

I følge Riis var britenes beslutning om at de tyske flyktningene måtte forbli i Danmark et resultat av den harde politikken mot tyskerne hadde opphørt. Hvis de allierte ville fortsatt med sine harde politikken ville man trolig ikke nølt med å sende flyktningene direkte ut av Danmark og tilbake til Tyskland. Den kaotiske situasjonen som hersket i Tyskland ville gjort forholdene som ventet i Tyskland enda verre enn i Danmark, hevder Riis. At man bestemte at flyktningene skulle forbli i Danmark var i hovedsak av hensyn til flyktningenes beste. Det hatet som var mot tyskerne mener Riis hadde begynt å avta allerede sommeren 1945 slik at det var mye svakere allerede i 1946 og 1947, og at man da forsøkte å minimere konsekvensene av den harde politikken i 1945.¹⁵⁹

Påstanden om at flyktningene ble holdt i Danmark utelukkende for deres eget beste kan ikke være hele sannheten. At det ville være svært vanskelige forhold for tyskerne fra de østlige regionene i de vestlige okkupasjonssonene er sikkert, men det var nødvendigvis ikke alene dette den allierte overkommandoen vektla da de tok beslutningen om at flyktningene mot danske myndigheters vilje skulle bli værende i Danmark. I hver av okkupasjonssonene var det de alliertes mål å gjenopprette orden i kaoset som eksisterte. Det var i deres egen interesse at forholdene ble forbedret i deres område, slik at man i større grad kunne dra nytte av okkupasjonen og starte av-nazifiseringen som var blant de viktigste målene i den tidlige fasen.

Å innkreve skadeserstatninger fra de okkuperte tyske sonene var viktig. De allierte hadde på Jalta-konferansen blitt enige om størrelsen på skadeserstatningene som Tyskland skulle betale. Totalt var det tale om 20 milliarder dollar, 10 milliarder til Sovjetunionen og 10 milliarder som skulle fordeles mellom de vestlige allierte. Erstatningen til Sovjetunionen skulle betales i produksjonsanlegg og leveranser fra både den Sovjetiske og de vestlige okkupasjonssonene. Dette ble senere omgjort da spenningen økte mellom Øst og Vest, og Harry S. Truman var ikke lengre interessert i at de vestlige sonene skulle betale en så stor sum til Sovjet. Det forble allikevel viktig for de allierte å holde den gjenværende produksjonen og leveransene fra Tyskland oppe, slik at det var mulig å innkreve erstatningskravene.¹⁶⁰ Derfor var det viktig å hurtig opprette orden i de respektive okkupasjonssonene og man ønsket å

¹⁵⁸ Riis 2004: *Tyske flygtninge*

¹⁵⁹ Riis 2004: *Tyske flygtninge*

¹⁶⁰ Rasten 1967: 39

unngå den ekstra byrden det ville være å motta enda flere titusener av hjemløse kvinner, barn og eldre. Man så seg derfor tjent med at flyktningene enn så lenge ble værende der de var.

Økt spenning mellom Øst og Vest

Starten på spenningen mellom Sovjetunionen og de vestlige-allierte kan ha fått betydning for flyktningene på flere måter. Britenes beslutning om at flyktningene skulle bli værende ble tatt i juli 1945 og allerede var situasjonen blitt mere spent. For hver av de allierte ble det derfor tidlig viktig å forsøke å styrke sin okkupasjonszone og samtidig begrense kostnadene som var knyttet til okkupasjonen. Dette ble også tydelig når tilbakeføringen av flyktningene startet og det var uenighet om hvor mange flyktninger de forskjellige sonene skulle motta. Sommeren 1946 besøkte den danske utenriksministeren Gustav Rasmussen Stalin, som lovet at den russiske sonen ville ta imot 100 000 flyktninger hvis de vestlige sonene gjorde det samme.¹⁶¹ Det var ikke aktuelt for de de vestlige-allierte på dette tidspunktet å motta så mange flyktninger og det endte med lange forhandlinger om kvotene de forskjellige sonene skulle motta.

I 1947 startet man forhandlingen med britene om å sende en danske kontingent til å delta i okkupasjonen av Tyskland. Man så nå mulighetene for å kunne forhandle om tilbakesendelsen av flyktningene på nytt, ved å tilby en danske styrke på 4000 mann med betingelsen om at tilbakesendelsen av flyktningene kunne starte. Dette kom man til enighet om, og flyktningene ble nå i mindre kvoter returnert.¹⁶²

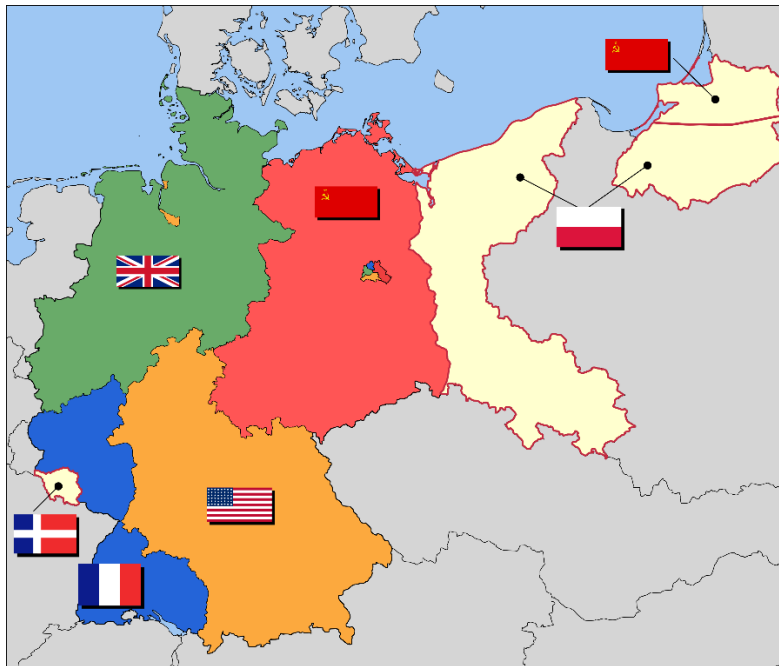
Flyktningenes opprinnelige hjemsteder var fra 1946 innlemmet i enten Sovjetunionen, Polen eller Litauen.¹⁶³ Det var derfor ikke aktuelt å sende flyktningene tilbake til deres opprinnelige hjemsteder, men til en av delen innenfor de nye grensene til Tyskland. I hovedsak var det ofte kun tilfeldigheter som avgjorde hvor i Tyskland flyktningene endte opp og de måtte starte deres liv helt på nytt. Situasjonen var svært vanskelig for alle tyskere i de første månedene og årene etter kapitulasjonen, men den var enda vanskeligere for flyktningene som enten var kommet direkte til de vestligere delene av Tyskland under flukten

¹⁶¹ Lylloff 2006: 54

¹⁶² Lylloff 2006: 54

¹⁶³ Øst-Preussens gamle hovedstad Königsberg ble innlemmet i Sovjetunionen som Kaliningrad Oblast. De få gjenværende tyskerne ble senere utvist til Tyskland. Pommern, Vest-Preussen, Slisen ble innlemmet i Polen og Memelland i Litauen.

i 1945, eller som ble tilbakesendt etter opphold i utlandet. Det var også tilfeller hvor flyktninger fra øst ble diskriminert på grunn av deres Østprøyssiske dialekt.

Tyskland slik det ble delt opp av de allierte i 1945. Mange av flyktningene kom fra de østlige-regionene Øst-Preussen, Vest-Preussen og Posen som tilfalt Polen og Sovjetunionen. (Andreas Kunz, B. Johnen and Joachim Robert Moeschl: University of Mainz)

Utviklingen av spenningen mellom Øst og Vest kan ha hatt konsekvenser også for forholdene for flyktningene som stadig var internert i Danmark. Fiendebildet av tyskerne ble hurtig svekket etterhvert som frykten for Sovjetunionen og kommunismen igjen økte. Det fremste eksemplet på forandringen av fiendebildet var Berlin blokaden fra juni 1948 til mai 1949. Situasjonen var nå blitt mye mer spent mellom de vestlige allierte og Sovjet. Med organiseringen av luftbroen til Berlin, var det ikke lengre tvil om hvem som ble ansett som fienden og hvem som var offer. De tyske sivile som bare noen få år tidligere hadde blitt nådeløst bombet av de allierte, var nå mål for en enorm forsyningsoperasjon. I vestlig media var det en økende sympati for innbyggerne i Berlin. Denne sympatien gjaldt først og fremst for befolkningen i Vest-Berlin, men fikk også betydning for synet på tyskerne generelt. Også i danske aviser var tonen overfor tyskerne sterkt forandret fra hva den hadde vært i den først tiden etter frigjøringen. I Flensburg avis for den dansk talene minoritetene var

hovedoppslagene 25. juni 1948 «Avgjørelsen om Berlins skæbne»¹⁶⁴. Tyske sivile var ikke lengre ansett som fiender.¹⁶⁵

Motstanden mot tyskerne og ønsket om hevn ble samtidig sterkt redusert i den danske befolkningen. Stemningen overfor de tyske flyktingene forandret seg og dette kan også ha vært en av årsakene til at forholdene forbedret seg allerede høsten 1945 og gradvis ble bedre i 1947 og 1948. Kravene blant den danske befolkningen i månedene etter frigjøringen om å redusere matrasjonene for flyktingene fordi de var større enn for mange dansker var borte. Det var ikke lengre ett mål i seg selv at forholdene for flyktingene skulle være dårligere enn for dansker, slik det var i den første tiden etter frigjøringen.

Disse politiske forklaringene, er i liten grad vektlagt i den tidligere litteraturen hvor det nesten ikke stilles spørsmål ved behandlingen av flyktingene. Disse forklaringene har i større grad kommet opp i nyere omtale av flyktingene, både av kritikere som mener at den behandlingen var politisk motivert og derfor dårligere enn nødvendig, og for forsvarere av behandlingen, som mener dette må ses i en historisk og internasjonal kontekst, og at man da kan forklare årsakene til behandlingen av flyktingene. Dette leder denne redegjørelsen over til den neste årsaksforklaringen for behandlingen av flyktingene.

5.4 Sosiale forklaringer

Det jeg har valgt å kalle sosiale eller mentalitetsmessige forklaringer er den stemningen og de forventningene som var i den danske befolkningen i forhold til behandlingen av flyktingene. Den samme stemningen preget naturligvis også mange av beslutningstakerne i de danske myndighetene, samtidig som de følte presset fra opinionen og pressen. Spesielt blant den tidligere illegale pressen ble flyktingene negativt omtalt og kravene om reduserte rasjoner og internering var sterke. Jeg vil nå vurdere det mentale klimaet som eksisterte i Danmark våren og sommeren 1945, når avgjørelsen om håndteringen av flyktingene ble tatt, og se hvilken innvirkning dette kan ha hatt.

Johannes Kjærbøl som var utnevnt som leder av Flyktningeadministrationen hadde vært del av Scavenius-regjeringen og var derfor «belastet» i motstandsbevegelsens øyne. Frihedsrådet

¹⁶⁴ Flensborg Avis. Nr. 145, 25. juni 1948

¹⁶⁵ Rasten 1967: 91

hadde i forhandlinger rett før frigjøringen avvist at ministre fra Scavenius-regjeringen som hadde samarbeidet med tyskerne skulle kunne inntre i den nye befrielsesregjeringen. Likevel ble Kjærbøl leder for Flygtningeadministrationen som var underlagt Socialministereiet. Lylloff mener at Kjærbøl derfor hadde et behov for å markere at han kunne være tøff mot tyskerne. Han ville derfor følge og utføre mange av de strenge kravene som kom fra store deler av befolkningen og den tidligere illegale pressen.¹⁶⁶ De fremste kravene i opinionen gikk ut på fjerne flyktningen fra de offentlige bygningene hvor de var internert ved kapitulasjonen. Flygtningeadministrationen gikk derfor umiddelbart i gang med å flytte flyktningene så fort som mulig til nye brakkeleirer som var blitt oppført.

Umiddelbart etter frigjøringen var det svært liten medfølelse for flyktningene, snarere tvert imot et ønske om å forverre forholdene, fordi flyktningene ifølge ryktene levde under bedre forhold enn den danske befolkningen ellers.¹⁶⁷ Flyktningene skulle i første omgang kun få leve under forhold som var tilstrekkelig til at de overlevde og ikke mer. Det ble derfor tidlig nødvendig å skille de tyske flyktningene fra flyktninger av andre nasjonaliteter. De andre nasjonalitetene inkluderte også flyktninger fra andre land som hadde vært i allianse med Tyskland, som finner, ungarer og rumenere. Disse ble alle fra kort tid etter frigjøringen definert som «allierte flyktninger».¹⁶⁸ Dette medførte at de ikke var avgjørende om flyktningenes nasjonalitet var knyttet til et land som hadde deltatt på aksemaktenes side eller ikke. Selv om situasjonen for disse flyktningene i utgangspunktet var den samme som for de tyske, var det de tyske flyktningenes nasjonalitet som utelukkende avgjorde at de skulle få en dårligere behandling. Flyktninger av andre nasjonaliteter skulle kunne behandles på danske sykehus om nødvendig.¹⁶⁹

Årsaken til denne forskjellsbehandling forklares ikke i Flygtningeadministrationens utgivelse fra 1950. Dette framstilles som helt opplagt etter den fem år lange okkupasjonen. Dette kan vurderes som forståelig ettersom det var Tyskland som hadde okkupert Danmark i fem år, men det er samtidig et uttrykk for at det var et spesielt hat og ønske om hevn mot tyskerne. At disse faktoren ikke nevnes eller inkluderes i forklaringen av behandlingen av flyktningene er problematisk, da det ikke kan benektes at dette har spilt en rolle. De økonomiske årsaker som tidligere er brukt for å forklare de utilstrekkelige forholdene og hvorfor det ikke ville være

¹⁶⁶ Lylloff 2006: 45

¹⁶⁷ Lylloff 2006: 40

¹⁶⁸ Flygtningeadministrationen 1950: 138

¹⁶⁹ Flygtningeadministrationen 1950: 138

mulig å gi flyktningene legehjelp, kan ikke forklare hvorfor de tyske flyktningene mottok en dårligere behandling enn de allierte flyktningene.

I Havreheds utgivelse fra 1987 er den negative stemningen som eksisterte i store deler av den danske befolkningen inkludert som forklaring på at flyktningene ikke skulle få for god behandling. Dette er altså inkludert som en forklaring for at tyske flyktninger skulle behandles dårligere enn flyktninger av andre nasjonaliteter, men det problematiseres ikke videre om den behandlingen de faktisk mottok var innenfor det som må anses som nødvendig. Han plasserer seg i sitt syn meget tett opp til hva Flygtningeadministrationen selv skrev om behandlingen.

Havrehed uttrykker det slik:

Iøjnefaldende og ejendommeligt – og måske særegnet for det danske folk – er det, at der ikke i denne heksekedelperiode foreligger en eneste melding om, at tyske flygtninge er blevet dræbt af ophidsede danskere. I en periode, hvor tyskere daglig skød danskere, og omvendt, tog danskerne ikke hævn på tyske flygtninge, men hjalp dem snarere i en vis udstrækning. De beklagelige dødsfald blandt flygtninge ved vådeskud forekom først, efter at flygtningene var forsvarligt spærret inde bag lejrenes pigtråd og bevogtedes af unge bevæbnede vagtposter.¹⁷⁰

Dette viser at hans framstilling av behandlingen ligger tett opp mot konsensus-litteraturen fra etterkrigstiden hvor behandlingen blir framstilt som god nok. Havrehed hevder til og med at dette må være noe særegent positivt ved det danske folk, som behandlet flyktningen på en så god måte, uten eksempler på hevnaksjoner mot flyktningene. Slik ble behandlingen av flyktningene plassert inn i resten av den danske okkupasjonshistorien, hvor motstandsbevegelsen, folkestreiken og redningene av jødene vektlegges. Også behandlingen av flyktningene er noe danskene i ettertiden kan være stolte av. Dette kan ses som et eksempel på hvordan historien blir brukt for å bygge opp under den danske nasjonalfølelsen og Danmark og dansker som et særegent folk, som i denne tiden hadde handlet bedre enn noen kunne forvente.

Havreheds måte å framstille behandlingen kan også karakteriseres som en del av de sosiale årsaksforklaringene på håndteringen av flyktningene, men her som årsak til en spesielt god håndtering. Det var noe spesielt ved den danske befolkningen. Det er denne framstillingen av dansker som spesielt gode som Lylloff angriper så kraftig i *Kan lægeløfte gradbøjes?* og i

¹⁷⁰ Havrehed 1987: 56

Barn eller fjende?. Lylloff på sin side går langt over på den andre siden og trekker fram eksempler på det hun mener er en spesielt ondsinnet behandling fra Danmarks side.

Hvordan man vurderer behandlingen flyktningene fikk i Danmark avhenger av man sammenligner med. Hvis man sammenligner med hvordan den tyske befolkningen ble behandlet i Polen og Tsjekkoslovakia, hvor det i flere tilfeller ble gjennomført massakre på tyskere, framstår behandlingen av tyskerne i Danmark veldig god.¹⁷¹ Det er derfor riktig at tyskerne ble behandlet bedre i Danmark enn mange andre steder. Dette medføre likevel ikke at behandlingen var god. Muligens reflekterte behandlingen av tyskerne i stor grad hvordan tyskerne selv hadde behandlet befolkningen i de forskjellige okkuperte områdene.

Pressens omtale av flyktingene

Flyktninger har alltid skap diskusjoner og debatter, når de dukker opp i et land i stort antall. Dette gjelder spesielt når de er uinnbudte og er fra et land hvis styre man ikke sympatisere med. Dette var tydelig med den store flyktningstrømmen man så i Europa høsten 2015, som i mediene ofte ble omtalt som «flyktningkrisen». Dette førte til en stor mediedekning og debatt. Det samme gjorde flyktingenes ankomst til Danmark i 1945. Den spesielle situasjonen i 1945 hvor flyktingene kom uten godkjenning fra danske myndigheter og fra et land Danmark i realiteten var i krig men, gjorde imidlertid situasjonen svært spesiell. Havrehed skriver at flyktingene som kom våren 1945 oppfylte alle betingelsene som skulle til for å være upopulære, uønskede og illesett i Danmark.¹⁷² Etter frigjøringen opphørte sensuren av pressen, og da fikk strømmen av uvilje mot flyktingene fritt utløp. Dette kan ha vært med på å piske opp stemningen og motstanden mot flyktingene ytterligere.

Omtalen av flyktingene var spesielt negativ i motstandsbevegelsens aviser som i *Information* og *Land og folk*, men også i vanlige dagsaviser i form av leserbrev, innlegg, lederartikler og kronikker. Spesielt ble flyktingenes hygiene trukket fram og de ble framstilt som skitne og bærer av smittsomme sykdommer. Dette medførte at flyktingene til å begynne med i sommeren 1945 ikke fikk bade ved nærliggende strender og fjorder, fordi man fryktet at tyfusmitte kunne spre seg i vannet. I frihavnen i København arbeidet unge tyske kvinner sammen med tyske soldater og ifølge flere avisinnlegg oppførte de seg «skamløst som spurve i parringstiden».¹⁷³ Feriekolonier hvor barn fra København normalt oppholdt seg om

¹⁷¹ Stoldt 2009: 1

¹⁷² Havrehed 1987: 71

¹⁷³ Havrehed 1987: 72

sommeren, var besatt av flyktninger som nøt solen, mens de danske barna «gik inde i gaderne i storbyen i skyggen». Flyktningenes tilstedeværelse var hver eneste dag en stor provokasjon, ifølge Havrehed.¹⁷⁴

I noen av avisinnleggene ble det stilt spørsmålsteget om tyskerne faktisk var mennesker og de ble ofte omtalt som «krapyl», «udyd», og «pak». For mange hadde hatet, forakten og distansen til tyskerne helt overtatt i forhold til det menneskelige hensyn til flyktningene. Havrehed skriver at Danmark hadde feber og handlet og talte i villedelse sommeren 1945.¹⁷⁵

Etterhvert var det ikke kun negativ omtale av flyktningene som kom til uttrykk i pressen. I en kronikk utgitt 25.08.1945 uttaler kronikk-skriveren Karl Nielsen:

Den historiker, der om nogle årtier vil beskæftige sig med Danmark umiddelbart efter befrielsen, vil ikke tro sine egne øjne, når han ser, hvor dybt danskerne fornægtede det menneskelige i disse fredens første måneder.¹⁷⁶

Å uttrykke sympati for flyktningene og kritisere behandlingene av dem var ikke så lette etter frigjøringen. Det var vanlig at de som gjorde det ble stemplet for å være sympatisør med tyskerne eller de ble stemplet som nazister. Det var derfor få kritiske røster til behandlingene av flyktningene og de fleste dansker ville helst ikke ha noe med dem å gjøre, men forsøkte å ignorere deres tilstedeværelse og deres leveforhold.

Også i radioen ble det snakket om flyktningene. I en radiotale av forstander Petersen-Dalum, snakket han om at det kunne være en god ide og benytte seg av noen av de mange tusen flyktningene som arbeidskraft i landbruket. Dette ville de danske politikerne ikke gå med på, selv om det var mangel på arbeidskraft. Det var enighet blant samtlige partier at flyktningene ikke skulle brukes i dansk produksjon, men sendes ut av landet så fort som mulig. Debatten om dette temaet forble den eneste lengre debatt om de tyske flyktningene i Danmark i Folketinget. Folketingsmedlem Hans Hedtoft uttrykte under debatten at det var ingenting Danmark ikke vil gjøre, også materielle ofre, for å få flyktningene ut av landet som raskt som mulig.¹⁷⁷

En annen utfordring som uttrykker stemningen blant den danske befolkningen var begravelser av de mange flyktningene som døde. Det kom en rekke reaksjoner fra lokalbefolkningene når

¹⁷⁴ Havrehed 1987: 72

¹⁷⁵ Havrehed 1987: 73

¹⁷⁶ Berlingske Aftenavis, 25.8.1945

¹⁷⁷ Havrehed 1987: 77

tyske flyktninger skulle begraves ved deres kirkegård. Dette kommer også til uttrykk i Havreheds bok hvor han skriver; «Med harme og forbitrelse så talrige dansker sommeren 1945 deres smukke kirkegårde blive fyldt, blive overfyldt, ja få rammerne sprængt p.g.a. tyske massebegravelser». Det blir beskrevet som smertefullt at kirkegårder som skulle ligge å gro for å tjene lokal befolkningens slekt, nå ble oppfylt med hundrevis av flyktninger, som forstyrret den naturlige utviklingen.¹⁷⁸

At så mange bekymret seg over gravstedenes framtidig utsende framfor årsaken til at de mange hundre flykningenes død, illustrer hvor lite man brydde seg om flyktningene. De tyske flyktningene var ikke verdt noe blant store deler av den danske befolkningen i 1945. Når man leser dette i ettertid framstår dette som meget kynisk og det overrasker meg at det også er slik Havrehed framstiller det i 1987. Det er tydelig at hatet og umenneskelig gjøringen av flyktningene satt meget dypt.

5.5 Oppsummering av årsakene

Det finnes ikke noe klart svar på hva som var den avgjørende forklaringen på hvorfor flyktingenes opphold og behandling ble som den ble. Dette hører igjen sammen med at man ikke er ening om hva som var de viktigste årsakene til hvorfor så mange barn døde de første månedene eller hvor ille de fleste flyktningene opplevde oppholdet i Danmark. Det var en sammensatt situasjon hvor materielle begrensninger og politiske hensyn måtte tas høyde for. Og så var de sterke følelsene og stemningen avgjørende for hvordan man ønsket å håndtere situasjonen.

Etter min gjennomgang av de forskjellige oppfattelsene og forklaringene vil jeg hevde at det var de politiske og sosiale forklaringene som spilt den største rollen. Den mentale stemningen vil jeg påstå var en veldig viktig årsak til hvorfor de tyske flyktningene fikk den behandlingen de fikk. Både de økonomiske begrensningene og de politiske hensynene satte rammer for hvordan flyktingenes opphold ville bli i Danmark, men det var i hovedsak de sosiale forklaringene, styrt av de mentale stemningene som var avgjørende for flyktingenes opphold.

I hovedsak vil jeg hevde at den mentale stemningen førte til en generell forverring av behandlingen enn hva som ville vært tilfelle i en annen kontekst. Jeg vil allikevel ikke dømme

¹⁷⁸ Havrehed 1987: 215

behandlingen som dårligere enn hva man burde ha forventet. Tatt i betraktning det hatet som var mot tyskerne kunne det forventes at behandlingen av flyktningene ville blitt verre enn det den var i de fleste tilfeller. Danmarks demokratiske og humanistiske tradisjon har trolig spilt en rolle, selv om man gikk på akkord med disse da man valgte å sperre inn 200 000 flyktinger bak piggrådgerder. Mange hadde opplevd den sterke undertrykkelsen, mange kjente noen som var drept av tyskerne, andre hadde selv blitt sendt til konsentrasjonsleir. Det er dermed ikke merkelig at det var et sterkt ønske om hevn over flyktningene, men jeg vil påstå at man langt på vei klarte å hindre dette, selv om de strenge forholdene kan regnes som en type hevn.

At det var en type etnisk hat mot tyskerne kan vanskelig benektes når man så tydelig gikk inn for å forskjellsbehandle de tyske flyktningene og flyktinger av andre nasjonaliteter, inkludert nasjonaliteter fra land som Finland, Ungarn og Romania, som i store deler av krigen hadde kjempet på tyskernes side. Dette kan naturligvis forklares med at det var tyskerne som hadde okkupert Danmark og det var derfor disse flyktningene man hadde mest motstand og hat mot.

Det strenge fraterniserings-forbudet må også kunne sies å være et resultat av forakten mot tyskere. Man var hele tiden bestemt på at så få som mulig av de tyske flyktningene skulle bli værende igjen i Danmark. Det var derfor så viktig å forhindre at det ikke oppstod noen som helst forbindelse mellom dansker og tyskere. Dette hang spesielt sammen med de tidligere utfordringene dette hadde ført til i Sønderjylland, som allerede hadde et betydelig tysk mindretall. I løpet av krigen hadde antall tyskere i Sønderjylland økt kraftig, fordi mange, spesielt barn var blitt evakuert fra Tyskland, spesielt fra Hamburg, for å unngå den voldsomme allierte bombingene. Man var derfor bestemt på at det ikke skulle bli noen ny større tysk minoritet hverken i Sønderjylland eller noe annet sted i Danmark. Målet var at alle flyktningene skulle tilbakesendes til Tyskland.

De økonomiske, politiske og sosiale forklaringene står ikke i noe motsetningsforhold til hverandre, men kan supplere hverandre. Det økonomiske grunnlaget skapte selvfølgelig noen begrensning for behandlingen av flyktningene, og knapphet på varer blant den danske befolkningene var en av årsakene til at mange ønsket at flyktningene skulle ha mindre matforsyninger enn danskene. Da det viser seg at de økonomiske rammene ikke kan forklare alle sidene av behandlingen, er det fordi dette trolig fordi dette har politiske og sosiale årsaker. Det er mest sannsynlig at behandlingen kan forklares delvis av alle de tre typene forklaringer jeg har gjennomgått.

Kapittel 6 – Historikerne som «dommere»

I dette kapitlet vil jeg gjennomgå vurderingen av behandlingen av flyktingene, slike den er vurdert i historiografien om flyktingene. Det overordnede spørsmålet blir om historikerne kan felle dommer over tidligere handlinger og beslutninger. Kan historikerne i ettertid vurdere håndteringen av flyktingene som for dårlig eller god nok? Den engelske historikeren Edward Hallet Carr skrev om dette i sin studie av historiografi i *What is History?* fra 1961. Her hevdet Carr at historikeren ikke bør sette moralske dommer over fortiden.¹⁷⁹ Personer burde bare dømmes etter de rådene normene og verdiene i deres egen tid og sted, ikke i lys av ettertidens verdier og sted. Hvis en historiker likevel skulle felle dommer over historiske hendelser, burde dette i hvert fall ikke gjøres over enkelt personer, men over institusjoner og organisasjoner, hevdet Carr. Kritikerperspektivet feller tydelige dommer over behandlingen av flyktingene, som de hevder var for dårlig. Jeg vil derfor se på hvordan historikerne har gjort seg selv til dommere over behandlingen av flyktingene.

Historiografien om flyktingene kan deles inn i tre perioder. Disse tre periodene er samtidsberetninger, konsensusperspektivet og kritikerperspektivet. Jeg vil se hvordan de forskjellige perspektivene i flykting-historiografien vurderer behandlingen av flyktingene og hvilke forskjellige forklaringer de vektlegger. Jeg vil hevde at det var den hurtige utviklingen og forandringen av situasjonen i Danmark i tiden etter okkupasjonen som er årsak til det varierende synet som finnes på behandlingen av flyktingene.

Flyktingenes opphold har jeg valgt å dele inn i tre forskjellige perioder. I hver periode vil jeg trekke frem hvilke aktører som var aktive og ansvarlige for behandlingen. Jeg vil også se hvordan disse aktørenes rolle er blitt vurdert. Den første perioden startet 11. februar 1945, da de først tyske flyktingene kom til Danmark og varte fram til 5. mai 1945, da tyskerne kapitulerte. Trolig var behandlingen de fikk de første ukene og månedene utilstrekkelig og det var svært uklart hvem som skulle ta ansvar for å forsikre at de barna som var syke, fikk den nødvendige legehjelpen. Velger man å vektlegge denne perioden er det sannsynlig at hjelpen vil bli vurdert som ikke tilstrekkelig, og at dette ledet til flere tusen dødsfall som kunne vært unngått. Det er allikevel ikke klart om noen av de danske aktørene kan tildeles noe av skylden

¹⁷⁹ Carr 1961: 76-77

for dette, da det var de tyske okkupasjonsstyrkene som stadig kontrollert Danmark og som alene var ansvarlig for å ha brakt flyktingen til Danmark.

Den andre perioden vil jeg regne fra 5. mai 1945 da tyske styrkene kapitulert i Danmark. Det ble da veldig uklart hvem som hadde ansvaret for flyktingene, og spontant måtte de nye danske aktørene som tok over makten også håndtere flyktingsituasjonen. Dette var i hovedsak motstandsbevegelsen og frihetsrådet, som umiddelbart tok over styringen i Danmark etter befrielsen. De regnet med at flyktingene snarest skulle sendes tilbake til Tyskland. Det var i denne andre perioden stadig uklart om danske myndigheter nå var ansvarlige for flyktingene. Det var fortsatt ikke danske myndigheter som hadde latt de komme til Danmark, tvert imot hadde de forsøkt å nekte de tyske besetelsesmyndighetene i å frakte flyktingene til Danmark. Dette hadde man følgelig ikke klart da det var besetelsesmakten som satt med den avgjørende makten. Danske myndigheter hadde etter 5. mai 1945 ikke noe annet valg enn å ta seg av alle flyktingene som var brakt til Danmark. Dette gjorde man blant annet med den kontroversielle løsning å holde tilbake tysk sanitetspersonell å kreve at de skulle ta hånd om flyktingene.¹⁸⁰

Den tredje perioden i flyktingenes opphold regner jeg fra september 1945, da det var klart at flyktingene ikke skulle hjemsendes så fort som mulig, men bli værende i Danmark fram til forholdene i Tyskland gjorde det mulig å motta flyktingene. Dette førte til opprettelsen av Flyktningeadministrasjonen, som fikk ansvar for å håndtere hele flyktingsituasjonen i Danmark. Det var fra dette tidspunktet klart at danske myndigheter nå hadde ansvar for behandlingen av flyktingene. Det var fra sensommeren opprettelsen av de nye store flyktingleirene startet og forholdene ble gradvis forbedret. Både de sanitære forholdene og matvare forsyningene ble forbedret. Forholdene ble nå generelt bedre og flyktingene fikk framover i hovedsak sine grunnleggende behov dekket. Det var allikevel en svært ensformig tilværelse for flyktingene i de nye leirene, og forbudet mot å forlate leirene ble værende inntil de siste flyktingene forlot Danmark. Lylloff trekker også fram i sin avhandling flere eksempler på behandlingen av barn som hadde kommet vekk fra sine foreldre, som hun hevder var uttrykk for en bevist kynisk og dårlig behandling av flyktingene.

¹⁸⁰ Lylloff 1999: 54

6.1 Fra 11.februar 1945 til befrielsen

I dette delkapittelet vil jeg presentere hvordan behandlingen av flyktningene og de aktørene som var sentrale i denne perioden er blitt vurdert i historiografien. Den første perioden for behandlingen og ansvaret for flyktningene starter da flyktningene begynte å ankomme Danmark i stort antall 11. februar 1945, og varte fram til 5. mai 1945.

Det danske departementschefstyret hadde kun ansvar for en liten del av den danske innenrikspolitikken på dette tidspunktet. Det var Werner Best, som var riksfullmektig i Danmark, som hadde det overordnede ansvaret for flyktningene.¹⁸¹ Den tyske gesandten Bernard ga meldingen til direktøren i Udenrigsdepartementet, Nils Svenningsen om at et ukjent antall tyske flykninger var beordret til Danmark. Han poengterte at tyske leger skulle kontrollere flyktningene for smittsomme sykdommer så fort de ankom Danmark. Svenningsen foreslo så til de danske *sundhedsmyndighetene* at de skulle ta kontakt med de tyske legene for å imøtegå den eventuelle smitterisikoen blant flyktningene. Det var på dette tidspunkt ikke noe snakk om at danske leger skulle bidra i kontrollen av flyktningene eller bidra til å hjelpe ved alvorlig sykdom.¹⁸²

Denne perioden er overraskende nok den som er minst vektlagt i samtidsberetningen. Flyktningenes ankomst er kort beskrevet i Flygtningeadministrationens utgivelse, men det beskrives ikke i detalj hvordan forhandlingene foregikk mellom danske myndigheter og den tyske okkupasjonsmakten. Det nevnes at det danske udenrigsministeriet protesterte mot anbringelsen av de mange tusen flyktningen. Dette var både et brudd på tyskernes egen erklæring om formålet med okkupasjonen av Danmark og et brudd på folkeretten.¹⁸³ Samtidig ble 4000 dansker stadig holdt fanget i tyske konsentrasjonsleirer. Udenrigsministeriet så seg selv som talsmenn for den danske befolkningens motstand mot anbringelsen av flyktningene.

I samtidsberetningene er dette i hovedsak kun en bakgrunns fortelling for det arbeidet Flygtningeadministrationen gjorde fra september 1945. Det blir ikke drøftet om det danske Udenrigsministeriet sin beslutning om å ikke hjelpe flyktningene var riktig eller gal. I 1950 virket det fortsatt opplagt at man ikke skulle hjelpe flyktningene som var brakt til Danmark,

¹⁸¹ Lylloff 2006: 39

¹⁸² Lylloff 1999: 38

¹⁸³ Flygtningeadministrationen 1950: 15

mot Udenrigsministeriet protester. Behandlingen ble derfor vurdert som tilstrekkelig fordi, man ikke kunne forvente noe hjelp fra dansk side i denne perioden.

I konsensusperspektivet følges den samme oppfatningen av behandlingen av flyktningene i denne perioden. Henrik Havrehed i *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* fra 1987 har det samme hovedperspektivet på behandlingen av flyktningene i denne perioden som Flygtningeadministrasjonen. Han hevder at med den gjeldene situasjonen i 1945 kunne man ikke forvente at danske aktører skulle hjelpe til med behandlingen av flyktningene.¹⁸⁴ Havrehed trekker fram at det var noen avgjørelser og handlinger fra dansk side som man i ettertid har sett var feil, men at dette ikke forandrer helhetsbildet. Hjelpen flyktningene fikk i Danmark var over hva som kunne forventes, hevder Havrehed.¹⁸⁵

Arne Gammelgård har skrevet tre bøker om temaet, *Mennesker i malstrøm* fra 1981, *Drivtømmer* fra 1993 og *På Hitlers befaling – tyske flygtninge i Danmark 1945-1949* fra 2005. Disse kan også plasseres i konsensusperspektivet. Her vurderes også behandlingen av flyktningene som god, og selv om det i de mange øyenvitnebeskrivelsene kommer fram at oppholdet i Danmark for mange var veldig tøft, så var allikevel behandlingen de fikk fra danske side god. Det var allikevel ikke til å unngå at det var tøft og måtte oppholde seg opp til flere år i en flyktningleir i Danmark.

Lylloff er sentral i kritikerperspektivet på behandlingen av flyktningene, og dette kommer også fram i hvordan hun framstiller mottakelsen av flyktningene. Selv om hun også hevder at det var den tyske okkupasjonsmaktens ledelse som var hovedansvarlig for flyktningene, så var Svenningsen og legeföreningen også ansvarlig for de store lidelsene da de nektet dansk assistansen til legehjelp for flyktningene.

Lylloff skriver at den 10. februar protesterte Svenningsen skriftlig til riksfullmektig Werner Best. Han hevdet at i henhold til Haag-konvensjonen kunne flyktningene ikke forvente noen hjelp fra danske myndigheter. Denne argumentasjonen mot å hjelpe flyktningene ble senere også brukt av legeföreningen til å forklare hvorfor man ikke ville hjelpe flyktningene.¹⁸⁶ I brevet til legeföreningens medlemmer fra 23.mars 1945 hvor det endelige vedtaket om å ikke hjelpe flyktningene ble sendt ut, skriver legeföreningen «De tyske flygtninge er kommet ind i

¹⁸⁴ Havrehed 1987: 17

¹⁸⁵ Havrehed 1987: 10

¹⁸⁶ Lylloff 1999: 38

landet mod de danske myndigheders protest og danske læger er ifølge folkerettens bestemmelser ikke forpligtet til at behandle dem.»¹⁸⁷ Lylloff hevder i *Kan lægeløftet gradbøjes?* at Haager-landkrigsreglementet (Haag-konvensjonen av 1899 og 1907) slett ikke omtaler flykninger og derfor ikke kan brukes som argument for å ikke hjelpe flyktningene som var i nød.¹⁸⁸

Det er kommet mye kritikk mot Lylloffs kritikerperspektiv. Denne kritikken kommer ofte fra andre som har et konsensusperspektiv på behandlingen av flyktningene. S. Riber Kristensen er en av dem som har et konsensusperspektiv på behandlingen av flyktningene og som er kritisk til Lylloff. Han hevder at legeföreningen ikke brøt legeløftet. Det er flere årsaker til at flykningen ikke fikk den tilstrekkelige hjelpen. Mot-terroren gjennomført av Gestapo og dansk hjelpe-politi skapte sinne, opphisselse og frykt i den danske befolkningen, som ble mindre innstilt på å hjelpe flyktningene. Andre årsaker var at de tyske lasarettene i Danmark allerede var overfylte av sårede tyske soldater. Danske sykehus var også fylt med danske sivile, og at man derfor måtte ha utelukket danske pasienter hvis man skulle ha innlagte tyske flykninger på danske sykehus. Det var de tyske lederene i Berlin og i Danmark som hadde ansvar for mot-terroren i Danmark og var dermed skyld i at det ble vanskelig å gi flykningen den nødvendige hjelpen, hevder Kristensen.¹⁸⁹

Det var tyskerne selv som hadde transportert og tvunget flyktningene inn i landet og ifølge konsensusperspektivet var det deres oppgave å sørge for å gi dem den nødvendige hjelpen. Dette forsterkes ytterligere av at Gestapo fikk fortsette med sine drap og terror mot danske leger i den samme perioden som forhandlingen om dansk legehjelp pågikk. Werner Best burde kunne stoppet dette og samtidig akseptert at de danske fangene som var plassert i konsentrasjonsleirer i Tyskland fikk returnere. Hadde dette blitt godtatt fra tysk side ville muligens den danske legeföreningen og danske myndigheter gått med på å bidra med hjelp til flykninger. På den måten kunne sannsynligvis et betydelig større antall flykninger overlevd de første ukene i Danmark.

Kristensen hevder at det i den første perioden, fra de første flykningene ankom Danmark til kapitulasjonen 5. mai 1945, var Werner Best og resten av de tyske okkupasjonsmyndighetene alene som hadde ansvar for flyktningene og som var ansvarlige for at de ikke fikk den svært

¹⁸⁷ Lylloff 1999: 38

¹⁸⁸ Lylloff 1999: 38

¹⁸⁹ Kristensen 2000: 223

nødvendige hjelpen. Ansvarer for den spesielt høye dødeligheten fram til 5. mai må derfor plasseres hos dem. Dødeligheten var høyest i perioden fra flyktningene kom til Danmark og fram til juni 1945. Den sank noe i løpet av juni, men var stadig høy. Fra 1. juli gikk dødeligheten betydelig nedover og ble fra vinteren 1946 nærmest normalisert.¹⁹⁰

*Dødsfall blant de tyske flyktningene fra 1.1 1945 til 31.1 1946. Tall fra Flygtningeadministrasjonen*¹⁹¹

	Menn	Kvinner	Barn	I alt
1.1-5.5 1945	1067	1381	4132	6580
6.5-30.6 1945	778	1176	2408	4362
1.7-30.9 1945	295	504	767	1566
1.10-31.12 1945	223	323	439	986
1.1.-31.1 1946	60	75	113	248
I alt	2423	3459	7859	13 741

Denne statistikken viser at flest døde i den første perioden. Dette underbygger påstanden til Flygtningeadministrasjonen og den senere konsensus-litteratur om at mange av flyktningene var i så dårlig forfatning på grunn av utmattelse og sykdom ved ankomsten til Danmark at de døde ikke lenge etter på. Jeg mener likevel at dette ikke alene forklarer alle dødsfallene. Sannsynligvis kunne mange vært reddet hvis de hadde fått nødvendig legehjelp og matforsyninger. Kaoset som fulgte i ukene etter 5. mai gjorde ikke situasjonen noe bedre for flyktningene, men matforsyningen og de sanitære forholdene ble noe bedre etter hvert som flyktningene ble flyttet til mer egnede oppholdssteder.

Svakheten i denne statistikken er at den ikke viser om det var noen endring i dødeligheten fra mai til juni 1945, noe det trolig var, siden dødeligheten fra 1. juli er mye lavere. Hvis dødeligheten ble lavere allerede juni, muligens allerede i mai kan dette styrke påstanden om at flyktningene ble bedre ivaretatt så fort danske myndigheter fikk kontroll og oversikt over situasjonen. Dette styrker også påstanden om at mange av flyktningene faktisk omkom som følge av flukten ettersom det etter 5. mai ikke kom flere flyktninger og dødeligheten samtidig gikk ned.

¹⁹⁰ Lylloff 1999: 58

¹⁹¹ Flygtningeadministrasjonen 1950 : 164

6.2 Fra befrielsen til september 1945

Fra kapitulasjonen 5. mai tok de tyske okkupasjonsmyndighetene ikke lengre ansvar for flyktningene og i den følgende kaotiske perioden var det stor usikkerhet knyttet til hva som skulle skje med dem og hvem som hadde ansvar for dem. Jeg vil kort presentere de organisasjonene og aktørene som fikk ansvar for flyktningene i denne perioden og vurdere hvordan de utførte sine oppgaver ifølge litteraturen fra de forskjellige historiografiske perspektivene.

I hele Danmark brøt den tyske organiseringen av flyktningene sammen etter 5. mai, bortsett fra i Sønderjylland hvor tyskerne i noen tilfeller håndterte flyktningene selv til over sommeren 1945. Spesielt på Sjælland og i København brøt tyskernes ledelse raskt sammen etter 5. mai og den eneste tyske organisasjonen som fortsatte sitte arbeid var det tyske Røde Kors.¹⁹² Motstandsbevegelsen tok fra 5.mai over bevoktningen av flyktningene hvor de var lokalisert, og hadde ordre om å skyte flyktninger som forsøkte å flykte. Motstandsbevegelsen utnevnte på eget initiativ danske leirledere for hver leir. Ofte var de disse leirlederne unge og uerfarne og de var ikke alltid interessert i å hjelpe flyktningene. Tysk røde kors forsøkte også å styre leirene ved å innsette egne leirledere, men disse var underlagt den danske leirledelsen og måtte følge deres bestemmelser. De kom ofte i konflikt med motstandsbevegelsen, som mente at de skulle styre leirene.

Den 8. mai ble *Statens Civile Luftværn* utnevnt for å stå for de praktiske oppgavene med flyktningenes forpleining. De overordnede reglene for flyktningene ble bestemt av *sosialministeriet*. *Indenrigsministeriet* fikk ansvar for innkvarteringen av flyktningene. Dette var flere sidestilte organisasjoner uten noen overordnet ledelse. Målet var å håndtere flyktningene i den korte tiden fram til de skulle returneres til Tyskland, noe man på dette tidspunktet trodde at de straks skulle.¹⁹³ Det var disse statlige organisasjonene som nå måtte ta ansvar for flyktningene i de kommende månedene. Det tok tid før de fikk kontroll og oversikt over den kaotiske situasjonen, og mange flyktninger døde i mellomtiden.

¹⁹² Lylloff 2006: 41

¹⁹³ Lylloff 2006: 41

Den viktigste aktøren i håndteringen av situasjonen i den første perioden etter 5. mai var Statens Civile Luftværn, som fikk ansvar for forpleiningen av flyktingene. Statens Civile Luftværn ble opprettet i 1938 som følge av den økte spenningen i Europa, men eksisterte kun til 1949, da det ble nedlagt og *Civilforsvaret* ble opprettet. Statens Civile Luftværn var forløperen til det danske sivilforsvaret.¹⁹⁴ Den daglige leder av luftvernschæfens kontor i perioden 1945 til 1949 var Viggo Mortensen. Luftvernsjefen hadde det overordnede ansvar, men i den praktiske organiseringen var det Statens Civile Luftværn som utførte oppgavene. Til sin disposisjon hadde de vernepliktige som var fritatt for militærtjeneste. I 1945 hadde de ca. 40 000 mann tilgjengelig for tjeneste.¹⁹⁵ Dette var den eneste store statlige uniformerte organisasjonen som overlevde hele okkupasjonen. Statens Civile Luftværn var i 1945 en stor og godt utbygget organisasjon med store beredskapslagre, så det var naturlig at det praktiske arbeid med håndteringen av flyktingene ble utført av dem. Ifølge Lylloff var svakheten i organisasjonen dens flate struktur med mange beslutningstakere og ingen egentlig sentralstyring.¹⁹⁶

Det overordnede ansvaret for flyktingene lå offisielt hos sosialministeriet, men ifølge Lylloff var det i hovedsak tysk røde kors, som fra juni 1945 ble kalt *Kontoret for Tyske Flygtninge*, som forsøkte å skape tålelige vilkår for flyktingene. Forholdene for flyktingene sommeren 1945 var svært forskjellige fra sted til sted, og avhang i høy grad av lokale initiativ. Lylloff hevder i *Barn eller Fjende?* at enkelte steder var forholdene tilstrekkelig, men på de fleste stedene var flyktingene sammenstuet under svært trange og dårlige forhold og med helt utilstrekkelige forsyninger.¹⁹⁷ Det var ingen overordnet myndighet med ønske eller evne til å forbedre forholdene til flyktingene, men det var enkelte private initiativ som arbeidet for å bedre forholdene. Flere steder forsøkte man å etablere innsamlinger til flyktingene, men dette ble forbudt.¹⁹⁸

Fra 5. mai til 31. juni døde 4362 flyktinger i Danmark.¹⁹⁹ De siste flyktingene hadde ankommet så seint som 4. mai, det er derfor sannsynlig at noen av dem som døde, gjorde dette som et resultat av den harde flukten. Det er allikevel ikke realistisk at dette er dødsårsaken til de fleste i perioden, fordi med tilstrekkelig behandling burde de mest utmattede som ikke

¹⁹⁴ Beredskapsstyrelsen 2013: *Historie*.

¹⁹⁵ Lylloff 2006: 44

¹⁹⁶ Lylloff 2006: 45

¹⁹⁷ Lylloff 2006: 45

¹⁹⁸ Lylloff 2006: 45

¹⁹⁹ Flygtningeadministrationen 1950: 164

døde med en gang, kunne ha vært reddet. Ifølge kritikerperspektivet døde en betydelig andel av de døde, spesielt 2400 barn som følge av de dårlige sanitærforholdene, mangel på legehjelp og underernæring. Dette var i perioden socialministeriet hadde det overordnede ansvaret og Statens Civile Luftværn hadde ansvar for forpleiningen. I teorien må disse også kun sies å være ansvarlig for de flyktingene som døde som følge av de utilstrekkelige forholdene.

Dette kan allikevel ikke vurderes uten å ta med forhistorien. Ifølge Thorkild Fredriksen som kritiserer Lylloff og som kan plasseres innenfor konsensus-litteraturen kan ikke de danske aktørene ta hele skylden for det store antall døde i tiden kort etter 5. mai.²⁰⁰ Socialministeriet og Statens Civile Luftværn var ikke skyld i at flyktingene var i Danmark og var ikke ansvarlige for de dårligforholdene som flyktingene levde under ved befrielsen 5. mai. Dette kunne ikke forandres over natten og det tok tid å få på plass en god organisering og legge til rette for å bedre boforhold for flyktingene.

Den 24. juli 1945 fikk danske myndigheter beskjeden fra britene at de tyske flyktingene ikke kunne mottas i Tyskland innenfor de første 3-4 månedene. Danske myndigheter måtte forberede seg på å ta seg av flyktingene til over vinteren.²⁰¹ Danmark hadde 5. mai ufrivillig tatt over ansvaret for flyktingene, fordi de tyske okkupasjonsmyndighetene som hadde hatt ansvar før dem, kapitulerte. Nå ble Danmark igjen ufrivillige tvunget til å ta seg av flyktingene av de allierte stormaktene. Fra dette tidspunktet fikk Danmark offisielt ansvar for flyktingene og dermed måtte man kunne forvente en større innsats for å ta hånd om flyktingene fra dette tidspunktet. Boforholdene var stadig veldig dårlige, men de aller dårligste oppholdsstedene var forlatt og de sanitære forholdene og matforsyningen var bedret.

Tar man utgangspunkt i dødsraten som indikator på forholdene, viser også denne at forholdene var blitt betraktelig bedre. Fra 1. juli til 30. september døde totalt 1566 flykninger og av dem var 767 barn. Dette var en kraftig nedgang fra den forrige perioden hvor 2400 barn døde. Det ble jobbet kontinuerlig for å samle flyktingene i større leire fordi dette gjorde situasjonene lettere å kontrollere for de danske myndighetene og det var lettere å gjennomføre bevoktningen av flyktingene. Ofte var de nye leirene også bedre egnet for å tilby flyktingene et tilstrekkelig antall toaletter og dusjer, som tidligere hadde vært svært mangelfullt i mange av de provisoriske leirene. Det var en generell forbedring av forholdene i denne perioden hvor

²⁰⁰ Fredriksen 2000: 230

²⁰¹ Lylloff 1999: 53

Danmark offisielt fikk ansvar for flyktningene. Samtidsberetningene og konsensus-litteraturen vil derfor hevde at socialministeriet og Statens Civile Luftværn gjorde en tilfredsstillende innsats for å ta seg av flyktningene i denne perioden i forhold til hva man kunne forvente.

Ut i fra Lylloffs beretning var det likevel også en manglende vilje blant de danske aktørene for å gjøre en tilstrekkelig innsats for flyktningene.²⁰² Det viktigste var i mange tilfeller å forhindre flyktningene fra å komme ut i det danske samfunnet. Forbudet mot å samle inn gjenstander til flyktningene gjorde ikke situasjonen bedre. Holdningene mot flyktningene og den ofte manglende viljen til å hjelpe var stadig et resultat av den forakten mot tyskere som eksisterte både blant den danske befolkningen og innenfor de danske organisasjonene som hadde ansvaret for flyktningene. Med en mer målrettet innsats og økt vilje til å hjelpe kan det være sannsynlig at en betydelig andel av flyktninger kunne vært reddet. I følge kritikerperspektivet, presentert først og fremst av Lylloff, må de danske organisasjonen ta del av skylden for det store antallet flyktninger som døde også i mai og juni 1945.²⁰³

6.3 September 1945 til januar 1949

I dette delkapittelet ser jeg på den siste perioden av flyktingenes opphold. Jeg vil tydeliggjøre de forskjellige perspektivene som var på flyktingenes behandling i perioden og plasserer dette inn i de forskjellige historiografiske perspektivene.

Med opprettelsen av Flygtningeadministrationen i september 1945 ble det opprettet et gjennomslagskraftig organ for å styre flyktingeforsorgen. Flygtningeadministrationen ble den danske aktøren som hadde det overordnede ansvaret for flyktingen fram til de siste ble hjemsendt til Tyskland i januar 1949. Det er også denne aktøren som selv best har dokumentert sitt arbeid med flyktingene og på den måten skapte sitt eget ettermæle. Dette ble i mange år ikke utfordret og var med å skape grunnfortellingen om flyktingene.

Det er bred enighet blant de forskjellige perspektivene om at Flygtningeadministrationen fikk organisert flyktingene meget godt i de nye store leirene, og de grunnleggende behovene for flyktingene ble dekket på en tilstrekkelig måte. Dødeligheten blant flyktingene fortsatte å

²⁰² Lylloff 2006: 45

²⁰³ Lylloff 1999: 67

synke fra 1. oktober 1945, og fra de første månedene i 1946 var dødsraten nærmest normalisert og på samme nivå med den danske befolkningen.²⁰⁴

Lylloff hevder likevel at Flygtningeadministrationen ikke tok hensyn til flyktingenes behov, men handlet i høy grad ut i fra politiske hensyn når de utførte omsorgen for flyktingene. Ulf Kyneb skriver i sin masteroppgave fra 2004, hvor han undersøker de spesifikke forholdene i Kløvermark-leiren i København, at disse bekrefter Lylloffs generelle påstand. Hans masteroppgave kan derfor regnes for å være en del av kritikerperspektivet. Kyneb hevder at hans undersøkelse viser at behandlingen av flyktingene tydelig var politisk bestemt og ikke ut i fra hensyn til dem. Først ut over i 1946 ble behandlingen bedre, hevder Kyneb.²⁰⁵ Flyktingene ble flyttet ut fra skoler og andre oppholdssteder til Kløvermarken før leiren var ferdig og de sanitære forholdene var tilstrekkelig. Dette ble gjort for raskest mulig å få frigjort skolene til undervisning og det var et sterkt krav blant befolkningen for å få dette gjort. Dette økt helserisikoen for flyktingene og var uten tvil årsaken til et betydelig antall dødsfall i Kløvermark-leiren, skriver Kyneb.²⁰⁶

Flygtningeadministrationen unnlot i sin beretning og utdype sundhetsforholdene i perioden fra kapitulasjonen og fram til 1946. De generaliserte fra de kaotiske forholdene rett etter 5. mai til de ordnede forholdene i 1946. Den veldig begrensede behandlingen fra september 1945 var politisk begrunnet og flyktingenes levetilstand var lavere prioritert enn problemene knyttet til at de la beslag på offentlige bygninger. Kyneb hevder videre at danske myndighetene fram til 1946 bevisst utsatte flyktingene for omsorgssvikt.²⁰⁷ Dette undergraver grunnfortellingen om at det var den harde flukten og kapitulasjonens kaotiske forhold som ledet til de dårlige forholdene og det store antall døde.

Interneringen av flyktingene hadde sin opprinnelse i motstandsbevegelsens omringning av flyktingleirene ved befrielsen. De anså flyktingene som en del av den tyske okkupasjonen og ville forhindre at disse fikk ferdes fritt. Dette var et forbud som ble stående helt fram til de siste flyktingene forlot Danmark og blir aldri problematisert i konsensus-litteraturen. Det blir framstilt som opplagt at flyktingleiren med i hovedsak kvinner, barn og eldre måtte bevoktes av bevæpnet politi og militære styrker. Dette ble i hovedsak gjort for å forhindre flyktingene

²⁰⁴ Lylloff 1999: 58

²⁰⁵ Kyneb 2004: 98

²⁰⁶ Kyneb 2004: 98

²⁰⁷ Kyneb 2004: 99

i å blande seg med den danske befolkningen og for å gjøre det lettest mulig å sende dem tilbake så fort det ble mulig. Dette førte likevel til at i utgangspunktet uskyldige mennesker ble holdt innesperret bak piggtråd i opptil flere år.

I samtidsberetningene blir dette ikke problematisert, og i konsensus-litteraturen blir det beskrevet som nødvendig, og at det var til flykningenes beste, fordi den danske befolkningen var svært fiendtlig innstilt over for dem.²⁰⁸ I kritikerlitteraturen er dette blitt trukket fram som et av de fremste eksemplene for den forakten som var mot flyktingene og den dårlige behandlingen som i hovedsak var politisk motivert. I sin masteroppgave konkluderer Kyneb med at behandlingen var politisk begrunnet og man forsøkte både å vinne og følge folkestemningen med sin politikk. Dette var de danske myndigheters måte og mulighet for avlede oppmerksomheten fra deres rolle under besettelsen. De ville nå vise en tøffere linjene overfor tyskerne. Flyktingene kom derfor til å lide unødvendige lenge etter at det var mulig å forbedre forholdene.²⁰⁹

²⁰⁸ Havrehed 1987: 308

²⁰⁹ Kyneb 2004: 99

Kapittel 7 - Konklusjon

Jeg vil her konkludere ved å presentere de svarene jeg har kommet fram til på min problemstilling. Denne oppgaven har forsøkt å svare på hvorfor de tyske flyktingene som kom til Danmark våren 1945 ble mottatt og behandlet slik de ble. Det er uenighet i historiografien om flyktingene fikk den behandlingen de kunne forvente eller om de ble for dårlig behandlet. Hvordan har dette blitt vurdert i litteraturen om flyktingene? Burde danske myndigheter og aktører handlet annerledes og gjort mere for flyktingene? Dette har jeg forsøkt å svare på i denne oppgaven.

Lylloffs omdiskuterte doktoravhandling *Barn eller Fjende?* forandret synet på behandlingen av flyktingene blant mange i Danmark. Mange av de store mediene trykte store overskrifter om hvor dårlig Danmark hadde behandlet flyktingene og hvordan dette førte til mange tusen dødsfall.²¹⁰ Dette brøt helt med den grunnfortellingen som har eksistert siden 1950 og Flygtningeadministrationens utgivelse. Det kom reaksjoner fra mange andre historikere og andre samfunnsdebattanter som var uenige med Lylloff og det nye kritiske perspektivet. De mente at Lylloffs veldig kritiske syn på behandlingen av flyktingene og den manglende informasjonen om forholdene i 1945 fikk en alt for stor plass i synet på flyktingene og svarte derfor med en rekke kritiske innlegg både i historiske tidsskrifter og på forskjellige nettsider.

Denne vendingen i synet på behandlingen av flyktingene - fra at Danmark gjorde en innsats som man kunne være stolte av, til å anse behandlingen som et av de mørkeste kapitlene i dansk historie - gjør det interessant å vurdere historiografien om flyktingene. I denne oppgaven har jeg presentere de tyske flyktingenes ankomst, mottakelse og opphold i Danmark fra februar 1945 til februar 1949. Ut i fra dette har jeg vurdert hvordan den tidligere historieskrivingen har vurdert behandlingen av flyktingene. Historiografien om besettelsen og om flyktingene spiller derfor en viktig rolle som bakgrunn for oppgaven. Den tyske okkupasjonen og forhistorien om det tysk-danske forholdet spiller også en sentral rolle i min oppgave i forsøket på å forstå behandlingen flyktingene fikk. Dette er noe de som har kritisert kritikersynet har etterlyst.

En av de største utfordringene knyttet til å svare på min problemstilling har vært at det i den tidligere litteraturen, fra Flygtningeadministrationen og Havrehed, ikke har vært noen

²¹⁰ Liv Berit Tessem. Aftenposten. 12.5.2015

konkrete forsøk på forklarer hvorfor flyktingene ble behandlet slik de ble. Disse to sentrale utgivelsene er mer deskriptive, og lite forklarende. Det har derfor vært nødvendig å tolke ut i fra hvordan forholdene beskrives, for kunne forsøke å vurdere hvordan behandlingene av flyktingene her vurderes. Det er derfor min vurdering av hvordan den tidligere historiografien vurderer behandlingene av flyktingene, og dette kan naturligvis utfordres og diskuteres.

Det har også vært en stor utfordring å forsøke å vurdere om danske myndigheter og organisasjoner burde ha gjort mere for flyktingene, fordi dette i så stor grad avhenger av hvordan man tolker blant annet legeløfte, og hvordan man vurderer hva som var akseptabelt i kampen og motstanden mot de tyske okkupantene. Det finnes ikke noe svar på dette, men jeg har forsøkt å komme med mine egne synspunkt og forsøkt å argumentere for dette.

7.1 Oppsummering av mine funn

Jeg vil nå oppsummere mine funn og vurdere behandlingen av flyktingene på bakgrunn av den historiografiske gjennomgangen jeg gjorde i kapittel 6 og argumentere for hvem av de forskjellige perspektivene som jeg vil velge å slutte meg til. Dette er mine egne vurderinger, basert på litteraturen om flyktingene.

Fra 11. februar 1945 til befrielsen

En av de viktigste beslutningene ved ankomsten av de tyske flyktingene var avgjørelsen til de danske myndighetene og legeforeningen om å ikke hjelpe de tyske flyktingene. Som tidligere nevnt henviste både Nils Svenningsen, leder av departementschefstyret, og legeforeningen til Haag-konvensjonen da de argumenterte for hvorfor det var riktig av dem å avise å hjelpe flyktingene. Situasjonen som oppstod i Danmark var spesiell, ikke ofte tidligere hadde en annen statsmakt tvunget sin befolkning på en annen stat. Å samtidig forvente at denne staten skulle hjelpe sin fiendes befolkning som var tvunget inn i landet, var veldig spesielt. Slik Lylloff presenterer det er det ikke riktig av Svenningsen eller legeforeningen å henvise til Haag-konvensjonen som gyldig begrunnelse for å ikke hjelpe flyktingene, fordi den ikke omhandler flyktinger. Samtidig er det likevel ikke tvil om at det var brudd på suverenitetsprinsippet av de tyske myndighetene å tvangs-innføre 250 000 flyktinger.

I legeföreningens brev til sine medlemmer med vedtaket om ikke å hjelpe flyktingene, skrev de at flyktingene var kommet til Danmark mot danske myndigheters protester og at de ifølge folkerettens bestemmelser ikke var forpliktet til å hjelpe flyktingene.²¹¹ Siden den gjeldene Haag-konvensjonen ikke omhandler flyktinger, var det riktig av Svenningsen og legeföreningen at de ifølge denne ikke var forpliktet til å hjelpe flyktingene. Jeg vil derfor hevde at Svenningsen og legeföreningen har rett i at det var brudd på folkeretten av tyske myndigheter å innføre de mange tusen flyktingene til Danmark. Ifølge Haag-konvensjonen kunne det derfor ikke forventes eller kreves at danske myndigheter eller legeföreningen skulle hjelpe de tyske flyktingene.

Lylloff kritiserer Svenningsen og legeföreningen for å bruke dette som argument for å ikke hjelpe flyktingene.²¹² Jeg tolker det heller slik at de viste til Haag-konvensjonen for å vise at de ikke brøt med noen gjeldene konvensjoner, da de besluttet å ikke hjelpe flyktingene. Svenningsen og legeföreningen kan ha vurdert situasjonen på denne tiden som at Danmark var i krig med Tyskland, og ønsket derfor å gjøre ting så vanskelig som mulig for tyskerne, uten å bryte med noen internasjonale regler. De var derfor opptatt av å vise til at deres avgjørelser holdt seg innenfor Haag-konvensjonen.

I perioden fram til 5. mai var det den tyske okkupasjonsmakten som var hovedansvarlig for flyktingene og de må også bære hovedansvaret for de mange som døde. Tyske Wehrmacht-leger og det tysk Røde kors gjorde en stor innsats for flyktingene, men det var fortsatt tyske soldater som ble prioritert. Deres hensynsløse politikk mot den danske motstandsbevegelsen, politistyrker og leger, forhindret et mulig konstruktivt samarbeid som kunne ledet til danske aktørers assistanse i hjelpen med å håndtere flyktingene. Flyktingene ble derfor selv offer for nazi-regimets nådeløs fremferd til siste slutt. Det var nazi-regimets feilslåtte angrep på Sovjetunionen som hadde ført til at den Røde arme nå rykket inn i Tyskland og tvang befolkningen til å forlate alt de hadde og flykte, blant annet til Danmark. Når de først var kommet til Danmark, ble de igjen indirekte offerer for den tyske okkupasjonsmaktens manglende vilje til å samarbeide med de danske myndighetene og legeföreningen.

²¹¹ Lylloff 1999: 38

²¹² Lylloff 1999: 38

Juridisk og rettslig var det den tyske okkupasjonsmakten som må ta skylden for lidelsene og de mange dødsfallene blant flyktningene fram til 5. mai 1945. Selv om dette i liten grad eksplisitt blir hevdet i samtidsberetningene og konsensus-litteraturen, mener jeg at det er dette det her menes, da det ikke nevnes noe om at danske myndigheter hadde noe ansvar for det høye antallet flyktninger som døde. Dette utelukker likevel ikke at det kan anses som moralsk riktig, spesielt av legeforeningen å ha valgt å hjelpe de syke flyktningene, spesielt barna. Om legeforeningen faktisk brøt legeløftet da de valgte å ikke hjelpe flyktningene, finnes det ikke noe entydig svar på, det avhenger av hvordan legeløftet tolkes.

Jeg vil hevde at legeløftet nødvendigvis ikke må kunne generaliseres til den situasjonen som oppstod i Danmark i 1945. Sett i ettertid mener jeg at det likevel må kunne stilles spørsmål til om en fullstendig avvisning var riktig, når konsekvensen dette fikk for flyktningene ble kjent. Hvis man tar utgangspunkt i at mange hundre barn kunne ha vært reddet hvis man hadde valgt å hjelpe, ville dette vært en bedre avgjørelse. Dette ville vært en avgjørelse man i ettertid kunne vært stolte over fordi man hadde ytt mer enn hva som var forventet og kunne kreves. Jeg mener derfor at man ikke kan legge noen skyld på verken danske myndigheter eller legeforeningen, men man kan heller ikke være stolte av måten situasjonene ble håndtert på fram til 5. mai. Å hevde at Danmark i denne perioden utførte en ekstraordinær humanitær innsats vil være en overdrivelse. Dette utelukker ikke at innsatsen som sener ble utført overgikk det man kunne forvente.

Oppsummert vurderer Flygtningeadministrationen og Havrehed det slik at danske myndigheter og legeforeningen ikke hadde noe ansvar for flyktningene i denne perioden. De kritiserer derfor heller ikke mottakelsen og behandlingen av flyktningene i denne perioden. De senere konsensusperspektivene hevder at det fra dansk side ble gjort så mye som det kunne forventes for flyktningene. Det er kritiker perspektivet og spesielt Lylloff, som kritiserer Svenningens og legeforeningens beslutning om å ikke hjelpe flyktningene. Behandlingene av flyktningene vurderes generelt som alt for dårlig i denne perioden.

Fra befrielsen til september 1945

Fra befrielsen var det brått danske myndigheter som hadde ansvar for flyktningene. Det gikk noen uker før det ble klart hvordan ansvaret for flyktningene skulle fordeles blant de danske myndighetene. *Socialministeriet* og Statens Civile Luftværn fikk ansvar for flyktningene i denne perioden. Mange tusen flyktninger fortsatte å dø i de provosrike flyktningleirene og de

nyopprettede leirene som danske myndigheter opprettet for å få flyktninger bort fra skoler og idrettshaller. Kritikerperspektivet hevder at det var en alt for dårlig innsats fra de danske aktørene på å forsøke å redde de syke flyktningene. Ifølge kritikerperspektivet var man ikke interessert i flyktningenes helse eller velferd. Det viktigste var å få dem bort fra de beslaglagte eiendommene og vekk fra offentligheten

Er det realistisk å kunne forventet at danske myndigheter og de andre danske aktørene skulle sette inn en større innsats for å hjelpe flykningen i denne perioden rett etter krigen? I samtidsberetningene og konsensus-litteraturen hevdes det at dette ikke var realistisk. I kritikerlitteraturen støtter man en slik påstand. Det var på dette tidspunktet rett etter befrielsen i 1945 mange store utfordringer danske myndigheter og det danske samfunnet stod overfor, og en best mulig hjelp til flyktningene var ikke prioritert. Jeg vil likevel her slutte meg til påstandene i kritikerperspektivet. Selv om det virket som det riktig å gjøre i denne perioden, vil det sett fra ettertiden vært en bedre beslutning og ytt en sterkere innsats for å forhindre at et så stort antall flyktninger omkom. Spesielt burde det vært gjort mer for å hindre at så mange barn døde, som ikke hadde noen ansvar for krigen og okkupasjonen.

De ansvarlige aktørene, Socialministeriet og Statens Civile Luftværn må derfor bære ansvaret for deler av lidelsene og for en betydelig andel av de mange omkomne flyktningene. Innsatsen som ble gjort i perioden fra danske side var betydelig, men ikke tilstrekkelig. Jeg vil hevde at dette bryter med grunnfortellingen om behandlingen av flyktningene, hvor det hevdes Danmarks hjelp til flyktningene er noe som man i ettertid kan være stolte av. Det er allikevel forståelig sett i lys av situasjonen at behandlingen ble som den ble i denne perioden. Det er lite trolig at noen andre ville gjort en bedre innsats.

Oppsummert blir hjelpen til flyktningene i samtidsberetningene framstilt som god nok fra dansk side. I konsensus-litteraturen skriver Havrehed at hjelpen og innsatsen i hovedsak var god nok, men at det ble gjort noen feil fra dansk side, som man i ettertidens lys ser burde vært gjort annerledes.²¹³ I kritikerlitteraturen blir håndteringen av flyktningene vurdert som hensynsløs og med store konsekvenser for flyktningene, som førte til at dødeligheten forble høy lenge etter at danske myndigheter hadde overtatt ansvar for flyktningene.

²¹³ Havrehed 1987: 73

Fra September 1945 og Flygtningeadministrationen

Det er stor uenighet om hvor godt Flygtningeadministrationen utførte sitt ansvar for flyktningene. Dette mener jeg enkelt kan forklares ved at det ikke utelukkende var noen god eller dårlig behandling flyktningene fikk. På den ene siden fikk Flygtningeadministrationen bygget opp et imponerende system av flyktningleirer på rekordtid og flyktningene fikk etter hvert en tilstrekkelig behandling. I løpet av 1946 ble det også lagt til rette for å gjøre forholdene bedre og det ble opprettet skoler og verksteder for å aktivere flyktningene. Ved å lese Flygtningeadministrationens rapport kan man få inntrykk av at leirene nærmest var feriekolonier med tilbud for både unge og eldre og at forholdene var mye bedre enn hva de var for befolkningen i Tyskland. Dette perspektivet har også Havrehed på perioden etter september 1945 og på Flygtningeadministrationens arbeid.

På den andre siden tok det tid før forholdene ble så gode som de blir beskrevet av Flygtningeadministrationen. Det var også mange reguleringer som gjorde forholdene verre for flyktningene, først og fremst interneringen som allerede er beskrevet. Også forbudet mot å la flyktningene arbeide i det danske landbruket forhindret flyktningene i å gjøre noe meningsfylt i tiden de oppholdt seg i Danmark. Siden begge disse reguleringene kun var for tyske flyktninger og ikke flyktninger av andre nasjonaliteter, må det derfor kunne hevdes at reguleringene var politisk motiverte.²¹⁴

I perioden Flygtningeadministrationen hadde ansvar for flyktningene gjennomførte de oppgaven tilfredsstillende på mange felt, men med en høy grad av kynisme som gikk ut over flyktningene. Dette blir også dokumentert av Lylloff i *Barn elle Fjende?* hvor en rekke eksempler viser at behandlingen og omsorgen for mange av flyktningbarna ikke ble gjort med hensyn til barnas beste, men med hensyn til det strenge reglementet.²¹⁵ Selv om både Flygtningeadministrationen og Henrik Havrehed innrømmer at det ble gjort feil i behandlingen av flyktningene, hevder de at behandlingen generelt var meget god og at det ble gjort en imponerende innsats. Jeg vil påstå at dette er en bagatellisering av den politikken som ble ført overfor flyktningene. Dette var ikke kun små feiltrinn, men en bevisst måte å håndtere dem på. Grunnfort-

²¹⁴ Kyneb 2004: 99

²¹⁵ Lylloff 2006: 231

ellingen om den gode behandlingen baserer seg i for høy grad på den senere perioden av behandlingen av flyktingene, og utelukker for mange sider av behandlingen som gjorde forholdene vanskeligere for flyktingene.

Oppsummert vil jeg hevde at det spesielt er denne perioden som blir vektlagt i samtidsberetningene og konsensus-litteraturen. Forholdene var nå kraftig forbedret for flyktingene, og dødstallene hadde etter hvert normalisert seg. Det ble gjennomført en rekke tiltak for å forbedre forholdene for flyktingene. Dette legges det stor vekt på i samtidsberetningene og konsensus-litteraturen, og det hevdes at danske myndigheter og Flygtningeadministrasjonen gjorde en imponerende innsats for flyktingene. Den kritiske litteraturen vektlegger istedenfor det strenge reglementet og innesperringen av flyktingene. Denne perioden vurderes av Lyll-off og Kyneb som bedre enn de tidligere periodene, men at det også i denne perioden var en rekke forhold som gjorde at behandlingen kan kritiseres.²¹⁶

7.2 Hvorfor ble flyktingene mottatt på denne måten?

Årsakene til at de tyske flyktingene ble mottatt og behandlet slik de ble gjort er sammensatte. Dette hadde sannsynligvis bakgrunn i den konfliktfylte fortiden mellom Danmark og Tyskland og frykten for en voksende tysk minoritet i Danmark. Dette var en av årsakene til den strenge interneringen og fraterniseringsforbudet som preget behandlingen av flyktingen fra befrielsen til de siste flyktingene var utsendt av Danmark i 1949.

Utviklingen av flyktingregimet i mellomkrigstiden og definisjonen av flyktinger, skulle vise seg å få liten betydning for håndteringen av flyktingene i Danmark. De tyske flyktingene var ikke definert som juridiske flyktinger i det eksisterende regelverket, og det var heller ingen av normene som var utviklet som fikk noen særlig grad av betydning for behandlingen av flyktingene. Flyktingregimet fra mellomkrigstiden var kun tilpasset situasjonen i denne perioden, og ikke situasjonen som oppstod mot slutten og etter andre verdenskrig. Dette var en medvirkende årsak til at FN opprettet UNCHR og den mer generelle definisjonen av en flykting i 1951.

Den fem år lange okkupasjon er den faktoren som spilte størst rolle i synet på hvordan man ville behandle flyktingene. Dette var med på å føre til at danske myndigheter og den danske

²¹⁶ Kyneb 2004: 99

legeforeningen ikke ville hjelpe flyktingene i tiden før befrielsen. Det førte også til at det var forventet at flyktingene ville få en streng og lite barmhjertig behandling i månedene etter befrielsen. Kravene i store deler av den danske offentligheten til en streng behandling av flyktingene sammen med de knappe økonomiske forholdene i perioden, gjorde at flyktingene fikk en veldig begrenset hjelp, som var medvirkende til at et stort antall døde. Å plutselig skulle finne plass til 250 000 flyktinger var naturligvis en stor utfordring og at forholdene til å begynne med var svært trange og dårlige var ikke overraskende. Dette kan forklare noe av årsaken til at så mange ble syke og døde.

Den nyere forskningen har vist at politiske forklaringer også forklarer deler av årsakene til at så mange døde. Ofte var det ikke flyktingenes beste som var det viktigste, men politiske krav om at flyktingene skulle ha mindre rasjoner og skulle ut av allerede beslaglagte arealer. I tiden før befrielsen kan hensynet til de allierte ha spilt en rolle. Ved å ikke hjelpe flyktingene tvang man tyskerne til å ta seg av dette på egen hånd. Dette hensynet var hurtig ikke lengre nødvendig etter befrielsen, men skuffelsen var stor da britene bestemte at flyktingene måtte bli i Danmark. Utviklingen i de første årene etter krigen gjorde at det fiendtlige synet på tyskerne og hatet mot dem hurtig avtok og det var etter hvert større vilje til å bedre forholdene for flyktingene. Det gikk likevel aldri så langt som å tillate flyktingene å bevege seg fritt i Danmark, man ønsket at alle flyktingene skulle tilbake til Tyskland.

Situasjonen som oppstod i Danmark fra februar 1945 da de tyske flyktingene begynte å ankomme var meget spesiell og det er få lignende eksempler. Hvordan danske myndigheter, danske aktører og den danske befolkningen mottok flyktingene er svært vanskelig å bedømme. I begynnelsen var det svært liten vilje blant de fleste danske aktørene til å hjelpe flyktingene, etter hvert ble viljen større. Det burde det ikke kunne forventes at det var noen vilje eller ønske om å hjelpe flyktingene samtidig som tyskerne fortsatte okkupasjonen av Danmark, flere hundre dansker satt innsperret bak piggtråd i konsentrasjonsleirer og leger ble drept i hevne aksjoner. Jeg mener det blir kun i etterpåklokskapens navn mulig å hevde at man burde gjort mer. I 1945 var det krig mellom Danmark og Nazi-Tyskland som involverte både danske og tyske sivile. Og skulle begynne å hjelpe tyske sivile på dette tidspunktet ville blant mange danske blitt regnet som forrædersk. Selv om utfallet for mange tusen flyktinger ble katastrofalt, vil jeg hevde at dette var en del krigens lidelser som man ikke kan forvente at danske myndigheter og legeforeningen skulle hindre.

I månedene etter befrielsen ble forholdene bedre og Flygtningeadministrationen gjorde en imponerende innsats for flyktningene. Samtidig er det en rekke forhold i behandlingen som kan kritiseres som man vanskelig kan forklare som annet enn resultat av hat mot tyskerne, inkludert de sivile flyktningene. Som resten av besettelsestiden er dette et mørkt kapittel i dansk historie, men å forvente at dette kunne vært enkelt forhindre, bare danske aktører ikke hadde vært så hatefulle mot tyskerne, er ikke realistisk når man ser hele flyktnings situasjonen i sin helhet.

7.3 Plassering i større sammenheng og videre forskning

Min forskning kan plasseres inn i forskningen om de tyske flyktningene og i besettelsesforskningen i dansk historie. Framfor å gå ned i en detaljert studie av en spesiell side av historien om flyktingene, har jeg holdt et overordnet blikk i forsøket på si noe om den helheten mye av de tidligere utgivelsene sier noe om.

Min historiografiske vurdering kan også si noe om utviklingen av grunnfortellinger i nasjonale historier om ofte komplekse temaer. Hvordan grunnfortellingen om de tyske flyktingene har utviklet seg og forandret seg siden den første utgivelsen fra 1950, kan sees i sammenheng med den generelle utviklingen i besettelsesforskningene i Danmark, som har gjennomgått mange av de samme prosessene som den norske okkupasjonsforskningen. De generelle tendensene har vært en ukritisk og positiv fortelling om Danmark, danske myndigheter og danske organisasjoners handlinger, som så har ført over i en veldig kritisk vurdering av de samme temaene.

Jeg mener at i historiografiene om flyktingene, så har det som ofte skjer når det oppstår nye perspektiver om gamle temaer skjedd, at de kritiske røstene går litt for langt til den andre siden fra grunnfortellingen. Jeg plasserer min forskning i samme posisjon som en del av den senere tids besettelsesforskning, som er en slags moderasjon av de kritiske synspunktene og et skritt tilbake mot de originale grunnfortellingene. Dette betyr likevel ikke at denne oppgaven støtter den opprinnelige grunnfortellingen om flyktingen, men at den kan plasseres et sted imellom grunnfortellingen og det kritiske perspektivet som oppstod på 1990-tallet.

Den videre forskningen på flyktnings situasjonen i Danmark etter andre verdenskrig bør trekke inn sammenligninger med andre områder med mange flyktinger på slutten og rett etter andre

verdenskrig. Muligens kunne man ha sammenlignet med hvordan situasjonen var for hundretusener av flyktningene som var kommet til Tyskland og se på sykdomstilfeller, antall døde og behandling her. Ved å sammenligne hvordan de tyske flyktningene ble behandlet i Tyskland, ville man kunne få et bedre grunnlag til å vurdere om behandlingen flyktingen mottok i Danmark.

Kilder og litteraturliste

- Amoriza, S.E. *Nansen-pass*. Store Norske Leksikon. 2012
- Broe, M.P. *Formidling af besættelsen i jubilæumsåret 2005*. Roskilde Universitet, 2008
- Carr, E.H. *What is History?* University of Cambridge Press. 1961
- Chakravarty, T, Bonnén, O.R., Hansen L.F. *Et reguleret lejrliv. En analyse af tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*. 2015
- Christensen, L.P: Slesvig delt- Det dansk-tyske livtag etter verdenskrigen. 1922.
- Flensborg. Winding, Kjell: *Danmarks politiske historie – I de siste hundre år*. 1948
- Feller, Erika. *The Evolution of the International Refugee Protection Regime*. Journal of Law & Policy. 2001
- Fredriksen, Thorkild. *Indsigelser om lægeløfte*. Historisk tidskrift. 1999
- Gatrell, P. *The Making of the Modern Refugee*. Oxford University Press. 2013
- Hans-Ulrich Stold: *Czech Town Divided over How to Commemorate 1945 Massacre*. 2009.
- Hansen, O.S. *Tyskernes katastrofe - Sammenbruddet i øst 1945*. Nytt Nordisk Forlag. 2015
- Havrehed H. *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*. Odense Universitet. 1987
- Holborn, L.W. *The League of Nations and Refugees*. AAAPSS. 1939
- Kristensen, S. Riber. *Kommentarer til overlæge Kirsten Lylloffs afhandling: »Kan lægeløftet gradbøjes?«* Historisk tidsskrift. 2003
- Kyneb, U. *Liv og død på Kløvermarken*. 2004
- League of Nations. *Convention of 28 October, 1933 relating to the International Status of Refugees*. League of Nations, Treaty Series Vol. CLIX No. 3663. 1933
- Lidegaard, Bo: *Dansk udenrigspolitisk historie 1914-1945*. 2003. København
- Lylloff, K. *Barn eller Fjende?* Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag. København 2006
- Lylloff, K. *Kan lægeløfte gradbøjes?* Historisk tidsskrift. København. 1999
- Lylloff, K. Svar på Thorkild Frederiksens indlæg. Ugeskrift for Læger. 28.2.2000.
- Lylloff; K. 22-10 1999. *Weekendavisen*, s. 7

- Holm, Johannes. *Sandheden om de hvide busser*. Samleren. 1984
- Nederlandse Publieke Omroep. Vroeger & Zo. *Uitzending Gemist – Vroeger & Zo De hongerwinter – 1944*. 2012
- Nielsen, Karl. 25.8.1945. Kronikk. *Berlingske Aftenavis*
- Mølstrøm og Bengtsson. *Samarbejdspolitikken – Hans Kirchhoffs og Bo Lidegaards fortolkninger*. Roskilde Universitet, 2010
- Politikkens Årbog. *Hvem, hvad, hvor*. København. 1946
- Rasten, A. *Tyskland hvad nu?* 1967. Rhodos. 1967
- Skran, C. *Refugges in Inter-War Europe. The Emergence of a Regime*. Clarendon Press. Oxford. 1995
- Simpson J.H. *The Refugee Problem*. Royal Institute of International Affairs. 1938
- Statens civile Luftvært. *Cirkulære til samtlige luftværnschefer*. 1947
- Danmarks statistik. Statistisk Aarboeg. Det Statistiske departement. 1945
- Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland
- Thorbjørn Chakravarty, Ole Rasmus Bonnén, Lasse Friis Hansen. *Et reguleret lejrlev. En analyse af tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*. Roskilde Universitet. 2015
- UNCHR. *Convention and Protocol. Relating to the status of refugees*. 2010
- Wendt, F. *Danmarks Historie, Bind 14, 1939-1965*. Politikens Forlag. 1966
- Winding, Kjell: *Danmarks politiske historie – I de siste hundre år*. København. 1948

Nettbaserte kilder

Andreas Kunz, B. Johnen and Joachim Robert Moeschl: University of Mainz. Hentet fra www.ieg-maps.uni-mainz.de/

Beredskapsstyrelsen.17.4.2013. *Historie*. Hentet Fra <http://brs.dk/omstyrelsen/historie/Pages/Historie.aspx> 21.2.2017

Christensen, U. 2015. Mørket kapitel i dansk historie fortrængt. *Jylland Posten*. Hentet fra: <http://jyllands-posten.dk/kultur/historie/article4719902.ece> 23.2.2016

Danmarks historien. 2015. Samarbejdspolitikken under besættelsen 1940-1945. Hentet fra: http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/samarbejdspolitikken-under-besaettelsen-1940-45/?no_cache=1 25.8.2016

Flensborg Avis 24.10.1987. Hentet fra <http://www.e-pages.dk/flensborgavis/26891/>. 15.10.2016

Kristensen, S. Riber. *Kommentarer til overlæge Kirsten Lylloffs afhandling: »Kan lægeløftet gradbøjes?«* 2003. Hentet fra www.historisktidsskrift.dk 30.11.2016

Liv Berit Tessem. 12.5.2015. 7000 tyske flyktningbarn døde i Danmark. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/norge/7000-tyske-flyktningebarn-dode-i-Danmark-61368b.html>, 6.4.2107

Lægeforeningen *Lægeløftet*. 2017. Hentet fra www.laeger.dk , 8.11.2016

Migration Citizenship Education. 2016. Hentet fra www.migrationeducation.de/, 14.4.2016

Tyske barn og kvinder på flukt et sted i det østlige Tyskland februar 1945. Bundesarchiv, Bild 183-1990-0927-501, hentet fra www.wikipedia.org/wiki/Flygtningelejre_i_Danmark_1944-1949. 5.4.2017

Riis, R. 2004. Tyske flygtninge. www.tyskeflygtninge.dk. 20.8.2016

Stoldt, *Hans-Ulric*. Czech Town Divided over How to Commemorate 1945 Massacre. Spiegel Online. Hentet fra: <http://www.spiegel.de/international/europe/revenge-on-ethnic-germans-czech-town-divided-over-how-to-commemorate-1945-massacre-a-646757.html> , 26.4.2017

Tyske flyktninger blir tatt hånd om i Åbenrå i Sønderjylland, 12. februar 1945. Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, hentet fra <http://www.hdg.de/>, 6.4.2017